

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ : กรณีศึกษานักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพสังกัดกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาโดยมีเนื้อหา ดังนี้

1. แนวคิดนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ
2. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับจริยธรรม
3. แนวคิดเกี่ยวกับความซื่อสัตย์
4. แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ
5. แนวคิดเกี่ยวกับการมุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง
6. แนวคิดของการเห็นแบบอย่าง
7. แนวคิดเกี่ยวกับแรงสนับสนุนทางสังคม
8. แนวคิดพัฒนาการทางจิตสังคมของ แอริคสัน
9. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
10. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แนวคิดนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ

2.1.1 ความหมายของการสังคมสงเคราะห์

แมรี ริชมอนด์ (Mary Richmond. 1992 อ้างถึงใน วันทนีย์ วาสิกสิน. 2537 : 35) ได้ให้ความหมายของการสังคมสงเคราะห์ คือ เป็นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพของคน โดยการปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยกันและระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม

โซเฟีย ที.บิวทริม (Zofia T. Butrym. 1976 อ้างถึงใน วันทนีย์ วาสิกสิน. 2537 : 35) ให้ความหมายของงานสังคมสงเคราะห์ คือ วิชาชีพแห่งการให้ความช่วยเหลือ โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การส่งเสริมสวัสดิภาพของมนุษย์ ผ่านการป้องกันและขจัดปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป รวมทั้งเกี่ยวข้องกับปัญหาในด้านชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์อย่างกว้างขวาง

โรเบิร์ต ซี. ครูซ (Robert C. Crouch. 1979 อ้างถึงใน วันทนีย์ วาสิกสิน. 2537 : 36) ให้ความหมายว่า เป็นงานที่พยายามให้ความช่วยเหลือผู้ซึ่งไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้และเป็นงาน

ที่พยายามจะทำให้มนุษย์มีอิสระในตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ คือ สามารถช่วยตนเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งผู้อื่น

นันทนีย์ ไชยสุด (อ้างถึงใน วันทนีย์ วาสิกสิน. 2537 : 38) ได้ให้ความหมายของการสังคมนาสงเคราะห์ไว้ว่า หมายถึง การจัดให้มีมาตรการต่าง ๆ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนเป็นรายบุคคล เป็นกลุ่มหรือทั้งชุมชน โดยใช้หลักทฤษฎีของการสังคมนาสงเคราะห์เป็นแนวปฏิบัติ ผู้ที่ปฏิบัติงานสังคมนาสงเคราะห์ หรือที่เรียกว่านักสังคมนาสงเคราะห์ จะต้องปฏิบัติงานนี้โดยใช้หลักวิชาชีพ หรือนัยหนึ่งโดยใช้หลักการ วิธีการ และกระบวนการของการสังคมนาสงเคราะห์ ไม่ใช่เพียงแค่หยิบยื่นสิ่งที่มีปัญหาต้องการก็เป็นอันว่าได้ให้บริการสังคมนาสงเคราะห์แล้ว

ทัศนีย์ ลักษณะวิชชัช (อ้างถึงใน วันทนีย์ วาสิกสิน. 2537 : 38) กล่าวว่า การสังคมนาสงเคราะห์ เป็นการนำความรู้ความเข้าใจในศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคม เช่น พฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจ กระจ่างชัดในปัญหาความเดือดร้อนของมนุษย์และสังคม ผนวกเข้ากับองค์ความรู้ในกระบวนการช่วยเหลือมนุษย์และสังคม ด้วยระเบียบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ผสมผสานกับทัศนคติ หลักการและวัตถุประสงค์ของการให้ความช่วยเหลือ เพื่อให้มนุษย์ที่เป็นบุคคล กลุ่ม ชุมชนและสังคม สามารถช่วยเหลือและพึ่งตนเองได้ มีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นและมีคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น

ยุพา วงศ์ไชย (อ้างถึงใน วันทนีย์ วาสิกสิน. 2537 : 38) ให้ความหมายของสังคมนาสงเคราะห์ว่า “เป็นศาสตร์และศิลป์ของการจัดหาบริการเพื่อส่งเสริมความสามารถของบุคคลให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและดำรงชีพอยู่ได้อย่างเป็นสุข ”

การสังคมนาสงเคราะห์เป็นศิลป์ของการนำเอาทรัพยากรต่าง ๆ รวมทั้งทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ บุคลากรและการบริการสังคมนาต่าง ๆ ในชุมชน มาช่วยบุคคลแต่ละคน กลุ่มชน และชุมชน โดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) เพื่อช่วยให้บุคคล กลุ่มชนและชุมชนเหล่านั้น รู้จักช่วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้ เพราะยึดหลักและความเชื่อว่า คนเราทุกคนย่อมมีความสามารถ (Capacity) หรือสมรรถภาพ (Potentiality) ในตัว โดยจะสามารถประสบผลสำเร็จ 3 ประการ คือ (ศรีทับทิม พานิชพันธ์. 2534 : 44)

- 1) สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม
- 2) สามารถมีความสัมพันธ์ที่ดีและปรับตนเองให้เข้ากับสมาชิกในครอบครัว กลุ่มและชุมชน ตลอดจนสังคมได้ดี
- 3) มีคุณภาพของชีวิตที่ดีขึ้น (Better Quality of Life) ประสบความสุข ความมั่นคงปลอดภัย และมีเสถียรภาพที่ดีขึ้น

งานสังคมสงเคราะห์เป็นงานที่ให้ความช่วยเหลือแก่บุคคล กลุ่มชนและชุมชน โดยมุ่งหวังให้สามารถดำเนินการช่วยเหลือตนเองได้ ดังปรัชญาของงานสังคมสงเคราะห์คือ “ช่วยเขาเพื่อให้เขาช่วยเหลือตนเองได้” (Help them to help themselves) สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเสมือนบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของนักสังคมสงเคราะห์ที่จะต้องเป็นผู้ประสานลึบทิศที่จะให้เกินกระบวนการการทำงานที่มีเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

สรุป นักสังคมสงเคราะห์ จึงเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม ด้วยการช่วยเหลือให้ผู้คนในสังคมให้สามารถดูแลตนเอง เข้าถึงสิทธิที่ควรจะได้รับ และได้รับความยุติธรรมในสังคม เมื่อผู้คนในสังคมสามารถช่วยเหลือตนเองได้ และอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ สังคมก็就会被ขับเคลื่อนไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2.1.2 จุดมุ่งหมายของงานสังคมสงเคราะห์

จุดมุ่งหมายของงานสังคมสงเคราะห์ มีดังต่อไปนี้ (ยุพา วงศ์ไชย. 2534 : 21-22)

1. ช่วยส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของบุคคลให้เป็นคนมีความสามารถในการเผชิญและแก้ไขปัญหาของตนที่เกิดขึ้นในสังคมได้ด้วยตนเองในระดับหนึ่ง
2. ช่วยให้คนรู้จักระบบต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ซึ่งจะช่วยให้เขารู้แหล่งทรัพยากรและสามารถใช้ทรัพยากรและบริการต่าง ๆ ในฐานะสมาชิกของสังคมเช่นเดียวกับคนอื่น
3. ส่งเสริมให้ระบบต่าง ๆ ในสังคมดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุหน้าที่ที่พึงมีต่อสังคม
4. ช่วยในการพัฒนาและปรับปรุงนโยบายสังคมทุกระดับ เพื่อสนับสนุนให้คนและระบบต่าง ๆ ในสังคมมีการพบปะสังสรรค์ที่ดีต่อกัน

งานนักสังคมสงเคราะห์จึงมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้สามารถดำเนินชีวิตได้ตามกฎหมายและนโยบายของสังคมนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

2.1.3 งานในวิชาชีพสังคมสงเคราะห์

งานสังคมสงเคราะห์ถือว่าเป็นวิชาชีพ เนื่องจากต้องอาศัยสิ่งต่อไปนี้ ตามความคิดเห็นของสแกนต์ ตามไท (อังกิ่งใน ศรีทับทิม พานิชพันธ์. 2534 : 43)

1. การให้ความรู้ (Knowledge) ในด้านปรัชญา หลักการ วิธีการ กระบวนการในการสังคมสงเคราะห์ ความรู้ในศาสตร์อื่น ๆ

2. การมีทักษะ (Skills) หรือประสบการณ์ (Experiences) ถ่ายทอดกันต่อไป อาทิ ทักษะการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ (Practice) ทักษะการสัมภาษณ์ การเยี่ยมบ้าน การสร้างสัมพันธภาพที่ดี (Good Relationship) การประชาสัมพันธ์ การจดบันทึก การเขียนรายงานและอื่นๆ

3. การมีจรรยาบรรณ (Ethics) ทางสังคมสงเคราะห์

4. การมีการมอบหมายงานในหน้าที่ที่กำหนด โดยผู้ปฏิบัติต้องมีความรับผิดชอบ ความรู้ความสามารถของตน

5. การมีทัศนคติ (Attitudes) ต่องาน ทำงานอย่างตรงไปตรงมา ไม่ไขว่ถอยลอย อยากรทำอะไรก็ทำตามอำเภอใจ

นอกจากนั้นแล้ว Benjamine E. Youngdanl (อ้างถึงใน นงลักษณ์ เอมประดิษฐ์. 2531 : 9) เขียนไว้ว่า การสังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพ คือ

1. การสังคมสงเคราะห์ เป็นงานที่ใช้สติปัญญา ความเฉลียวฉลาดของผู้ปฏิบัติงานและมีความรับผิดชอบสูง

2. การสังคมสงเคราะห์ เป็นงานที่ต้องอาศัยผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนด้านนี้มาแล้ว

3. การสังคมสงเคราะห์ ต้องใช้ความสามารถทางเทคนิคในการถ่ายทอดความรู้หรือจัดระบบระเบียบการศึกษาโดยเฉพาะ

4. การสังคมสงเคราะห์ ช่วยให้นักสังคมสงเคราะห์สามารถจัดระเบียบของตนเอง อันก่อให้เกิดประโยชน์ด้านการส่งเสริมมาตรฐานและความก้าวหน้าทางวิชาชีพ

5. การสังคมสงเคราะห์ ไม่ใช่ทฤษฎีเท่านั้น หากแต่เป็นการประยุกต์ความรู้ไปใช้ปฏิบัติงานตามความมุ่งหมายและเป้าหมาย

6. การสังคมสงเคราะห์ เป็นความรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ของสาธารณชนและรัฐสวัสดิการ

สรุป การทำงานในสังคมสงเคราะห์มีความเกี่ยวข้องกับผู้คนในทุกด้านนับตั้งแต่เกิดจนตาย และถือว่างานสังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพ ที่ต้องใช้ทักษะ และจรรยาบรรณในการปฏิบัติงาน

2.1.4 คุณสมบัติของนักสังคมสงเคราะห์

รพีพรรณ คำหอม (2549 : 245-252) กล่าวว่า การที่นักสังคมสงเคราะห์จะปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยมุ่งให้คนและสังคมมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอันจะนำไปสู่การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนนั้น หากจะเปรียบเทียบให้เห็นความสัมพันธ์ที่ดี ถ้าคนตรีไพร่แต่ นักร้องร้องไม่เข้าทำนองและจังหวะเพลงที่ดีก็อาจเสียอรรถรสที่ดีไป หรือละครจะนำเสนอใจชวนติดตามหรือไม่ขึ้นอยู่กับบทที่เขียนบท คนไข้จะหายไม่ได้อยู่ที่ยาดี แต่ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมและการดูแล

สุขภาพของคนไข้ เช่นเดียวกับกระบวนการช่วยเหลือผู้ใช้บริการของนักสังคมสงเคราะห์ การที่ผู้ใช้บริการจะช่วยเหลือตัวเองได้หรือไม่นั้น ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ถือว่าขึ้นอยู่กับกระบวนการปฏิบัติงานของนักสังคมสงเคราะห์ โดยนักสังคมสงเคราะห์จะต้องใช้คุณสมบัติทางวิชาชีพเป็นเครื่องมือ ประกอบกับความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน นักสังคมสงเคราะห์ต้องทำหน้าที่เป็นตัวกลางช่วยให้ผู้ใช้บริการได้มีโอกาสดำเนินการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาตนเองให้เข้ากับสังคม แม้ว่าบทบาทนักสังคมสงเคราะห์จะแตกต่างกันไปตามลักษณะขอบเขตของหน่วยงานที่ปฏิบัติ อย่างไรก็ตามนักสังคมสงเคราะห์ทุกคนต้องทำหน้าที่เหมือนกันคือ รับผิดชอบกระบวนการดำเนินการเปลี่ยนแปลงให้ราบรื่น เพื่อให้คน กลุ่ม ชุมชน องค์กร และสังคมมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

คุณสมบัติของนักสังคมสงเคราะห์ ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่

1. ความเป็นตัวของตัวเองของนักสังคมสงเคราะห์
2. มีองค์ประกอบของวิชาชีพที่ดี
3. รู้จักบทบาททางวิชาชีพ
4. มีจิตสำนึกในหน้าที่รับผิดชอบของนักสังคมสงเคราะห์
5. มีจรรยาบรรณทางวิชาชีพ

1. ความเป็นตัวของตัวเองของนักสังคมสงเคราะห์ นักสังคมสงเคราะห์ต้องมองโลกและสังคมที่เป็นจริง สิ่งเหล่านี้อาจมาจาก ประสบการณ์การทำงาน สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม นักสังคมสงเคราะห์จะแสดงออกมาในรูปของทัศนคติ ค่านิยมทางวิชาชีพ และการปฏิบัติงานของตน สิ่งเหล่านี้มาจากปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่

1.1 บุคลิกภาพที่เกี่ยวข้องในด้านท่าทีที่มีต่อผู้ใช้บริการ และการให้บริการ

1.2 ประสบการณ์เดิมของชีวิตซึ่งเป็นผลมาจากการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) โดยได้รับอิทธิพลมาจาก บิดา มารดา เพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน ซึ่งสะสมอยู่ในตัวของนักสังคมสงเคราะห์ และแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรม เช่น การอยู่ในชุมชนเมืองอาจจะส่งผลให้วิหิตใจ ความสนใจของนักสังคมสงเคราะห์ตระหนักต่อปัญหาสังคมเมืองมากกว่า เป็นต้น

1.3 ประสบการณ์การศึกษา หมายถึง แนวความคิด อุดมการณ์ ความเชื่อ ความเห็นซึ่งมีผลต่อการปฏิบัติงานไม่ว่าจะเป็นการให้บริการ การบริหารและการกำหนดนโยบาย เช่น สนใจในงานสวัสดิการครอบครัวและเด็กจึงทำให้นักสังคมสงเคราะห์สนใจที่จะทำวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ ในงานบริการสวัสดิการครอบครัวและเด็ก เป็นต้น

2. มีองค์ประกอบของวิชาชีพที่ดี นักสังคมสงเคราะห์ทุกคนควรจะมีองค์ประกอบของวิชาชีพที่สำคัญ คือ

2.1 มีความรู้ในการปฏิบัติงาน รู้จักนำศาสตร์ไปใช้ในการดำเนินงานและรู้จักประยุกต์ให้ ศิลป์ในรูปของเหตุผลและทักษะ เพื่อให้งานนั้นสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

2.2 มีทัศนคติที่ดีต่อวิชาชีพ มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล ใจกว้าง รู้จักคิดและวิเคราะห์ปัญหา ตามความเป็นจริง โดยไม่ใช้ความคิดเห็น หรือความรู้สึกทางอารมณ์ของตนเอง มองปัญหาหรือการ ใช้ประสบการณ์เดิมมีอยู่มาตัดสินผู้ใช้บริการ กล่าวคือ ไม่มีความลำเอียงหรืออคติในกระบวนการ ทำงานนั่นเอง

2.3 มีการปฏิบัติงานที่ถูกต้อง ตามหลักการ จรรยาบรรณ และคำนึงถึงผลประโยชน์ของ ผู้ใช้บริการ และหน่วยงานเป็นสำคัญ รู้จักการเสียสละและอุทิศตนในงานวิชาชีพ

2.4 มีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการพัฒนาทักษะในการทำงานทางวิชาชีพ

3. บทบาททางวิชาชีพ นักสังคมสงเคราะห์ที่ดีต้องรู้จักบทบาทในงานหน้าที่ของตนเองที่มี ต่อผู้ใช้บริการและบุคคลที่เกี่ยวข้องในกระบวนการเปลี่ยนแปลงในงานสังคมสงเคราะห์

3.1 บทบาทนักสังคมสงเคราะห์ระดับมหภาค ได้แก่

3.1.1 บทบาทนักบริหาร (Administrator) ทำหน้าที่ด้านวางแผน บริหาร ควบคุม งาน ประสานงาน ตรวจสอบงานให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล เกิดความโปร่งใสในงานสังคม สงเคราะห์

3.1.2 บทบาทนักวิจัย (Researcher) ศึกษาวิจัย นำผลวิจัยมาใช้ในการร่าง ปรับปรุง และพัฒนาบริการและนโยบายสังคมให้ดียิ่งขึ้น

3.1.3 บทบาทผู้ร่างกฎหมาย (Bill Drafter) ช่วยนำเสนอข้อมูลเพื่อเป็นประโยชน์ ต่อการปรับร่างกฎหมาย ให้ข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกฎหมายสังคมให้ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ส่วนรวมและกลุ่มเป้าหมายในวิชาชีพ เช่น เมื่อพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัด สวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 กำหนดให้เกิดกองทุนตามพระราชบัญญัติขึ้น หากมีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นทำให้เจตนารมณ์ไม่ เป็นไปตามกฎหมาย ก็ต้องผลักดันให้เกิดการแก้ไขกฎหมายต่อไป

3.1.4 บทบาทระดมชักชวนคนให้ร่วมกิจกรรมด้านนโยบาย (Lobbyist) ทำหน้าที่ ประชาสัมพันธ์งานสังคมสงเคราะห์ระดับมหภาค

3.1.5 บทบาทนักวิเคราะห์นโยบายสังคมประเภทต่าง ๆ (Analyser)

3.1.6 บทบาทผู้เชี่ยวชาญต่อประเด็นสาธารณะ (Public Reaction Expert)

3.2 บทบาทนักสังคมสงเคราะห์ระดับจุลภาค ได้แก่

3.2.1 บทบาทผู้ประสานงาน (Co-ordinator) นักสังคมสงเคราะห์จะต้องเข้าไปมี ส่วนร่วมในการประสานตั้งแต่ ประสานนโยบาย ประสานแผน และประสานกิจกรรม เพื่อให้แต่ละ

ส่วนได้เข้าใจบทบาทร่วมกัน นับเป็นบทบาทที่สำคัญที่นักสังคมสงเคราะห์จะต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลปะทางวิชาชีพในการทำงาน โดยเฉพาะการประสานคน ระดมทรัพยากรทั้งเงินและวัสดุอุปกรณ์ ให้มาร่วมทำงานโดยคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนส่วนรวมเป็นหลัก และบทบาทประสานงานกับผู้ใช้บริการครอบครัว กลุ่มเพื่อนร่วมงาน และชุมชนให้เกิดความร่วมมือแก้ไขปัญหาของตนเอง

3.2.2 บทบาทผู้ติดต่อสื่อสาร (Communicator) เป็นผู้ที่สร้างสัมพันธภาพทางวิชาชีพกับผู้ใช้บริการได้เป็นอย่างดี หลายกรณีที่ผู้ใช้บริการมักจะทำให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับนักสังคมสงเคราะห์อันเนื่องมาจากการไว้วางใจ ทำให้ที่อบอุ่นเป็นกันเอง การเข้าถึงความรู้สึกและความต้องการของผู้ใช้บริการ การติดต่อสื่อสารของนักสังคมสงเคราะห์ที่แตกต่างจากวิชาชีพอื่น คือ การติดต่อสื่อสารทั้งที่เป็นทางการหรือเป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะในยุคข้อมูลข่าวสาร รูปแบบการติดต่อสื่อสารที่ง่าย สะดวกขึ้น ก็เป็นส่วนสนับสนุนให้ผู้ใช้บริการมีช่องทางที่จะติดต่อสื่อสารกับนักสังคมสงเคราะห์ได้มากขึ้น นักสังคมสงเคราะห์จะให้ความสำคัญกับการติดต่อสื่อสาร 2 ทาง คือ (Two-ways Communication) การมีส่วนร่วมในการติดต่อสื่อสารระหว่างนักสังคมสงเคราะห์กับผู้ใช้บริการ

3.3.3 บทบาทผู้ริเริ่มงาน (Initiator Role) เป็นผู้ริเริ่มแผนงาน โครงการใหม่ ๆ เพื่อส่งเสริมและป้องกันปัญหาสังคมที่คาดว่าจะมีความรุนแรงมากขึ้น เช่น การที่นักสังคมสงเคราะห์เข้าไปมีส่วนร่วมกับคนในชุมชนป้องกันปัญหาเสพติดแทนที่จะรอให้เด็กในชุมชนกลายเป็นผู้ติดสารเสพติดก่อน และครอบครัวที่พาบำบัดรักษาที่คลินิกยาเสพติดหรือโครงการรณรงค์ใส่ใจลูกเมื่อมีปัญหา เป็นต้น ซึ่งบ่อยครั้งที่ปัญหาสังคมใกล้ตัวถูกละเลย ดังนั้น บทบาทนักสังคมสงเคราะห์จึงอาจจะเป็นผู้ริเริ่มให้เกิดแผนงาน หรือ โครงการใหม่ ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และสังคมในระยะยาว

3.2.4 บทบาทผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator)

3.2.5 บทบาทนักพัฒนา (Developer)

3.2.6 บทบาทผู้ให้การศึกษา (Counselor)

3.2.7 บทบาทผู้นิเทศงาน (Supervisor)

3.2.8 บทบาทผู้ระดมทรัพยากร

3.2.9 บทบาทอื่น ๆ ตามความเหมาะสม เช่น บทบาทผู้เฝ้าระวังทางสังคม บทบาทนักประชาสัมพันธ์ บทบาทผู้เชื่อมโยงทรัพยากรทางสังคม บทบาทผู้จัดการความรู้ทางสังคม ฯลฯ

4. มีจิตสำนึกในหน้าที่รับผิดชอบของนักสังคมสงเคราะห์ การทำงานทางสังคมสงเคราะห์นั้น นักสังคมสงเคราะห์จะต้องมีจิตวิญญาณในการทำงาน รักงาน รวมถึงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่นโดยนับพลัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้สึกต่อผู้ใช้บริการในขณะที่มีปัญหาด้านจิตใจ ซึ่งต้องการสนองตอบด้วยท่าทีที่ดี สิ่งเหล่านี้ปรากฏชัดเจนในรูปของการยอมรับ และเข้าใจว่ามนุษย์ไม่เหมือนกัน มีศักยภาพที่แตกต่างกันนักสังคมสงเคราะห์จึงควรให้โอกาสและทางเลือกกับผู้ใช้บริการ และคำนึงถึงปัจจัยอื่น ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับผู้ใช้บริการด้วย

5. มีจรรยาบรรณทางวิชาชีพ นักสังคมสงเคราะห์จะต้องปฏิบัติงานภายใต้จรรยาบรรณและค่านิยมอันเป็นมาตรฐานของวิชาชีพ

2.1.5 บทบาทของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ (Social Work Roles)

บทบาทของนักสังคมสงเคราะห์มีดังนี้ (ระพีพรรณ คำหอม. 2539 : 247)

1. ผู้เข้าถึงปัญหา (Outreach Worker) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ที่เข้าถึงปัญหาของบุคคล กลุ่มหรือชุมชน โดยเป็นผู้ที่เข้าใจและรู้ปัญหาของผู้ใช้บริการเป็นอย่างดี ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากสิ่งแวดล้อม

2. บทบาทเป็นตัวกลาง (Broker) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ที่อยู่เคียงข้างประชาชน ผู้เดือดร้อน รักษาผลประโยชน์ให้กับผู้ใช้บริการ โดยทำหน้าที่เป็นตัวกลาง ประนีประนอมระหว่างหน่วยงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่ทางเลือกที่เหมาะสม

3. บทบาทเป็นผู้สื่อสาร (Mediator) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ดำเนินการช่วยเหลือระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่มหรือชุมชน เพื่อช่วยให้ผู้ใช้บริการสามารถแก้ไขปัญหของตนเองในรูปแบบที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นผลมาจากการทำงานด้วยกันในฐานะผู้ให้บริการกับผู้ใช้บริการ

4. บทบาทผู้พิทักษ์สิทธิ์ (Advocator) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ต่อสู้เพื่อสิทธิประโยชน์ และเกียรติภูมิของผู้ด้อยโอกาส ผู้เสียเปรียบ การต่อสู้ในที่นี้หมายถึง การรักษาสิทธิของผู้ใช้บริการที่พึงจะได้รับจากรัฐในฐานะคนโสด กลุ่มหรือชุมชน รวมทั้งการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือการเลือกปฏิบัติต่อชนชั้นในสังคม ซึ่งเป็นการเรียกร้องเพื่อความเป็นธรรม แต่ไม่ใช่เป็นการเรียกร้องเพื่อผลประโยชน์ที่มากจนเกินไป

5. บทบาทผู้ประเมินผล (Evaluator) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้รวบรวมข้อมูล ประเมินปัญหาของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชนและช่วยให้เกิดกระบวนการตัดสินใจในการดำเนินงานต่อไป

6. บทบาทผู้เคลื่อนไหว (Mobilizer) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้รวบรวม กระตุ้นและจัดระเบียบของกลุ่มหรือสร้างกลุ่มใหม่เพื่อมาช่วยจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น กระบวนการเคลื่อนไหวของนักสังคมสงเคราะห์นั้นยังรวมไปถึงการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงความคิดระดับบุคคลด้วย

7. บทบาทครู (Teacher) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้รวบรวมข้อมูล ให้ความรู้และช่วยพัฒนาทักษะของผู้ใช้บริการ ครูจึงเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยการให้ความร่วมมือการให้กำลังใจกับผู้นำท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะ ครูถือเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชนที่มักได้รับการยอมรับเชื่อถือจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี

8. บทบาทผู้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Behavior Changer) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงไปสู่ผู้ใช้บริการ โดยการเปลี่ยนรูปแบบพฤติกรรม นิสัยและการยอมรับของบุคคลหรือกลุ่มจากสภาพที่เป็นปัญหาไปสู่การปรับตัว การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมใหม่ ซึ่งเป็นทางเลือกที่ผู้ใช้บริการเลือกเองและถือว่าเกิดประโยชน์กับตนเองในระยะยาว

9. บทบาทเป็นที่ปรึกษา (Consultant) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ที่ทำงานร่วมกับวิชาชีพอื่นหรือหน่วยงานอื่น ๆ โดยนักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ให้ข้อมูลที่ถูกต้องกับวิชาชีพอื่นหรือหน่วยงานอื่น ๆ รวมทั้งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาเพื่อแก้ไขและป้องกันปัญหาความขัดแย้ง โดยนักสังคมสงเคราะห์จะต้องวางตัวเป็นกลาง ประนีประนอมและต่อรองเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดให้กับทั้งสองฝ่าย

10. บทบาทผู้วางแผนชุมชน (Community Planner) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ช่วยในการรายงานแผนงาน การวางโครงการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นการวางแผนร่วมกับคนในชุมชน กลุ่ม หน่วยงานที่ให้บริการในชุมชนหรือหน่วยงานของรัฐและเอกชนซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมโดยรวม

11. บทบาทผู้จัดการข้อมูล (Data Manager) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้รวบรวมข้อมูล แยกแยะประเภทของข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มา เพื่อนำไปสู่การวางแผน การดำเนินการเกี่ยวกับการจัดบริการทางสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม

12. บทบาทผู้บริหาร (Administrator) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้จัดการเกี่ยวกับองค์กร สถาบัน โครงการหรือหน่วยงานที่ให้บริการ โดยทำหน้าที่ด้านการวางแผน จัดองค์กร การควบคุมงาน การประสานงานและการติดตามประเมินผลการทำงานขององค์กร และบุคลากรในองค์กร เพื่อที่จะทำให้การจัดบริการทางสังคมสงเคราะห์มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

13. บทบาทผู้ให้การดูแล (Care Giver) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ที่เตรียมการด้านการดูแลด้านกายภาพ ด้านการดูแล ด้านการเงิน ซึ่งอาจจะจัดขึ้นโดยหน่วยงานของรัฐและเอกชนหรือชุมชนก็ได้

14. บทบาทนักวิจัย (Researcher) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ที่ศึกษา วิจัยเพื่อนำผลการศึกษาวิจัยมาใช้ในการปรับปรุงการจัดบริการ การพัฒนางานและการพัฒนานโยบายสังคมให้กับ

ผู้ใช้บริการ รวมทั้งนำมาประกอบการวางแผนพัฒนาการบริหารงานสวัสดิการให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม

15. บทบาทผู้ร่างกฎหมาย (Bill Drafter) นักสังคมสงเคราะห์มีส่วนร่วมช่วยในการร่างกฎหมาย เสนอแนะในการร่างปรับปรุง เปลี่ยนแปลงกฎหมายสังคมให้ถูกต้อง เช่น พรบ.ป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี. พรบ.คุ้มครองสิทธิเด็ก เป็นต้น

16. บทบาทผู้ประสานงาน (Co-ordinator) นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ติดต่อประสานงานกับระบบผู้ให้บริการ ระบบผู้ใช้บริการและองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดบริการ ซึ่งจะช่วยให้ผู้ใช้บริการได้รับบริการจากองค์กรได้อย่างถูกต้อง ตรงกับปัญหาและความต้องการของผู้ใช้บริการ

17. บทบาทผู้สนับสนุน (Enabler) โดยทั่วไปนักสังคมสงเคราะห์มักจะทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน ให้กำลังใจกับผู้ใช้บริการในการแสวงหาทรัพยากรทางสังคม ซึ่งบทบาทนี้จะกระตุ้นให้ผู้ใช้บริการได้ใช้ศักยภาพของตนเอง บทบาทนี้อาจจะรวมถึงการสนับสนุนกลุ่ม องค์กรที่เกี่ยวข้องกับผู้ใช้บริการ เช่น การให้การศึกษา การให้ความรู้ การจัดหาทรัพยากรสนับสนุน เพื่อให้เกิดกิจกรรมขึ้นในชุมชน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายการพึ่งตนเองของผู้ใช้บริการ หรือชุมชนในระยะยาว

สรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่นักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพที่แตกต่างกันไป มีความสำคัญต่อการทำงานของนักสังคมสงเคราะห์เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากบทบาทจะเป็นสิ่งที่กำหนดวิธีการทำงาน สังคมสงเคราะห์ให้ชัดเจนและเป็นแนวทางให้การทำงานได้ครอบคลุมไปถึงการทำงานในทุก ๆ ส่วน ซึ่งจะทำให้นักสังคมสงเคราะห์ได้ทำงานให้ถูกต้องเหมาะสมกับบทบาทที่ได้รับ และเป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงนำแนวคิด บทบาทหน้าที่นักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพมาใช้ในการวิจัย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพสังกัดกรุงเทพมหานคร

2.2 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับจริยธรรม

2.2.1 ความหมายของจริยธรรม

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม

บราวน์ (Brown. 1965 อ้างถึงใน พงศธร เจริญชฎมาล. 2537 : 17) นักจิตวิทยาสังคมของสหรัฐอเมริกา ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า คือ ระบบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่บุคคลใช้ในการแยกการกระทำที่ถูกต้องออกจากการกระทำที่ผิด

โคลเบอร์ก (Kohlberg Lawrence. 1976 : 763 อ้างถึงใน สมพร กฤษณพิพัฒน์. 2541 : 52) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี โดยอาศัยมาตรฐานของความประพฤติในสังคมเป็นเกณฑ์ ซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้นมาจนกระทั่งมีพฤติกรรมเป็นของตนเอง พฤติกรรมนั้นจะเป็นเครื่องตัดสินว่าการกระทำนั้นผิดหรือถูก โดยอาศัยทฤษฎีแต่ละระดับของการพัฒนาทางจริยธรรมเป็นเกณฑ์ในการตัดสินความถูกต้อง

ชอว์ (Shaw. 1991 อ้างถึงใน สุคนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 25) ให้ความหมายของจริยธรรมว่าเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ใช้ปกครองและจำกัดการปฏิบัติของเรา โดยเฉพาะกฎเกณฑ์สูงสุดที่เกี่ยวข้องกับความถูกต้องและความผิดซึ่งเราเรียกสิ่งนี้ว่า จริยธรรม (Morality)

กรีน (Green. 1994 อ้างถึงใน สุคนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 25) กล่าวว่า จริยธรรม (Morality) มาจากคำว่า “mos” ซึ่งเป็นภาษาละติน หมายถึง ประเพณีหรือการประพฤติปฏิบัติปกติของกลุ่มคนทางสังคม ดังนั้น ต้องมีการกระทำด้วยพฤติกรรมที่ถูกคาดหวังของชุมชนต่าง ๆ ซึ่งสังคมเชื่อว่าอะไรเป็นสิ่งที่ถูกหรือผิด

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524 : 2) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า เป็นลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ ด้วยลักษณะและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม จะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งในสองประเภท คือ

1. เป็นลักษณะที่สังคมต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคมนั้น คือ เป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ ให้การสนับสนุน และผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม

2. เป็นลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคม เป็นการกระทำที่สังคมนิยมชังหรือพยายามกำจัด และผู้กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและไม่สมควร

ฉะนั้น ผู้ที่มีจริยธรรมสูง คือ ผู้ที่มีลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรกมากและประเภทหลังน้อย

สรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง ความถูกต้องดีงาม จริยธรรมเป็นความเชื่อและความศรัทธา ในระบบค่านิยมที่เกี่ยวกับความถูกต้องและความดีงามที่คนในสังคมเดียวกันมีส่วนร่วม

2.2.2 ลักษณะของจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524 : 53-54) ได้อธิบายเกี่ยวกับลักษณะต่าง ๆ ของจริยธรรมโดยแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจริยธรรมของสังคมนั้น ๆ เป็นความรู้ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนหรือเรียนรู้กันมาว่าการกระทำชนิดใดดีควรกระทำ ทำแล้วได้รับการยกย่องสรรเสริญ ไม่เป็นอันตรายต่อตนเองและผู้อื่น นอกจากนี้ยังรวมถึงความรู้ ความประพฤติน่าสิ่งใดไม่ควรทำ ไม่ควรประพฤติ เช่น ความซื่อสัตย์เป็นสิ่งดี การลักขโมยเป็นสิ่งไม่ดี ไม่ควรกระทำ

2. เหตุผลจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลให้เหตุผลในการตัดสินใจเลือกที่จะกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในสถานการณ์นั้น เหตุผลดังกล่าวช่วยให้ทราบเหตุผลของใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของบุคคล ซึ่งการกระทำบางอย่างอาจขัดกับความรู้สึกของบุคคลส่วนใหญ่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุผลและสถานการณ์เป็นสำคัญ

3. ทศนคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ว่าชอบหรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยเพียงใด ซึ่งส่วนมากจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น ๆ เช่น บางคนอาจมีทศนคติที่ดีต่อการบริจาคโลหิต แต่บางคนอาจไม่เห็นด้วยกับการบริจาคโลหิตก็ได้

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบหรืองดเว้นแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคมนั้น พฤติกรรมที่สังคมยอมรับ เช่น การให้ทาน การเสียสละเพื่อส่วนรวม และการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก พฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับ เช่น การโกงสิ่งของเงินทอง การขโมยและการกล่าวเท็จ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งที่สังคมให้ความสำคัญมากกว่าด้านอื่น ๆ ทั้งนี้ เพราะการกระทำในทางดีและทางเลวของบุคคลส่งผลโดยตรงต่อความผาสุกและความทุกข์ของสังคม

ลักษณะทางจริยธรรมทั้งหมดที่กล่าวมาข้างบนนี้ ยังอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ด้านด้วยกัน คือ ด้านเนื้อหาและด้านโครงสร้างจริยธรรม โดยทั้งสองด้านนี้มีความเกี่ยวข้องกัน

ด้านเนื้อหาของจริยธรรม คือ สิ่งในแต่ละสังคมหรือหมู่เหล่าอบรมสั่งสอนลูกหลานของตนว่า ทำสิ่งนั้นดี ทำสิ่งนี้ไม่ดี ซึ่งจะปรากฏในรูปของการให้ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมที่ทำแล้วผู้ทำ จะได้รับการสรรเสริญและส่งเสริมจากสังคม และพฤติกรรมที่ทำแล้วถูกสังคมลงโทษ เป็นเนื้อหาความรู้ทางศาสนา ทางกฎหมาย และระเบียบประเพณีของหมู่เหล่า อาจอยู่ในรูปของค่านิยมของสังคมหรือทัศนคติของบุคคล และในรูปของบุคลิกภาพที่เกี่ยวกับคุณธรรมและทฤษฎีธรรมต่าง ๆ เช่น ความเอื้อเฟื้อ ความก้าวร้าว สันโดษ อิทธิบาทสี่ ด้านเนื้อหาทางสังคมนี้แต่ละสังคมอาจแตกต่างกันได้ สิ่งที่สังคมหนึ่งว่าดีควรทำ อีกสังคมหนึ่งอาจไม่สนับสนุน เพราะเห็นเป็นสิ่งที่ไม่สำคัญหรือน่ารังเกียจ การเปรียบเทียบคนต่างสังคมว่าใครจะมีจริยธรรมสูงหรือต่ำกว่ากัน ทางด้านเนื้อหานี้ยังกระทำไม่ได้ไม่แน่นอน ส่วนใหญ่มักนิยมนำเนื้อหาทางจริยธรรมมาเทียบกับหลักที่เป็นสากล เพื่อแปลงเป็นระดับในด้านโครงสร้างทางจริยธรรมเสียก่อน แล้วจึงจะเปรียบเทียบระดับพัฒนาการทางจริยธรรมของคนแต่ละประเภทกัน

ด้านโครงสร้างของจริยธรรม ได้มีการสร้างหลักหรือจัดตั้งจริยธรรมเป็นประเภทต่าง ๆ หลักหรือประเภทที่ใช้นี้จะแสดงถึงความเจริญทางจริยธรรมเป็นขั้น ๆ ไป ตั้งแต่ขั้นต่ำสุดไปจนถึงขั้นสูงสุด การพิจารณาจริยธรรมด้านโครงสร้างนี้ ยึดเหตุจูงใจในการเลือกกระทำเป็นสำคัญ และเกิดจากการพิจารณาว่า การรู้การคิดของมนุษย์นั้นมีโครงสร้างเช่นกัน ทฤษฎีพัฒนาการรู้คิดของของเพียเจต์ กล่าวคือ มีผู้คาดว่าจริยธรรมของบุคคลนั้นมีบางส่วนที่ขึ้นอยู่กับรู้การคิดของบุคคล ดังนั้นจริยธรรมทางด้านนี้จึงมีโครงสร้างด้วย เพียเจต์ เป็นผู้ริเริ่มความคิดนี้ และ โคลเบอร์ก ได้ขยายความคิดนี้ออกไปจาก 3 ถึง 6 ขั้น และครอบคลุมการบรรลุวุฒิภาวะทางจิตใจที่สูงกว่า ลักษณะทางด้านโครงสร้างของจริยธรรมนี้ คือ การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

2.2.3 ความสำคัญของจริยธรรม

จริยธรรม เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งอาจจะกระทำไปในทางที่ดีงามหรือไม่ถูกต้องก็ได้ พฤติกรรมที่มีจริยธรรมเป็นลักษณะของการกระทำที่เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น เพราะเป็นการกระทำที่ไม่ขัดต่อสภาพความเป็นอยู่ ความถูกต้องและความรู้สึกนึกคิดของบุคคล โดยทั่วไป ส่วนการกระทำที่ไม่ดีไม่ถูกต้องย่อมทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เพราะเป็นสิ่งที่สังคมไม่ต้องการ ไม่ยอมรับ และเนื่องจากสังคมประกอบด้วยบุคคลหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มย่อมมีกิจกรรมในอาชีพของตนเอง การประกอบกิจกรรมในงานอาชีพจำเป็นต้อง ถูกต้องตามกฎหมายและหลักจริยธรรม หากเป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการแก่คนอื่นหรืองานอาชีพที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนมาก หรืองานอาชีพที่ต้องใช้วิชาชีพชั้นสูง (Professional) ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการควบคุมงานอาชีพนั้น

ทั้งนี้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของสังคม ซึ่งการควบคุมจะออกมาในรูปของจรรยาบรรณในอาชีพ เช่น จรรยาแพทย์ จรรยาพนักงานหนังสือพิมพ์ และจรรยาครู เป็นต้น ซึ่งจรรยาบรรณเหล่านี้เป็นเรื่องของคุณธรรมและจริยธรรม

สรุปได้ว่า จริยธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่จะควบคุมพฤติกรรมของบุคคลให้กระทำในสิ่งที่ดีงาม ไม่เบียดเบียนทั้งต่อตัวเองและบุคคลอื่น จะเห็นได้ว่าปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน เช่น การเอาเปรียบ การทุจริตฉ้อฉล การใช้เล่ห์กล คอร์รัปชัน การฆ่าปิ่น ข่มขืนชำเรา ปัญหาเหล่านี้ล้วนเกิดจากพฤติกรรมของบุคคลที่ไม่มีพื้นฐานทางจริยธรรมทั้งสิ้น จริยธรรมจึงเป็นตัวสร้างสรรค้จรรโลงสิ่งดีงาม หากบุคคลหรือสังคมใดมีคุณธรรมเป็นพื้นฐาน หรือมีความสำนึกทางจริยธรรมและกระทำในสิ่งที่ดีงาม ที่สังคมยอมรับ บุคคลและสังคมนั้นก็จะมีแต่ความปกติสุข นอกจากนั้น จริยธรรมยังเป็นพื้นฐานสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดวัฒนธรรม เพราะจริยธรรมเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิต เป็นตัวที่สร้างสรรค้จรรโลงความดีงามของสังคม จริยธรรมจึงมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด

2.2.4 ทฤษฎีเกี่ยวกับจริยธรรม

2.2.4.1 ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524 : 56-57) อธิบายว่าคนที่มีความดีและคนเก่งนั้นมีลักษณะทางจิตใจที่สำคัญ 5 ประการ โดยทฤษฎีนี้เปรียบเทียบพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนดีและคนเก่งเหมือนผลไม้บนต้น เช่น ผลมะม่วง การที่จะได้ผลมะม่วงดก ผลใหญ่ หวานอร่อยนั้น ลำต้นและรากจะต้องสมบูรณ์ โดยทำการเปรียบเทียบลักษณะทางจิตใจ 5 ประการ ว่าเปรียบเสมือนส่วนลำต้นของต้นไม้อจริยธรรมซึ่งเป็นสาเหตุของพฤติกรรมคือ

1. ทศนคติ คุณธรรม ค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง คือ มีความพอใจและเห็นความสำคัญของความดีงาม เห็นโทษของความชั่วร้ายต่าง ๆ มีความพร้อมที่จะกระทำพฤติกรรมที่ยึดคุณธรรมเป็นหลัก

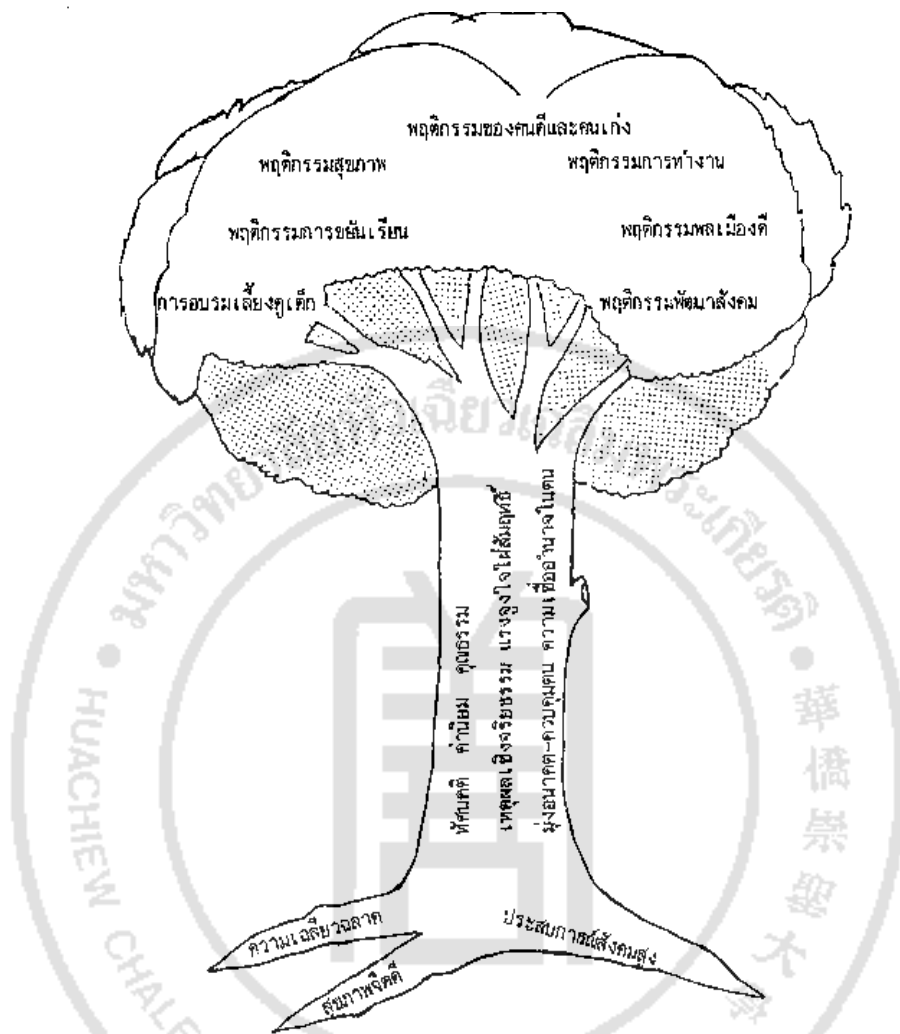
2. เหตุผลเชิงจริยธรรมหรือการเห็นแก่ผู้อื่น ส่วนรวม ประเทศชาติและหลักสากลมากกว่าการเห็นแก่ตัว

3. ลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตน สามารถคาดการณ์ไกลและสามารถควบคุมตนให้อุดหนุนได้รื้อได้อย่างเหมาะสม

4. ความเชื่ออำนาจในตน เชื่อว่าผลที่เกิดกับตนเป็นเพราะการกระทำของตนเองมากกว่าเกิดจากความบังเอิญ โชคเคราะห์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วจะต้องได้รับโทษ

5. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์หรือความมุ่งมั่นบากบั่น ฝ่าฟันอุปสรรคจนประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ได้อย่างเหมาะสมกับความรู้ความสามารถของตน

แผนภูมิที่ 2.1 ทฤษฎีดั้งไม้จริยธรรม

ลักษณะทางจิตใจ 5 ประการนี้ ถ้ามีมากในบุคคลใด บุคคลนั้นจะมีพฤติกรรมของคนดีและคนเก่งอย่างสม่ำเสมอ แต่ถ้าขาดลักษณะหลายประการมากเท่าใด บุคคลนั้นก็จะเป็นผู้ที่ไม่สามารถเป็นคนดีและคนเก่งได้มากเท่านั้น

ลักษณะพื้นฐานทางจิตใจ 3 ประการ ซึ่งเปรียบเทียบเสมือนรากอันสำคัญของต้นไม้จริยธรรมที่จะซอมน้ำหาอาหารมาเลี้ยงลำต้นไม้ได้อย่างเต็มที่ ได้แก่

1. สติปัญญา คือ ความเฉลียวฉลาดเหมาะสมกับอายุ รับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง รู้จักคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็มีความสามารถทางความคิดที่เป็นนามธรรมขั้นสูงได้
2. ประสบการณ์ทางสังคมสูง หมายถึง การเข้าใจมนุษย์และสังคมตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพ รู้ว่ากระทำของตนจะส่งผลกระทบต่อทั้งทางดีและไม่ดีแก่ผู้อื่นอย่างไรบ้าง รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา

3. สุขภาพจิตดี คือ การมีความวิตกกังวลน้อยหรือในปริมาณที่เหมาะสมกับเหตุการณ์ บุคคลที่มีลักษณะพื้นฐานทางจิตใจ 3 ประการดังกล่าวในปริมาณสูงเหมาะสมกับอายุจึงจะเป็นผู้ที่มีความพร้อมที่จะพัฒนาลักษณะทางจิตใจทั้ง 5 ประการที่เป็นลำดับของต้นไม้

วิธีใช้ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม เป็นเครื่องกำหนดสิ่งที่จะพัฒนา กระทำได้ 4 ประการ ดังนี้
ดวงเดือน พันธมนาวิน (2524 : 58)

1. การกำหนดเอกลักษณ์ทางจิตของบุคคล โดยใช้ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมเป็นกรอบในการกำหนดลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมที่จำเป็นสำหรับคนดีและคนเก่ง จิตลักษณะ 8 ประการดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญและเป็นแก่นของจิตใจ ถ้าได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมแล้วจะส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่น่าปรารถนาต่าง ๆ มากมาย ทฤษฎีนี้จึงชี้ทางลัดตรงในการพัฒนาบุคคลนั่นเอง

2. การกำหนดจิตลักษณะที่บกพร่องควรได้รับการพัฒนา เมื่อทราบว่าคนดีและคนเก่งต้องมีจิตลักษณะ 8 ประการ เพื่อการเกิดพฤติกรรมที่น่าปรารถนาแล้ว ก็นำบุคคลผู้ควรได้รับการพัฒนามาพิจารณา โดยอาจทำการวิจัยแบบตรวจอาการว่าเขาเหล่านั้นเดิมมีจิตใจลักษณะใดบ้างที่เหมาะสมอยู่แล้ว และมีจิตลักษณะใดบ้างที่มีน้อยใน 8 ประการดังกล่าว

เมื่อใช้ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมเป็นตัวตั้ง นำจิตลักษณะของผู้ที่จะรับการพัฒนามีอยู่เดิมเป็นตัวลบล ก็จะได้จิตลักษณะที่ขาดไป จิตลักษณะที่ขาดไปนี้เท่านั้นที่ควรได้รับการพัฒนาต่อไป ไม่ควรไปพัฒนาจิตลักษณะเดิมที่เหมาะสมแล้วซ้ำอีก เป็นการสิ้นเปลืองเวลาและทรัพยากร โดยใช้เหตุทฤษฎีนี้ประกอบกับการวิจัยประเภทตรวจอาการจะช่วยให้ทราบว่าสมควรจะพัฒนาจิตลักษณะใดบ้างที่ยังขาดไปในคนที่จะมารับการพัฒนานั้น ๆ

3. ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมจะช่วยให้ทราบว่าควรพิจารณาจิตลักษณะใดก่อนตามทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมนั้น จุดเริ่มต้นของการพัฒนาคนดีและคนเก่ง คือ การเริ่มที่รากของทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมซึ่งเป็นการสร้างพื้นฐานทางจิตใจเบื้องต้น อันได้แก่ สติปัญญาความเฉลียวฉลาด ประสพการณ์ทางสังคมและสุขภาพจิต จิตลักษณะพื้นฐาน 3 ประการนี้ เป็นสาเหตุที่จิตลักษณะอีก 5 ประการ ซึ่งเป็นลำดับจะพัฒนาต่อไปได้และส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่น่าปรารถนาอย่างสม่าเสมอในที่สุด

4. ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมจะช่วยบอกว่าผู้ที่เข้ารับการพัฒนานั้นควรมีความพร้อมทางจิตใจด้านใดบ้าง การพัฒนาจึงจะให้ผลได้อย่างจริงจัง ตามปกติแล้วการพัฒนาจิตใจหรือพฤติกรรมของมนุษย์มักทำกันทีละด้าน แต่ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมได้บอกว่าบุคคลต้องมีจิตใจหรือพฤติกรรมของมนุษย์มักทำกันทีละด้านในปริมาณสูงหรือพัฒนาไปสู่ขั้นสูงพร้อมกัน ดังนั้น บุคคลที่ได้รับการพัฒนาเฉพาะด้านที่ยังขาดอยู่ซึ่งอาจจะเป็นเพียงด้านเดียวหรือหลายด้าน เพื่อเป็นการเติมให้มีจิตใจครบเครื่องครบองค์ประกอบก็จะส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่พึงปรารถนาได้

2.2.4.2 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจต์

ยัน เพียเจต์ (Jean Peaget. อ้างถึงใน สุกนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 29) นักจิตวิทยาชาวสวิส ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องจริยธรรมของเด็ก และอธิบายว่าจริยธรรมมีแฝงอยู่ตามเกณฑ์ต่าง ๆ อยู่ทุกชนิด และในการเล่นต่าง ๆ ของเด็กก็จะต้องมีกฎเกณฑ์ที่เป็นระบบซับซ้อนแฝงอยู่ในการเล่นนั้น ๆ ดังนั้น เขาให้ข้อสังเกตในการเล่นของเด็กว่ากฎเกณฑ์การเล่นนั้นมีปรากฏการที่ควรศึกษา 2 อย่างด้วยกัน

1. การฝึกหัดตามกฎเกณฑ์หรือระยะที่เด็กยึดถือกฎเกณฑ์จากภายนอก (Heteronomous) ซึ่งอยู่ในช่วงอายุ 8 ปี เป็นระยะที่พ่อแม่ ผู้ใหญ่มีอิทธิพลต่อจริยธรรมของเด็กอย่างเด่นชัด เด็กจะยึดถือกฎเกณฑ์ตายตัว ผิดเป็นผิด ถ้าทำผิดต้องได้รับโทษโดยไม่คำนึงถึงแรงจูงใจหรือเหตุแห่งการกระทำนั้น

2. ความสำนึกในกฎเกณฑ์หรือระยะที่เด็กมีกฎเกณฑ์ของตนเอง (Autonomous) ระยะนี้เป็นระยะที่จริยธรรมของเด็กพัฒนาขึ้นสู่ระดับที่มีความคิดความเห็นเป็นของตนเอง เด็กจะมีจริยธรรมในลักษณะที่คำนึงถึงความยุติธรรมและพิจารณาถึงเหตุผลของการกระทำนั้นด้วย

เพียเจต์ได้เสนอแนวคิดว่าการที่เด็กเปลี่ยนการรับรู้กฎเกณฑ์ตายตัว (Absolutism) จากอิทธิพลภายนอกมาเป็นกฎเกณฑ์ของตนเองที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่น (Relativism) เนื่องจากพัฒนาการทางสติปัญญา อายุ และการมีสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อนเมื่อพัฒนาการขึ้นอยู่กับการพัฒนาทางสติปัญญาของบุคคลนี้ เพียเจต์ พบว่า เด็กจะพัฒนาทางสติปัญญาได้ถึงขั้นสูงสุด (Formal Operation) เมื่ออายุประมาณ 8-10 ปี ฉะนั้นพัฒนาการทางด้านจริยธรรมของเด็กจึงบรรลุขั้นสูงสุดเมื่ออายุประมาณ 8-10 ปีเช่นเดียวกัน

2.2.4.3 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

โคลเบอร์ก (Kohlberg อ้างถึงใน สุกนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 30) เชื่อว่า การบรรลุนิติภาวะเชิงจริยธรรมของบุคคลนั้นจะแสดงออกในทางการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมได้อย่างเด่นชัดที่สุด เหตุผลเชิงจริยธรรมนี้ไม่ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของสังคมใดสังคมหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะเหตุผลเชิงจริยธรรมมิใช่การประเมินค่าการกระทำไปในทำนองที่ว่า “ดี” หรือ “เลว” แต่จะเป็นการใช้เหตุผลที่ลึกซึ้ง ยากแก่การเข้าใจยิ่งขึ้นเป็นลำดับไป เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นสูงสุด คือ ขั้นที่หกของโคลเบอร์กตรงกับสิ่งที่นักปราชญ์ยอมรับว่าเป็นเหตุผลเชิงจริยธรรมที่บริสุทธิ์ มิได้เจือเหตุผลประเภทอื่น ๆ เลย ฉะนั้น เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นสูงสุดจึงมีลักษณะเป็นเหตุผลสากลกว้างขวางไม่ขัดแย้งกันและมีรากฐานจากความมีหลักการ ไม่เข้าข้างตนเองและเป็นอุดมคติ

โคลเบอร์กได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ มี 6 ขั้น ซึ่งมีความต่อเนื่องกันไป ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนมีจริยธรรมหรือระดับก่อนกฎเกณฑ์สังคม (Pre-Conventional Morality Level)

ในระดับที่ 1 นี้เด็กจะรับรู้กฎเกณฑ์ของพฤติกรรมที่ ‘ดี’ และ ‘ไม่ดี’ จากผู้มีอำนาจเหนือตนเอง เช่น พ่อแม่ ครูหรือเด็กที่โตกว่า และมักคำนึงถึงผลที่ตามมาว่าเป็นรางวัลหรือการถูกลงโทษ ในการตีความพฤติกรรมของตนเอง อย่างเช่นพฤติกรรมดี คือพฤติกรรมที่แสดงแล้วได้รับรางวัล ส่วนพฤติกรรมที่ไม่ดี คือ พฤติกรรมที่แสดงแล้วถูกลงโทษ ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้จะพบในเด็กที่อายุ 1 – 10 ปี โดยพัฒนาการทางจริยธรรมในระดับที่ 1 นี้จะแบ่งเป็น 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 การเชื่อฟัง และการถูกลงโทษ (Obedience and Punishment Orientation) ในชั้นนี้ เด็กใช้ผลที่ตามมาของการแสดงพฤติกรรมเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า พฤติกรรมของตนเอง ‘ถูก’ หรือ ‘ผิด’ ถ้าเด็กถูกทำโทษจะเรียนรู้ว่าสิ่งที่ตนเองทำนั้นผิด ถ้าเด็กได้รับรางวัลหรือคำชม เขาเรียนรู้ว่าสิ่งที่ตนทำนั้นถูก และจะทำซ้ำอีกเพื่อให้ได้รับรางวัล ดังนั้น เด็กจะยอมทำตามคำสั่งของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าตนเองโดยไม่มีเงื่อนไข เพื่อไม่ให้ตนเองถูกลงโทษ ถือว่าเป็นการแสดงพฤติกรรมเพื่อหลบหลีกการถูกลงโทษ

ชั้นที่ 2 กฎเกณฑ์เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ของตน (The Instrumental Relativist Orientation) ในชั้นนี้ใช้หลักการแสวงหารางวัล และการแลกเปลี่ยน บุคคลเลือกทำตามความพอใจของตนเอง โดยให้ความสำคัญต่อการได้รับรางวัลตอบแทน รางวัลอาจจะเป็นวัตถุหรือเป็นการตอบแทนทางกาย วาจา และใจ โดยในชั้นนี้ยังไม่คำนึงถึงความถูกต้องของสังคม แต่ทว่าเด็กจะสนใจทำตามข้อบังคับ เพื่อประโยชน์หรือความพอใจของตนเอง หรือเพราะอยากได้ของตอบแทน ทั้งนี้บุคคลที่อยู่ในชั้นนี้ยังไม่มีความคิดเห็นนอกเหนือใจต่อผู้อื่น หรือความยุติธรรม ดังนั้น พฤติกรรมของเด็กในชั้นนี้จึงทำเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง แต่มักเป็นไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น

ระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์ทางสังคม(Conventional Morality Level)

ระดับจริยธรรมในระดับที่ 2 นี้ บุคคลจะแสดงพฤติกรรมตามเกณฑ์ของสังคมที่ตนอยู่ ทำตามความคาดหวังของพ่อแม่ หรือผู้ปกครอง บุคคลจะไม่คำนึงถึงผลตามมาที่จะเกิดแก่ตนเอง แต่คำนึงถึงจิตใจของผู้อื่น ยึดถือความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดีเป็นสำคัญ จริยธรรมในระดับนี้มักพบในช่วงวัยรุ่นอายุประมาณ 10 – 16 ปี โดยพัฒนาการทางจริยธรรมนี้จะแบ่งเป็น 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 3 ความคาดหวังและการยอมรับในสังคมสำหรับ ‘เด็กดี’ (The Interpersonal Concordance or “Good Boy-Nice Girl” Orientation) ในชั้นนี้บุคคลจะใช้หลักทำตามผู้อื่น เห็นชอบ โดยจะแสดงพฤติกรรมเพื่อต้องการให้เป็นที่ยอมรับของกลุ่ม ทำให้ผู้อื่นพอใจ และยกย่องชมเชย บุคคลจะไม่ค่อยมีความเป็นตัวของตัวเอง มักคล้อยตามการชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะเพื่อน

พบในวัยรุ่นอายุ 10–15 ปี พัฒนาการทางจริยธรรมในขั้นนี้เป็นพฤติกรรมของ “คนดี” ตามมาตรฐานหรือความคาดหวังของพ่อแม่ หรือเพื่อนวัยเดียวกัน ดังนั้น พฤติกรรมดีในที่นี้จึงหมายถึงพฤติกรรมที่จะทำให้ผู้อื่นชอบและยอมรับ รวมทั้งการไม่ประพฤติผิดเพราะกลัวว่าจะทำให้พ่อแม่เสียใจ

ขั้นที่ 4 กฎและระเบียบ (Law and Order Orientation) ในขั้นนี้บุคคลจะใช้หลักทำตามหน้าที่ของสังคม พัฒนาการทางจริยธรรมในขั้นนี้พบในวัยรุ่นช่วงอายุประมาณ 13 – 16 ปี บุคคลจะเรียนรู้ถึงการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม คำนึงถึงบทบาทและหน้าที่ของตนเองในสังคม และปฏิบัติตามหน้าที่ของสังคมอย่างเคร่งครัดเพื่อธำรงไว้ซึ่งกฎเกณฑ์ของสังคม เหตุผลในเชิงจริยธรรมในขั้นนี้ ถือว่าสังคมจะอยู่ด้วยความมีระเบียบจะต้องมีกฎหมายและข้อบังคับ คนดีหรือคนที่มีพฤติกรรมถูกต้องคือ คนที่ปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับหรือกฎหมาย

ระดับที่ 3 ระดับจริยธรรมตามหลักการด้วยวิจาร์ณญาณ หรือระดับเหนือกฎเกณฑ์สังคม (Post-Conventional Morality Level)

พัฒนาการทางจริยธรรมในระดับนี้เป็นหลักจริยธรรมของผู้ที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป หากบุคคลพัฒนาจริยธรรมมาถึงขั้นนี้ก็จะมีการใช้วิจาร์ณญาณตีความหมายของสถานการณ์ต่าง ๆ ตามหลักการ และมาตรฐานทางจริยธรรมก่อนที่จะแสดงพฤติกรรม ซึ่งการตัดสินใจว่า ‘ถูก’ ‘ผิด’ หรือ ‘ควร’ ‘ไม่ควร’ มาจากวิจาร์ณญาณของตนเอง อยู่บนหลักของความยุติธรรม และเป็นที่ยอมรับของสังคม ปราศจากอิทธิพลของผู้ที่มีอำนาจ หรือกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก ซึ่งพัฒนาการทางจริยธรรมในระดับนี้ก็จะแบ่งเป็น 2 ขั้น คือ

ขั้นที่ 5 สัญญาสังคม หรือหลักการทำตามคำมั่นสัญญา (The Social-Contract Legalistic Orientation) บุคคลมีเหตุผลในการเลือกกระทำ โดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น เคารพการตัดสินใจของตนเอง และสามารถควบคุมตนเองได้ โดยมีพฤติกรรมที่ถูกต้องตามค่านิยมของตนและมาตรฐานของสังคม

ขั้นที่ 5 หลักการคุณธรรมสากล (The Universal-Ethical Principle Orientation) ขั้นนี้ถือว่าเป็นหลักการมาตรฐานจริยธรรมสากล เป็นหลักการเพื่อมนุษยธรรม ในขั้นนี้สิ่งที่ ‘ถูก’ และ ‘ผิด’ เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับมโนธรรมที่แต่ละคนยึดถือ บุคคลจะแสดงพฤติกรรมตามหลักการคุณธรรมสากล โดยคำนึงถึงความถูกต้อง ยอมรับในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน มีคุณธรรมประจำใจ ละอาย เกรงกลัวต่อบาป มีความซื่อสัตย์และยึดหลักจริยธรรมของตนอย่างมีสติ

พัฒนาการทางจริยธรรมจะมีความเกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางด้านความคิดเป็นเหตุเป็นผล (ตรรกะ) บุคคลจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมเป็นไปตามลำดับไม่มีการข้ามขั้น เช่น บุคคลที่มีพัฒนาการทางจริยธรรมในขั้น 3 การแสดงพฤติกรรมเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากกลุ่ม จะไม่

สามารถพัฒนาแบบก้าวกระโดดไปยังขั้น 5 ซึ่งเป็นเรื่องการตระหนักถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก แต่อาจพัฒนาก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อยๆ ผ่านขั้นที่ 4 และไปถึงขั้นที่ 5 เป็นลำดับ การที่เราศึกษาแนวคิดเหตุผลเชิงจริยธรรมนี้จะทำให้เราตระหนักถึงข้อจำกัดทางด้านความคิดในแต่ละขั้น พัฒนาการปัจจุบันของบุคคล ซึ่งเหล่านี้เป็นแรงผลักดันที่ส่งผลต่อพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลนั้น และยังเกี่ยวข้องกับการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลด้วยเช่นกัน

การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม 6 ขั้น 3 ระดับ ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก สามารถสรุปได้ตามตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1

เหตุผลเชิงจริยธรรม 6 ขั้น 3 ระดับ ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

พัฒนาการทางจิตสังคม				พัฒนาการทางจริยธรรม
ขั้นที่	อายุ (ปี)	ปรับตัวได้	ปรับตัวไม่ได้	ระดับ
1	0-2 ปี	ไว้วางใจ	ไม่ไว้วางใจ	ระดับที่ 1 ระดับก่อนมีจริยธรรม หรือระดับก่อนกฎเกณฑ์สังคม
2	2-3 ปี	เป็นตัวของตัวเอง	ละอายและสงสัย	
3	3-5 ปี	ความคิดริเริ่ม	ความรู้สึกลึกซึ้ง	
4	6-12 ปี	ความขยันหมั่นเพียร	ความรู้สึกลึกซึ้งแต่ต้อย	ระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์ทางสังคม
5	13-20 ปี	บรรลุอัตลักษณ์	สับสนในอัตลักษณ์	ระดับที่ 3 ระดับจริยธรรมตามหลักการด้วยวิจารณญาณ หรือระดับเหนือกฎเกณฑ์สังคม
6	21-35 ปี	ความใกล้ชิดสนิทสนม	ความโดดเดี่ยวอ้างว้าง	
7	36-59 ปี	การสร้างขยาย	การคำนึงถึงแต่ตนเอง	
8	60-80 ปี	ความมั่นคงในชีวิต	ความสิ้นหวัง	

โคลเบอร์กเชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมนั้น ไม่ใช่การรับรู้จากการพร่ำสอนของผู้อื่นโดยตรง แต่เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เกี่ยวกับบทบาทของตนเองต่อผู้อื่นและบทบาทของผู้อื่นด้วย รวมทั้งข้อเรียกร้องและกฎเกณฑ์ของกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งอาจจะขัดแย้งกัน ไม่ว่าจะบุคคลจะอยู่ในกลุ่มใด

หรือสังคมใดก็ตาม การพัฒนาทางด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมนั้นเป็นไปตามขั้นจากขั้นที่หนึ่ง ผ่านไปแต่ละขั้นจนถึงขั้นที่หก บุคคลจะพัฒนาข้ามขั้นไม่ได้ เพราะการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมจะพัฒนาจากขั้นที่ต่ำกว่าอยู่ก่อนแล้ว ต่อมาบุคคลได้รับประสบการณ์ทางสังคมใหม่ ๆ หรือสามารถเข้าใจความหมายของประสบการณ์เก่า ๆ ได้ดีขึ้นจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและเหตุผล ทำให้การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นสูงขึ้นไป ส่วนเหตุผลในขั้นที่ต่ำกว่าก็จะใช้น้อยลงทุกทีและถูกละทิ้งไปในที่สุด

2.2.5 จริยธรรมนักสังคมสงเคราะห์

หลักจริยธรรมถูกเขียนขึ้นตามหลักเกณฑ์โดยทั่วไป ที่กำหนดขึ้นเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังต่อวิชาชีพสังคมสงเคราะห์อย่างเหมาะสม อย่างเช่น กลุ่มการตัดสินใจ กลุ่มพฤติกรรมของวิชาชีพ รวมถึงการจัดทำคู่มือการประเมินพื้นฐานสำหรับวิชาชีพเกี่ยวกับหลักจริยธรรม

1. เตรียมความพร้อมผู้ปฏิบัติงาน จากคู่มือที่เกี่ยวข้องการต้องเผชิญหน้ากับกรณีที่ทำให้รู้สึกกระอักกระอ่วนกับประเด็นจริยธรรม
2. ปกป้องกลุ่มคนจากการล่อลวงและและผู้ปฏิบัติงานที่ไม่มีความสามารถ
3. ปกป้องวิชาชีพจากการควบคุมของรัฐบาล การปรับตัวชอบที่หลุดพ้นจากการควบคุม
4. นักวิชาชีพสามารถทำงานร่วมกับผู้ร่วมงานคนอื่น ๆ โดยไม่ทำลายความเป็นตัวตนของกันและกัน และไม่เป็นสาเหตุในการทะเลาะวิวาทกัน
5. ปกป้องวิชาชีพจากการถูกฟ้องร้อง; ผู้ปฏิบัติงานซึ่งปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เหล่านี้จะได้รับการปกป้องจากการถูกฟ้องร้องดำเนินคดีจากการผิดจรรยาบรรณ

หลักจริยธรรมที่เขียนขึ้นนี้ มีความโน้มเอียงไปตามคำสั่งและเงื่อนไขพื้นฐาน ที่ต้องการสะท้อนหลักปรัชญาวิชาชีพ และสามารถแสดงออกในรูปแบบพฤติกรรมนักวิชาชีพ ซึ่งหลักเกณฑ์ที่ถูกจัดเตรียมไว้ในคู่มือมีความชัดเจนที่สุด สำหรับนักปฏิบัติการณ์ต้องเผชิญกับสถานการณ์จริง ที่ต้องเลือกระหว่างการตัดสินใจที่ดี หรือการตัดสินใจที่เลว หลักเกณฑ์เหล่านี้จะให้ความหมายในการเลือก ซึ่งเส้นทางการปฏิบัติหน้าที่ต้องตัดสินใจเลือกละหว่างสิ่งดีสองสิ่ง เลือกสิ่งไม่ดีสองสิ่งพร้อม ๆ กัน ใวน้อยมาก (Leowenberg,Dolgoff & Harrington. 2000 : 121-122)

2.2.6 หลักจริยธรรมนักสังคมสงเคราะห์

ข้อแนะนำทั่วไปของหลักจริยธรรม เพื่อนักปฏิบัติงานด้านจริยธรรมซึ่งหัวหลักจริยธรรมเหล่านี้ได้มาจากการขยายผลของหลักจริยธรรมหลัก บนพื้นฐานของแก่นคุณค่าของวิชาชีพสังคม

สงเคราะห์ แก่นสาระของการสังคมสงเคราะห์ประกอบด้วย การบริการ ความเสมอภาคทางสังคม ความเป็นมนุษย์ และคุณค่าเฉพาะบุคคล สัมพันธภาพของการเป็นมนุษย์ การเป็นหนึ่งเดียว และสุดท้ายการมีความสามารถ จริยธรรมหลักมีดังนี้

1. นักสังคมสงเคราะห์ มีความปรารถนาที่จะช่วยบุคคลอื่นตามความต้องการ และแก้ไข ปัญหาสังคม

2. นักสังคมสงเคราะห์ เรียกร้องให้เกิดความยุติธรรมในสังคม

3. นักสังคมสงเคราะห์ตระหนักถึงความสำคัญของสัมพันธภาพการเป็นมนุษย์

4. นักสังคมสงเคราะห์ มีกริยามารยาทที่ดีและเหมาะสม

5. นักสังคมสงเคราะห์ ฝึกปฏิบัติตนเองในพื้นที่การทำงานด้วยความสามารถที่มีการพัฒนา และส่งเสริมความเป็นมืออาชีพของตน

สรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง การกระทำของบุคคลที่เลือกปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม เป็นที่ ต้องการของสังคม ไม่กระทำความชั่ว สังคมชื่นชมและยอมรับการกระทำนั้นว่าเป็นการกระทำที่ดี เป็นการกระทำของคนดี ผู้วิจัยเลือกศึกษาแนวคิดจริยธรรม ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวัดระดับ พฤติกรรมจริยธรรมจากแนวคิดค้นคว้าวิจัยธรรม ดังกล่าว มาใช้ในงานวิจัย เพื่อทราบถึงระดับ พฤติกรรมจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพสังกัดกรุงเทพมหานคร

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับความซื่อสัตย์

2.3.1 ความหมายของความซื่อสัตย์

กรมการศาสนา (2521 : 8) ได้ให้ความหมายว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง เป็นคนตรง ประพฤติอะไร ด้วยน้ำใสใจจริง

กรมการวัฒนธรรม (2497 : 5-6) ความซื่อสัตย์ หมายถึง ความซื่อตรง ไม่คดโกง ถ้าแสดง ออกมาทางใจจะเป็นน้ำใสใจจริง ทางกายเป็นการทำจริง ไม่ใช่ทำเพื่อลวงทางวาจา หรือพูดจริงเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจ

กรมวิชาการ (2528 : 2) ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติตรง จริ่งใจไม่คิดทรยศ ไม่คดโกงและไม่หลอกลวง

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ (2531 : 182) ความซื่อสัตย์ หมายถึง ประพฤติตรงและ จริ่งใจไม่คิดคด ทรยศ ไม่คดโกงและไม่หลอกลวง

ประเสริฐศรี เอ็นครินทร์ (2524 : 22) ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้ สรุปได้ดังนี้ คือ ความซื่อสัตย์ หมายถึง ความซื่อตรงไม่คดโกง ทั้งทางกาย วาจา ใจ ทั้งต่อตนเองและหน้าที่ การงาน

สรุปความซื่อสัตย์ คือ การประพฤติปฏิบัติด้วยความจริงใจ ทั้งกาย วาจา ใจ อย่างเหมาะสม และตรงต่อความเป็นจริง เช่น ตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อคำพูด ตรงต่อกฎเกณฑ์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

2.3.2 ประเภทของความซื่อสัตย์

กรมวิชาการ (2523 : 147-148) ได้จำแนกความซื่อสัตย์ออกได้ดังนี้

1. ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง คือ มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี การมีความละเอียดเกรงกลัวต่อการกระทำผิด การไม่พูดสับปลับหลอกลวง การไม่คิดโลภในของของผู้อื่น ไม่คล้อยตามพวกที่ลากหรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย มั่นคงต่อการทำดีของตน ไม่คดโกง ความตั้งใจทำจริง ประพฤติตรงตามพูดและคิด

2. ความซื่อสัตย์ต่อบุคคล คือ มีความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น ต่อมิตร ต่อหัวหน้างาน ต่อผู้มีพระคุณ ลักษณะสำคัญ คือ มีความจริงใจต่อผู้อื่น ไม่ชักชวนผู้อื่นไปในทางเสื่อมเสีย ไม่สอพลอเพื่อหาประโยชน์ส่วนตน เตือนสติแนะนำในสิ่งที่ประ โยชน์ ยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น ไม่คิดริษยา กลั่นแกล้ง ไม่ถือเอาของผู้อื่น ไม่ผิมนัด รู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่น ไม่หยิบของใช้ของผู้อื่นไปโดยไม่ได้รับอนุญาต มีความประพฤติดีทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้อื่น

3. ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ คือ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนทำหรือได้รับมอบหมายและทำให้ดีที่สุด ไม่ทอดทิ้งหน้าที่ ไม่ทุจริตคดโกง ไม่ใช้อำนาจหน้าที่ทำประโยชน์ส่วนตน รักษาระเบียบกฎเกณฑ์ ตรงต่อเวลา ไม่เอาเวลาทำงานในหน้าที่ไปใช้ประโยชน์ส่วนตน

4. ความซื่อสัตย์ต่อหมู่คณะ สังคม และประเทศชาติ คือ การรักษาคำมั่นสัญญา ไม่คิดประทุษร้ายต่อหมู่คณะ รักษาความสามัคคี ไม่นำความลับของหมู่คณะ สังคม ประเทศชาติไปเปิดเผย ไม่เป็นต้นเหตุให้คนภายนอกมาทำลายหมู่คณะ ไม่คิดทรยศทำลายสถาบันหลักของชาติ ไม่ร่วมมือกันทำงานใด ๆ ที่ผิดกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับ สำนึกว่าตนเป็นพลเมืองของประเทศ จะต้องปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ช่วยกันรักษาความสงบ สิ่งใดที่สร้างขึ้นเป็นสาธารณะสมบัติจะต้องช่วยกันรักษาและรู้จักใช้อย่างทะนุถนอม

กรมสามัญศึกษา (2525 : 129-131) ได้วิเคราะห์โครงสร้างของความซื่อสัตย์ว่าแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง คือ ความรู้สึกรับผิดชอบชั่วดีมีความละเอียดและเกรงกลัวต่อการกระทำผิด พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก คือ

- 1.1 ไม่สับปลับกลับกลอก
- 1.2 ไม่คล้อยตามพวกที่ลากหรือจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย
- 1.3 มั่นคงต่อการกระทำดีของตน
- 1.4 ไม่คดโกงมีความตั้งใจจริง
- 1.5 ประพฤติตรงตามที่พูดและคิด

2. ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงาน พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก คือ

- 2.1 ไม่เอาเวลาทำงานในหน้าที่ไปใช้ทำประโยชน์ส่วนตัว
- 2.2 ไม่ใช่อำนาจหน้าที่ทำประโยชน์ส่วนตัว

3. ความซื่อสัตย์ต่อบุคคล คือ มีความซื่อสัตย์ตรงต่อผู้อื่น ต่อมิตร ต่อหัวหน้างาน ต่อผู้มีพระคุณ พฤติกรรมที่แสดงออก คือ

- 3.1 ประพฤติตรงไปตรงมาไม่คิดคดต่อผู้อื่น
- 3.2 ไม่ชักชวนไปในทางที่เสื่อมเสีย
- 3.3 ไม่สอพลอเพื่อหาประโยชน์ส่วนตน
- 3.4 ยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น ไม่คิดริษยาหรือกลั่นแกล้ง

4. ความซื่อสัตย์ต่อคณะ สังคมและประเทศชาติ พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกคือ

- 4.1 ร่วมมือร่วมใจกันทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ
- 4.2 ไม่เห็นแก่ประโยชน์ของตนหรือเอาดีเข้าตน
- 4.3 ไม่ร่วมมือกันทำงานใดๆ ที่ผิดกฎหมายหรือผิดระเบียบข้อบังคับของสังคมหรือหมู่คณะ

ศรินาถ สุริยะ (2512 : 46) ได้จำแนกความซื่อสัตย์ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ความจริงต่องาน คือ ตรงต่อเวลาและหน้าที่

2. ความจริงต่อบุคคล คือ มีความซื่อสัตย์ต่อมิตร จริงต่อผู้ใหญ่และผู้ปกครอง มีการอบรมตนให้ซื่อสัตย์ต่อมิตร สวามิภักดิ์ ไม่คิดคดต่อผู้ใหญ่และผู้ปกครองที่ตนยกย่อง และความกตัญญูกตเวทิตู รู้ว่าผู้ใดทำคุณแก่ตนแล้วพยายามที่จะหาโอกาสตอบแทนเสมอ

3. ความจริงต่อความดี คือ ประพฤติความจริงอย่างไรก็ประพฤติจริงอย่างนั้นเสมอ

ทวี บุญยเขตต์ (2515 : 55-61) ได้จำแนกความซื่อสัตย์ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง นับว่ามีคุณค่าสูงกว่าอะไรทั้งหมด เพราะผู้ที่มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองจะเป็นผู้ที่มีหิริโอตตัมปะยะ มีความละเอียดต่อตนเองในอันที่จะกระทำความผิด
2. ความซื่อสัตย์ต่อเพื่อนฝูง ไม่เอาเปรียบเพื่อนฝูง มีความรัก ความปรารถนาดีต่อเพื่อนฝูง
3. ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ไม่แสวงหาผลประโยชน์ใส่ตนในทางที่มีขอบอันจะนำความเสียหายให้แก่งานที่อยู่

2.3.3 ลักษณะของความซื่อสัตย์

กรมการวัฒนธรรม (2497 : 5-6) อธิบายว่าลักษณะของความซื่อสัตย์จะต้องประกอบด้วย องค์ประกอบ 4 ประการ ดังนี้

1. ต้องซื่อตรง ไม่คิดหลอกลวงเขากิน ประกอบอาชีพสุจริต สิ่งใดทุจริตผิดศีลธรรมต้องเลิกเด็ดขาด
 2. ต้องซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อมิตรสหาย จะต้องมีความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ ไม่คิดทรยศ
 3. ต้องซื่อสัตย์ในทุกทาง โดยเฉพาะทางที่เป็นประโยชน์และดีงานเท่านั้น
 4. ต้องรักษาคำพูดของตนให้มีคุณค่าน่าเชื่อถือ ให้เป็นคนมีวาจาสิทธิ์พูดจริงทำจริงอยู่เสมอ
- สรุปได้ว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติด้วยความจริงใจ ทั้งกาย วาจา ใจ อย่างเหมาะสมและตรงต่อความเป็นจริง เช่น ตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อคำพูด ตรงต่อกฎเกณฑ์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดความซื่อสัตย์ดังกล่าว มาใช้ในงานวิจัยเพื่อศึกษาถึงความซื่อสัตย์ต่อการปฏิบัติหน้าที่ของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ สังกัดกรุงเทพมหานคร

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ

2.4.1 ความหมายของทัศนคติ

Allport (1935 อ้างถึงใน สุกนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 40) ทัศนคติ หมายถึง ความพร้อมทางด้านจิตใจและประสาทอันเกิดจากประสบการณ์ของบุคคล ความพร้อมดังกล่าวมีทิศทางหรืออิทธิพลเหนือการตอบสนองของบุคคลต่อสิ่งของ บุคคลหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

L.L. Thurstone (1967 อ้างถึงใน สุกนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 40) ให้ความหมายว่า ทัศนคติเป็นระดับความมาก น้อยของความรู้สึกในด้านบวกหรือด้านลบต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด (Psychological Object) ซึ่งอาจจะเป็นอะไรก็ได้ เช่น สิ่งของ บุคคล บทความ องค์การ ความคิด ฯลฯ และความรู้สึกเหล่านี้ ผู้รู้สึกสามารถบอกความแตกต่างได้ว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

Rosenberg (1956 อ้างถึงใน ธรรมบุญ เขาวะวนิชย์. 2543 : 26) ทัศนคติ คือ การตอบสนองด้านความรู้สึกที่บุคคลมีต่อสรรพสิ่งต่าง ๆ ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้เกี่ยวข้องกับอยู่กับความคิดและความเข้าใจของบุคคลนั้นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

Good (1959 อ้างถึงใน สุกนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 40) ทัศนคติ หมายถึง ความพร้อมที่จะแสดงออกในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง อาจจะเป็นการยอมรับหรือปฏิเสธก็ได้ต่อสภาพการณ์บางอย่างต่อบุคคลหรือสิ่งของ เช่น ความพึงพอใจ

Richard Dewey (1966 อ้างถึงใน สมพร กฤษณพิพัฒน์. 2541 : 44) กล่าวว่า ทักษะคือเป็น ความรู้สึกของบุคคล ได้แก่ ความรู้สึกไม่พอใจ ความรัก ความไม่เป็นมิตร ความพอใจ ความไม่ไว้ใจ ความกลัว ฯลฯ ที่มีต่อบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ

ดวงเดือน พันธุนาวิน (2524 : 4) ให้ความหมายว่า ทักษะคือ หมายถึง ความพร้อมในการกระทำของบุคคลต่อสิ่งใด บุคคลใด ความพร้อมดังกล่าวของบุคคลเห็นได้จากพฤติกรรมที่บุคคลแสดงต่อสิ่งนั้นว่าชอบหรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

สมพร กฤษณพิพัฒน์ (2541 : 45) ทักษะคือ หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นผลมาจากประสบการณ์หรือสิ่งแวดล้อม อันมีแนวโน้มที่จะให้บุคคลแสดงปฏิกิริยาและกระทำต่อสิ่งนั้น ๆ ในทางสนับสนุนหรือปฏิเสธ

สรุปได้ว่า ทักษะคือ หมายถึง ความรู้ความเข้าใจในการทำงานที่อยู่เหนือบุคคลอื่น หรือเหตุการณ์รอบด้าน ที่มีทั้งด้านบวกและด้านลบ และมีผลต่อ ความรู้สึกต่อการทำงานตลอดจนความสามารถในการปฏิบัติงานตามหน้าที่

2.4.2 ลักษณะของทักษะ

ทักษะคือเป็นสิ่งที่ชี้บอกทิศทางของอาการแสดงออกของบุคคลที่จะกระทำต่อสิ่งใด บุคคล หรือสถานการณ์และเป็นที่ยอมรับกันในระหว่างนักวิชาการว่า ทักษะคือมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ (ทิตยา สุวรรณชฎ. 2520 : 602-603)

1. ทักษะคือเป็นสภาวะก่อนที่พฤติกรรมได้ตอบ (Predisposition to Response) ต่อเหตุการณ์หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ หรือจะเรียกว่าสภาวะพร้อมที่จะมีพฤติกรรมจริง
2. ทักษะคือจะมีความคงตัวอยู่ในช่วงระยะเวลา (Persistant Overtime) แต่มิได้หมายความว่า จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง
3. ทักษะคือเป็นตัวแปรแฝงที่นำไปสู่ความสอดคล้องระหว่างพฤติกรรมกับความรูสึกนึกคิดไม่ว่าจะเป็นไปในรูปของการแสดงออกโดยวาจาหรือการแสดงความรู้สึก ตลอดจนการที่จะต้องเผชิญหรือหลีกเลี่ยงต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
4. ทักษะคือมีคุณสมบัติของแรงจูงใจอันที่จะทำให้บุคคลประเมินผลและเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งหมายความว่า ต่อ ไปถึงการกำหนดทิศทางของพฤติกรรมจริงด้วย

นอกจากนี้ ทักษะคือยังเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้หรือประสบการณ์ มิใช่มีมาแต่กำเนิด เป็นสภาพทางจิตใจที่มีอิทธิพลต่อความคิด

2.4.3 องค์ประกอบของทัศนคติ

ทิตยา สุวรรณชฎ (2520 : 602-603) จำแนกองค์ประกอบสำคัญของทัศนคติดังนี้

1. องค์ประกอบทางด้านความคิดหรือสติเหตุผล (Cognitive Component) หมายถึง ความเชื่อ ความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ หรือความคิดต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของการใช้เหตุผลของบุคคลในการจำแนกแยกแยะ ความแตกต่างตลอดจนผลต่อเนื่อง ผลได้ผลเสีย ซึ่งถ้าพิจารณาอย่างลึกซึ้งก็คือ การที่บุคคลสามารถนำเอาคุณค่าของสังคมที่ได้รับการอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดมาใช้ในการวิเคราะห์พิจารณาประกอบเหตุผลที่ตนจะประเมิน การพิจารณาของบุคคลในส่วนนี้จะมีลักษณะปลอดจากอารมณ์ แต่จะเป็นเรื่องของเหตุผลอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อ

2. องค์ประกอบทางด้านอารมณ์หรือความรู้สึก (Feeling or Affective) หมายถึง ความรู้สึกทางด้านอารมณ์เกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ เกลียด กลัว ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งจะแสดงออกทางสีหน้าท่าทางเมื่อพูดหรือคิดสิ่งนั้น

3. องค์ประกอบทางด้านแนวโน้มของการกระทำหรือพฤติกรรม (Action Tendency of Behavioral Component) หมายถึง แนวโน้มในอันที่จะสนองตอบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง ซึ่งแนวโน้มของการกระทำนี้จะมีความรู้สึกสัมพันธ์ต่อเนื่องกับความคิดหรือสติและเหตุผลและอารมณ์หรือความรู้สึก

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติดีทฤษฎีพื้นฐานอยู่ 2 ประการ คือ

1. ทฤษฎีการขัดแย้งกันของความคิด (Cognitive Dissonance Theory) เฟสติงเจอร์ (Leon Festinger) อ้างถึงใน สมพร กฤษณพิพัฒน์. 2541 : 49) ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติไว้โดยใช้พื้นฐานจากธรรมชาติกลไกของการปรับตัวของมนุษย์ที่ว่า มนุษย์ไม่สามารถจะทนต่อสิ่งที่เปลี่ยนแปลง ขัดแย้งหรือไม่ลงรอยกันได้ ต้องพยายามขจัดความขัดแย้งนั้นให้หมดไปเพื่อให้ภาวะทางจิตใจอยู่ในสภาพดี จะทำให้เกิดสิ่งสองสิ่งในตัวบุคคล คือ กระตุ้นให้บุคคลนั้นมีกิจกรรมอย่างหนึ่ง และนำทางให้บุคคลนั้นมีปฏิกิริยาไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ซึ่งบุคคลสามารถลดความขัดแย้งโดยการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนหรือโดยการเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมภายใน (Psychological Environment) อันได้แก่ ทัศนคติและการรับรู้ หรือเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมภายนอกตัวบุคคล

2. ทฤษฎีความสอดคล้องกันของความคิด (Theories of Cognitive Consistency) ไฮเดอร์ (Heider อ้างถึงใน สมพร กฤษณพิพัฒน์. 2541 : 49-50) ได้อธิบายทัศนคติของคนเรามีอยู่ 2 สถานะ คือ สถานะสมดุลกับสถานะที่ไม่สมดุล เช่น ทัศนคติของคน 3 คน คือ นาย ก. นาย ข. และนาย ค. เมื่อนาย ก. ชอบนาย ข. และนาย ข. ชอบนาย ค. ก็จะมีแนวโน้มที่ให้นาย ก. ชอบ นาย ค. ไปด้วย

หรือในทางตรงกันข้าม นาย ก. ชอบ นาย ข. ไม่ชอบ นาย ค. ก็จะมีแนวโน้มให้ นาย ก. ไม่ชอบนาย ค. ไปด้วยเช่นกัน สภาวะเช่นนี้เรียกว่า สภาวะสมดุล

จากแนวคิดเรื่อง ทักษะคิดต่อการทำงานที่กล่าวถึง ความรู้ความเข้าใจในการทำงานที่อยู่เหนือบุคคลอื่น หรือเหตุการณ์รอบด้าน ที่มีทั้งด้านบวกและด้านลบ และมีผลต่อ ความรู้สึกต่อการทำงานตลอดจนความสามารถในการปฏิบัติงานตามหน้าที่ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดจริยธรรมดังกล่าว มาใช้ในงานวิจัย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพสังกัดกรุงเทพมหานคร

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการมุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง

2.5.1 ความหมายของการมุ่งอนาคต

เคย์ (Kay, 1975 อ้างถึงใน พจน์ จิระบลกิจ : 19) อธิบายว่า ลักษณะมุ่งอนาคตนั้นอยู่ที่การที่บุคคลจะต้องเคยได้รับประสบการณ์ว่าสิ่งที่ตนรอคอยนั้น คนได้รับจริง ๆ ในที่สุด ทำให้คน ๆ นั้นเรียนรู้ที่จะอดใจรอ

มิสเชล (Mischel, 1974 อ้างถึงใน บุญชัย ศักดิ์มณี : 6) กล่าวว่า การมุ่งอนาคต หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่จะคาดการณ์ไกลและเห็นความสำคัญของผลดีและผลเสียที่จะเกิดในอนาคต สามารถวางแผนการปฏิบัติเพื่อรับผลดีหรือป้องกันผลเสียที่เกิดขึ้นในอนาคตได้

ผ่องพรรณ แววิเศษ (2534 : 18) การมุ่งอนาคต หมายถึง ความสามารถในการควบคุมตนเองของบุคคล ซึ่งแสดงออกเป็นพฤติกรรมของการอดได้ รอได้ ในสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น รอรับรางวัลที่ใหญ่กว่าในอนาคตแทนรางวัลที่เล็กน้อยซึ่งจะได้ในปัจจุบัน หรือการงดบำบัดความต้องการในปัจจุบันเพราะเล็งเห็นผลร้ายที่จะตามมา

สรุปได้ว่า การมุ่งอนาคต หมายถึง ความสามารถในการควบคุมตนเอง แสดงออกเป็นพฤติกรรม และมองเห็นถึงผลที่จะเกิดจากการกระทำ ที่มีทั้งผลดีและผลเสีย และสามารถวิเคราะห์และเลือกแสดงออกทางพฤติกรรมได้อย่างเหมาะสม

2.5.2 ลักษณะของการมุ่งอนาคต

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2521 : 35 อ้างถึงใน พจน์ จิระบลกิจ : 20) ได้อ้างถึงนักจิตวิทยาอีกหลายท่าน เช่น โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1964) มิสเชล (Mischel, 1974) และ ไรท์ (Wright, 1975) ได้กล่าวว่า การมุ่งอนาคตเป็นด้านหนึ่งของพลังอีโก้ (ego-strength) ของบุคคลอันเป็นพลังซึ่งสามารถระงับหรือชะลอการบำบัดความต้องการด้านต่าง ๆ ของตนได้ สามารถปฏิบัติตนได้อย่าง

เหมาะสมกับกาลเทศะ ไม่เป็นผู้ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของศาสนาและกฎหมาย ซึ่ง ดวงเดือน พันธุนาวิน ได้สรุปลักษณะของการมุ่งอนาคตว่าประกอบด้วยลักษณะดังนี้

- การมีสติปัญญาดี
- มีความตั้งใจจดจ่อหรือสมาธิ
- สามารถอดได้ รอได้
- มีความภาคภูมิใจและความพอใจในตนเองและสภาพแวดล้อม

2.5.3 การเกิดลักษณะการมุ่งอนาคต

ลักษณะการมุ่งอนาคตเกิดจากการเรียนรู้ทางสังคม มิเชล (Mischel. 1966 และ 1974 อ้างถึงใน ดวงเดือน พันธุนาวิน. 2524 : 24) กล่าวว่า การที่บุคคลเลือกมักจะชะลอการบำบัดความต้องการของตนได้นั้น เกิดจากสาเหตุ 2 ประการคือ

1. การเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีต ซึ่งเคย์ (Kay. 1975 อ้างถึงใน ดวงเดือน พันธุนาวิน. 2524 : 24) ระบุว่าบุคคลที่เคยได้รับประสบการณ์ว่าสิ่งที่ตนรอคอยนั้น ตนได้รับจริง ๆ จะทำให้เด็กมีการอดได้ รอได้ และเชื่อเกี่ยวกับอนาคต รวมทั้งการที่คนเคยประสบความสำเร็จต่าง ๆ ในชีวิตจะทำให้บุคคลนั้นมีความพยายามในการทำสิ่งต่าง ๆ เพราะมีความหวังว่าจะได้สำเร็จตามที่เคยประสบ
2. การเห็นลักษณะการมุ่งอนาคตจากผู้อื่น จะสามารถทำให้บุคคลเกิดการเลียนแบบพฤติกรรมได้เช่นกัน

สรุปได้ว่า ลักษณะการมุ่งอนาคต หมายถึง ความสามารถในการควบคุมตนเองที่มีการคาดการณ์ถึงอนาคตระยะหนึ่งถึงผลดีผลเสีย มีความอดทนรอคอยถึงผลแห่งความพยายามเพื่อจะได้รับสิ่งที่ต้องการหรือบรรลุเป้าหมาย ผ่านทางประสบการณ์และการเห็นลักษณะการมุ่งอนาคตจากผู้อื่น

2.5.4 ความหมายของการควบคุมตนเอง

คอร์เมียร์และคอร์เมียร์ (Cormier and Cormier. 1979 อ้างถึงใน สุคนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 43) ให้ความหมายของการควบคุมตนเองว่า หมายถึง กระบวนการที่บุคคลใช้วิธีการหนึ่งวิธีใดหรือหลายวิธีเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลจากพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ไปสู่พฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยที่บุคคลนั้นเป็นผู้กำหนดพฤติกรรม เป้าหมาย กระบวนการที่จะนำไปสู่เป้าหมายและควบคุมตัวแปรทั้งภายในและภายนอกของบุคคล อันจะมีผลต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์นั้นด้วยตนเอง

ไรท์ (Wright 1975 อ้างถึงใน สுகนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 44) อธิบายการควบคุมตนเองว่าเป็นความสามารถของบุคคลที่จะบังคับนิสัยของตนเอง พฤติกรรมของตนเอง เมื่อเผชิญกับสิ่งชั่วร้ายและสถานการณ์กดดัน โดยปราศจากรางวัลหรือการสนับสนุนจากภายนอก และเน้นด้วยว่าการควบคุมตนเองเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของพฤติกรรมทางสังคมและจริยธรรม

โรเซนบัม (Rosembum. 1980 อ้างถึงใน สுகนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 44) ได้สรุปความหมายของการควบคุมตนเองว่าเป็นความสามารถของบุคคลที่จะละเว้นการกระทำบางชนิดหรือสามารถที่จะกระทำพฤติกรรมด้วยเหตุผลและความอดทน เพื่อให้เกิดผลดีตามต้องการหรือหลีกเลี่ยงสิ่งไม่ดีที่เกิดขึ้น ตลอดจนความสามารถในการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดพฤติกรรมตามที่บุคคลมุ่งหวังไว้ แม้เมื่อบุคคลนั้นต้องเผชิญกับปัญหา อุปสรรคหรืออยู่ในภาวะที่เกิดปัญหาความขัดแย้งในจิตใจ

เพอร์รี่และริชาร์ด (Perri and Richard. 1977 อ้างถึงใน สுகนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 40) ศึกษาการควบคุมตนเองของบุคคลในสภาพแวดล้อมทั่วไป พบว่า ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการควบคุมตนเองจะมีวิธีการที่มีระบบในการควบคุมตนเองมากกว่าผู้ที่ประสบความสำเร็จในการควบคุมตนเอง วิธีการควบคุมตนเองมีแนวทางดังนี้

1. การตั้งเป้าหมาย (Goal Setting) คือ การกำหนดเกณฑ์ในการแสดงพฤติกรรมหนึ่งด้วยตนเอง
2. การสังเกตตนเอง (Self-Monitoring) เป็นกระบวนการที่บุคคลสังเกตหรือจำแนกลักษณะของพฤติกรรมของตนเอง พิจารณาว่าตนได้ทำพฤติกรรมตามเป้าหมายแล้วหรือยัง
3. การประเมินตน (Self-Evaluation) หมายถึง การที่บุคคลตัดสินพฤติกรรมของตนโดยการประเมินคุณค่าของพฤติกรรมจากข้อมูลที่ได้จากการสังเกตตนเอง

จากความหมายต่าง ๆ ที่กล่าวมา ได้มีผู้สรุปลักษณะของบุคคลที่ควบคุมตนเองได้ดังนี้

ทอร์เซน และมาโฮนี (Thoresen and Mahoney. 1974 อ้างถึงใน สுகนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 44) ได้สรุปลักษณะของบุคคลที่ควบคุมตนเองได้ต้องประกอบด้วย

1. มีความสามารถในการกระทำหรือมีลักษณะการแสดงออกทางอารมณ์และการกระทำอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์
2. รู้จักหาแนวทางในการแก้ปัญหาและวางแผนการดำเนินงานเพื่อเป้าหมายในอนาคต
3. รู้จักการปฏิบัติตนในการยับยั้งชั่งใจและอดทนเมื่อต้องเผชิญความยากลำบาก
4. สามารถรับรู้ถึงผลการกระทำของตน รู้จักให้รางวัลและลงโทษตนเองในผลการกระทำนั้น

โรเซนบัม (Thoresen and Mahoney. 1974 อ้างถึงใน สுகนธ์ ศรีอรุณ. 2545 : 44) ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมควบคุมตนเองโดยอาศัยแนวคิดพื้นฐานมาจากหลักการควบคุมพฤติกรรมด้วย

ความคิด (Cognitive Control) ตามทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ตลอดจนแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมตนเอง กล่าวถึง ความสามารถในการควบคุมตนเองว่าประกอบด้วย

1. การใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลและคำพูดบอกตนเองในการควบคุมการแสดงออกทางอารมณ์และการกระทำ
2. การประยุกต์วิธีการมาใช้แก้ปัญหาอย่างเป็นลำดับขั้น เช่น การวางแผน การให้คำจำกัดความของปัญหา การประเมินตัวเลือก การคาดหมายถึงสิ่งที่จะตามมา
3. ความสามารถที่จะยับยั้งการกระทำตามอำเภอใจตนเอง
4. การรับรู้ถึงประสิทธิภาพในผลการกระทำของตนเอง (Self-Efficiency) เช่น สามารถสังเกตเห็นถึงคุณสมบัติและความสามารถของตนเองในการควบคุมสิ่งแวดล้อมหรือควบคุมผลการกระทำด้วยตนเอง

โรเซนบัม (Thoresen and Mahoney, 1974 อ้างถึงใน สุคนธ์ ศรีอรุณ, 2545 : 45) ได้สรุปความหมายของการควบคุมตนเอง คือ ความสามารถของบุคคลที่จะบังคับนิสัยของตนเอง พฤติกรรมของตนเอง เมื่อเผชิญกับสิ่งยั่วยุและสถานการณ์กดดัน โดยปราศจากรางวัลหรือการสนับสนุนจากภายนอก และเน้นด้วยว่าการควบคุมตนเองเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของพฤติกรรมทางสังคมและจริยธรรม

สรุปได้ว่า การมุ่งอนาคต และการควบคุมตนเอง หมายถึง ความสามารถในการควบคุมตนเองของบุคคลที่มีการคาดการณ์ถึงอนาคต ตระหนักถึงผลดีผลเสีย มีความอดทนรอคอยถึงผลแห่งความพยายามเพื่อที่จะได้รับสิ่งที่ต้องการหรือบรรลุเป้าหมายของตนเอง การที่บุคคลมีความสามารถในการยับยั้งชั่งใจ บังคับพฤติกรรมและมีเหตุผลในการกระทำของตนเอง รับรู้ถึงความรู้ความสามารถของตนเองในการควบคุมจิตใจและการกระทำของตนเองได้ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดการมุ่งอนาคต และการควบคุมตนเอง ดังกล่าว มาใช้ในงานวิจัย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพสังกัดกรุงเทพมหานคร

2.6 แนวคิดของการเห็นแบบอย่าง

2.6.1 แนวความคิดของการเห็นแบบอย่าง

จากทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ Bandura (อ้างถึงใน พงศธร เกรียงศรีธมมาล, 2537) กล่าวว่า พฤติกรรมของมนุษย์นอกจากปฏิกิริยาเบื้องต้น (Elementary Reflex) แล้ว มนุษย์มิได้ถูกจัดเตรียมให้มีพฤติกรรมอื่น ๆ โดยกำเนิด หากแต่จะต้องเห็นรูปแบบพฤติกรรม ซึ่งเมื่อได้เห็นพฤติกรรมที่เป็นแบบอย่างหลาย ๆ ครั้ง ทำให้เกิดการเรียนรู้พฤติกรรมในภายหลังได้ซึ่งพฤติกรรม

จริยธรรมถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมสังคม ดังนั้น การเรียนรู้ การปฏิบัติและการตัดสินใจ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมจึงเกิดขึ้นโดยอาศัยกระบวนการที่มนุษย์ใช้ในการเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคมอื่น ๆ การเรียนรู้จริยธรรมนี้มี 2 รูปแบบหลัก คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง หรือการเรียนรู้จากผลของการตอบสนองและการเรียนรู้จากการสังเกต

1.1 การเรียนรู้จากผลของการตอบสนองการเรียนรู้จากผลของการตอบสนอง (Learning by Response Consequences) เป็นการเรียนรู้ที่บุคคลกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองแล้วเรียนรู้ผลกรรมที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ซึ่งผลกรรมนั้นมีทั้งทางบวกและทางลบ การเรียนรู้ผลกรรมที่เกิดขึ้นจากการกระทำนี้จะทำหน้าที่อยู่ 3 ประการ คือ

1.1.1 ด้านการให้ข้อมูล (Informative Function) ในการเรียนรู้ของมนุษย์นั้นไม่เพียงแต่การกระทำการตอบสนอง แต่มนุษย์ยังสังเกตผลของการกระทำนั้นด้วย โดยการสังเกตความแตกต่างของผลกรรมที่ได้จากการตอบสนองว่าการกระทำใดนำไปสู่ผลกรรมทางบวก เช่น ได้รับคำชม ได้รับรางวัล หรือการกระทำใดที่นำไปสู่ผลกรรมทางลบ เช่น ถูกตำหนิ ถูกลงโทษ และการเรียนรู้จะนำไปเป็นข้อมูลไว้สำหรับพิจารณาในอนาคตว่าตนควรหรือไม่ควรกระทำพฤติกรรมนั้นอีก

1.1.2 ด้านการจูงใจ (Motivational Function) ประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมาจะเป็นตัวสร้างความคาดหวังให้กับมนุษย์ว่าเมื่อกระทำพฤติกรรมหนึ่งจะเกิดผลกรรมใดตามมา ผลกรรมใดไม่พึงปรารถนาย่อมทำให้เกิดการจูงใจต่ำและจะทำให้มนุษย์หลีกเลี่ยงการกระทำนั้น

1.1.3 ด้านการเสริมแรง (Reinforcing Function) การตอบสนองใด ๆ ก็ตาม ถ้าได้รับการเสริมแรงพฤติกรรมนั้นก็จะมีแนวโน้มจะเกิดขึ้นอีก ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเห็นว่าการเสริมแรงที่มีประสิทธิภาพสำหรับมนุษย์คือ การเสริมแรงที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์รู้ว่ากระทำใดของตนนำไปสู่การเสริมแรง การเสริมแรงในมนุษย์จึงเกิดขึ้นโดยผ่านระบบการให้ข้อมูลและการจูงใจมากกว่าจะเกิดขึ้นในลักษณะแบบกลไกที่ตัวเสริมแรงพฤติกรรมของมนุษย์โดยตรงโดยผู้ถูกเสริมแรงไม่รู้ตัว

1.2 การเรียนรู้จากการสังเกต การเรียนรู้จากการสังเกตนี้เกิดจากการสังเกตตัวแบบ (Model) ว่าตัวแบบทำอะไร ทำอย่างไรและมีกฎเกณฑ์อย่างไร และเมื่อสังเกตแล้วผู้สังเกตก็จะมีความคิดว่าตนสามารถทำตามพฤติกรรมใหม่นั้นได้อย่างไร และในเวลาข้างหน้าผู้สังเกตก็สามารถระลึกแบบแผนพฤติกรรมออกมากระทำได้ การเรียนรู้จากการสังเกตนี้ประกอบไปด้วยกระบวนการที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1.2.1 กระบวนการใส่ใจ (Attentional Process) บุคคลจะไม่สามารถเรียนรู้จากการสังเกตได้เลย หากขาดการใส่ใจนี่จะเป็นตัวกำหนดว่าจะเลือกสังเกตตัวแบบใดจากตัวแบบมากมายที่มีอิทธิพลต่อตนเอง และจะเป็นตัวกำหนดว่าข้อมูลหรือพฤติกรรมใดที่เลือกรับจากตัวแบบได้เลือกแล้ว ปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการใส่ใจ ได้แก่

(1) คุณสมบัติของกิจกรรมของตัวแบบ อัตราและระดับของการเรียนรู้จากการสังเกตนี้ จะเป็นผลมาจากความเด่นชัดและความซับซ้อนของกิจกรรมของตัวแบบ การกระทำใดที่มีลักษณะง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน มีความเด่นชัดในตัวเอง จะเป็นการกระทำที่มีความดึงดูดใจให้สังเกตสูง และสามารถทำให้เกิดการเรียนรู้จากการสังเกตได้ง่ายกว่าการกระทำที่มีลักษณะตรงกันข้าม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเด็กเล็กซึ่งเป็นวัยที่ยังมีทักษะในการใส่ใจไม่ดีพอ และความใส่ใจหันเหไปได้ง่าย ลักษณะหรือคุณสมบัติของกิจกรรมของตัวแบบจึงเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะช่วยให้เด็กเรียนรู้จากตัวแบบได้ดีขึ้น

(2) ตัวกำหนดของผู้สังเกต กระบวนการใส่ใจนี้ไม่ได้เป็นเพียงแต่การรู้สึกและรับเอาข้อมูลหรือข่าวสารมายังบุคคลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการแปลความหมายของการรับรู้จากเหตุการณ์ที่มีตัวแบบอยู่ได้ด้วย ดังนั้นความสามารถทางปัญญาและการรับรู้ของผู้สังเกตนี้จึงเป็นตัวจำกัดความสามารถเรียนรู้จากการสังเกต เช่น ถ้าเหตุการณ์ที่ตัวแบบแสดงขึ้นในอัตราหรือระดับที่ซับซ้อนเกินกว่าทักษะทางปัญญาของผู้สังเกตแล้ว การเรียนรู้จากการสังเกตนี้ก็จะไม่เกิดขึ้น แต่ถ้าผู้สังเกตมีทักษะทางปัญญาและมีความรู้ในเรื่องที่สังเกตมาก่อนยิ่งมาก ก็ยิ่งจะทำให้ผู้สังเกตเพิ่มการเรียนรู้จากการสังเกตได้มากยิ่งขึ้น การศึกษาเกี่ยวกับตัวแปรนี้มักจะศึกษาว่าระดับพัฒนาการทางปัญญาของผู้จะเป็นตัวกำหนดการใส่ใจ โดยศึกษาตามทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาของ Piaget มีหลักว่า เด็กในขั้นก่อนการเรียนรู้รูปธรรม (Pre-Operational Stage) คือ มีช่วงอายุประมาณ 2-7 ปี โดยทั่วไปจะอยู่ในขอบเขตของการรับรู้ (Perceptually Bound) กล่าวคือ เด็กจะมีความรู้สึกไวและสูงมากเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงข้อมูลที่มีลักษณะเกี่ยวกับการรับรู้ แต่ในเด็กขั้นการเรียนรู้รูปธรรม (Concrete-Operational) มีอายุประมาณ 7-12 ปี ซึ่งมีการพัฒนาทักษะเกี่ยวกับมโนทัศน์มากขึ้น จะมีความรู้สึกไวต่อการเปลี่ยนแปลงข้อมูลทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา

(3) ความดึงดูดใจ ตัวแบบที่มีความดึงดูดใจและได้รับผลกระทบทางบวกจากการแสดงนั้น จะได้รับการใส่ใจในการสังเกตมากกว่าตัวแบบที่ขาดคุณสมบัติดังกล่าว ซึ่งจะถูกละเลยที่จะใส่ใจถึงแม้ว่าจะมีคุณสมบัติในด้านอื่น ๆ ดีก็ตาม ตัวอย่างของตัวแบบที่มีความดึงดูดใจสูง ได้แก่ ตัวแบบในโทรทัศน์ซึ่งจะพบว่าตัวแบบต่าง ๆ ในโทรทัศน์ส่วนมากมักจะสามารถนำไปประชากรมีการใส่ใจทุกระดับอายุและสามารถมีอิทธิพลในการยึดความใส่ใจของผู้ดูไว้ได้นาน นอกจากนั้นผู้สังเกตก็จะสามารถเรียนรู้พฤติกรรมได้โดยการพิจารณาว่าสิ่งที่สังเกตนั้นมีความสนใจเป็นพิเศษสูงพอที่จะทำพฤติกรรมนั้นตามหรือไม่

(4) คุณค่าของการกระทำของตัวแบบความมีประโยชน์ของการกระทำที่ตัวแบบแสดงนี้จะเป็นสิ่งที่ช่วยโน้มน้าวจิตใจผู้สังเกตให้ใส่ใจได้มากขึ้น เนื่องจากการที่พฤติกรรมมองตัวแบบพฤติกรรมใดก็ตามจะได้รับความใส่ใจจากผู้สังเกตนั้น ผู้สังเกตจะต้องคาดหวังว่าเขาจะ

ได้รับผลกระทบที่ดีหรือประโยชน์จากการกระทำตามตัวแบบนั้นเช่นนั้น นั่นคือ บุคคลจะให้ความใส่ใจอย่างมากต่อการกระทำตัวแบบที่ได้รับรางวัลหรือผลกระทบทางบวกจากการกระทำแต่ละเลยหรือไม่สนใจต่อการกระทำที่เขาพิจารณาแล้วว่าไม่มีประโยชน์ใด ๆ ต่อตนเอง

1.2.2 กระบวนการทรงจำ (Relation Process) บุคคลจะไม่ได้รับอิทธิพลจากการสังเกตกิจกรรมของตัวแบบได้เลยถ้าจำสิ่งที่สังเกตไม่ได้ กระบวนการนี้เกี่ยวข้องกับการถ่ายโยงและการสร้างข้อมูลขึ้นมาใหม่เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ตัวแบบแสดงพฤติกรรม โดยปกติแล้วข้อมูลนี้หรือเนื้อหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกิจกรรมของตัวแบบนี้มากมายเกินกว่าที่จะเก็บไว้ได้หมด ดังนั้น ผู้เรียนรู้จึงต้องถ่ายโยงและสรุปสิ่งที่สังเกตให้อยู่ในสัญลักษณ์ทั้งในลักษณะมโนภาพ (Imagine) และคำพูด (Verbal) ที่จะทำได้ทั้งลักษณะและโครงสร้างที่สำคัญของกิจกรรมของตัวแบบที่ได้สังเกตมา การถ่ายโยงให้อยู่ในรูปสัญลักษณ์ (Symbolic Transformation) นี้จะช่วยทำให้ง่ายต่อการจำ โดยสาเหตุที่ว่าหลังจากที่ได้มีการถ่ายโยงข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นสิ่งช่วยชี้แนะสำหรับการกระทำต่อไป นอกจากนี้การทรงจำจะมีประสิทธิภาพสูงขึ้นหากผู้สังเกตทบทวนสิ่งที่จำไว้เสมอ ๆ การทบทวนนี้อาจจะกระทำโดยการทบทวนในใจว่า ถ้าแสดงพฤติกรรมที่ได้สังเกตมานั้นควรจะจำในลักษณะใดหรือทบทวนทางกายโดยการกระทำจริงเลยก็ได้

1.2.3 กระบวนการผลิต (Product Process) เป็นกระบวนการในการคัดแปลงมโนทัศน์ทางสัญลักษณ์ให้เป็นการกระทำที่เหมาะสม กล่าวคือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่ตัวแบบกระทำนั้นจะถูกนำเสนอในรูปของมโนทัศน์และกฎสำหรับการสร้างพฤติกรรมใหม่ซึ่งจะเป็นตัวแบบภายใน (Internal Model) สำหรับการสร้างพฤติกรรมใหม่ออกมาหรือใช้เป็นมาตรฐานสำหรับการตอบสนองที่ถูกต้อง กระบวนการสร้างพฤติกรรมใหม่ออกมานี้ในตอนเริ่มแรกจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการจับคู่มโนทัศน์ (Conception Matching Process) กล่าวคือ เมื่อเริ่มมีการแสดงพฤติกรรมตามตัวแบบ ผู้สังเกตจะมีการจับคู่เปรียบเทียบข้อมูลระหว่างการกระทำที่ตนกระทำกับมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมนั้นว่ามีลักษณะเช่นเดียวกันหรือไม่ ดังนั้น มโนทัศน์ภายในที่เป็นตัวชี้แนะการกระทำจึงมีความสำคัญต่อกระบวนการนี้มาก เพราะถ้าผู้สังเกตมีมโนทัศน์ที่ไม่ถูกต้องหรือไม่สมบูรณ์ การแสดงพฤติกรรมนั้นก็จะผิดหรือเพี้ยนไป นอกจากนั้นการที่ผู้สังเกตจะทำตามตัวแบบได้ดีจะต้องมีความพร้อมทางกายที่จะทำตามตัวแบบได้ และจะต้องมีความสามารถในการทำพฤติกรรมส่วนย่อยต่าง ๆ ของพฤติกรรมนั้นได้ด้วย เมื่อผู้สังเกตแสดงพฤติกรรมตามแบบแล้วผู้สังเกตก็ต้องสังเกตว่าตนทำตามตัวแบบได้ถูกต้องเพียงใด โดยอาจจะได้จากข้อมูลย้อนกลับทั้งจากการสังเกตด้วยตนเองหรือจากคำบอกกล่าวจากผู้อื่นก็ได้ ซึ่งความแม่นยำของข้อมูลย้อนกลับนี้จะเป็นส่วนช่วยให้ ผู้สังเกตทำตามตัวแบบได้มากขึ้น

1.2.4 กระบวนการจูงใจ (Motivational Process) ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมแบ่งแยก ระหว่างการได้มา (Acquisition) กับ การกระทำ (Performance) ออกจากกัน เนื่องจากบุคคลไม่สามารถจะกระทำพฤติกรรมทุกอย่างที่เขาเรียนรู้มาได้ทั้ง ๆ ที่มีความรู้และความสามารถในการ คัดแปลงการกระทำของตัวเองมากระทำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าการกระทำนั้นมีคุณค่าน้อยหรือมี ความเสี่ยงในการกระทำมากหรือให้ผลกรรมในทางลบก็จะไม่แสดงพฤติกรรมที่ได้เรียนรู้ นั้นออกมา แต่ถ้าการกระทำนั้นให้ผลตอบแทนทางบวกก็จะเป็นแรงจูงใจให้กระทำพฤติกรรมที่ได้ เรียนรู้และมีความมั่นใจที่จะกระทำพฤติกรรมเช่นนี้อีกในอนาคต การที่ผู้สังเกตจะกระทำ พฤติกรรมตามตัวแบบที่ได้สังเกตหรือไม่ขึ้นอยู่กับแหล่งของแรงจูงใจ 3 ด้าน ได้แก่ (1) แรงจูงใจจากการได้รับผลกรรมจากการกระทำนั้นด้วยตนเอง (2) แรงจูงใจจากการเห็นตัวแบบ ได้รับผลกรรมและ (3) แรงจูงใจที่เกิดจากตนเอง

กระบวนการทั้ง 4 นี้มีความสำคัญต่อการเรียนรู้จากการสังเกตมาก ถ้าขาดขั้นตอนหนึ่ง ขั้นตอนใดแล้วการกระทำตามตัวแบบย่อมไม่สมบูรณ์ เพราะการจัดองค์ประกอบการเรียนรู้จาก ตัวแบบนี้เกิดจากการกระตุ้นให้ผู้สังเกตใส่ใจและรับรู้กิจกรรมของตัวแบบและประสบการณ์ที่ ได้รับเหล่านี้ จะถูกแปลงให้เป็นตัวแทนทางความจำในรูปของมโนทัศน์ทางสัญลักษณ์ซึ่งจะเป็นตัว แบบภายในสำหรับการตอบสนองหรือเป็นมาตรฐานที่ใช้ในการรวบรวมการตอบสนอง

2.6.2 ผลของการให้ตัวแบบ

Bandura (อ้างถึงใน พงศธร เกรียงยุทธมาล. 2537) ได้สรุปผลที่ได้รับจากการให้ตัวแบบไว้ ดังนี้

1) ผลจากการเรียนรู้จากการสังเกต (Observation Learning Effects) ในการเรียนรู้จากการ สังเกตนี้ ผู้สังเกตได้รับผลจากการเรียนรู้ในหลายรูปแบบ เช่น รูปแบบพฤติกรรมใหม่ มาตรฐานที่ ใช้ในการตัดสินใจ ความสามารถทางปัญญาและกฎทั่วไปที่ใช้สำหรับพฤติกรรม เป็นต้น การเรียนรู้ จากการสังเกตนี้จะชัดเจนที่สุดเมื่อผู้สังเกตได้เห็นตัวแบบแสดงรูปแบบในการคิดหรือแสดง พฤติกรรมแปลก ๆ ใหม่ ๆ ซึ่งผู้สังเกตไม่เคยประสบมาก่อน แล้วต่อจากนั้นก็แสดง พฤติกรรมที่คล้ายคลึงกับพฤติกรรมของตัวแบบได้

2) ผลในการยับยั้งและการไม่ยับยั้งการแสดงผลพฤติกรรม (Inhibitory and Disinhibitory Effects) อิทธิพลของการให้ตัวแบบในด้านนี้ ได้แก่ การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของการยับยั้งการกระทำ ที่ผู้สังเกตมีมาก่อนที่จะเรียนรู้จากการสังเกต กล่าวคือ การที่ผู้สังเกตได้เห็นตัวแบบได้รับผลกรรม ทางลบจากการกระทำนั้น จะเป็นผลทำให้ผู้สังเกตลดการกระทำและควบคุมไม่ให้ตนเองกระทำ ตามพฤติกรรมของตัวแบบซึ่งก็คือจะยับยั้งการกระทำของตนเองเพิ่มขึ้นนั่นเอง และในทำนอง เดียวกันถ้าผู้สังเกตได้เห็นตัวแบบกระทำพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง แต่ก็ไม่ได้รับผลกรรมในทางลบ

ผู้สังเกตก็มีแนวโน้มในการเพิ่มการแสดงพฤติกรรมที่เคยถูกยับยั้งมากขึ้นหรือลดการยับยั้งการกระทำที่ไม่ถูกต้องลงนั่นเอง ในการยับยั้งการกระทำจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ด้าน คือ ด้านที่ 1 เกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้สังเกตถึงความสามารถของตนเองในการกระทำพฤติกรรมตามตัวแบบ ด้านที่ 2 เกี่ยวกับการรับรู้ด้วยตนเองว่ากิจกรรมที่ตัวแบบกระทำนั้นก่อให้เกิดผลในทางบวกหรือลบ และด้านที่ 3 เกี่ยวกับการลงความเห็นว่าถ้ากระทำพฤติกรรมตามตัวแบบแล้วเขาจะได้รับผลที่คล้ายคลึงหรือต่างจากผลกรรมที่ตัวแบบได้รับ เช่น ถ้าผู้สังเกตได้ตัดสินใจว่าตนเองมีความสามารถที่จะกระทำตามตัวแบบได้แต่รับรู้ว่าการกรรมที่ตัวแบบได้รับเป็นผลกรรมในทางลบ ดังนั้นจึงลงความเห็นว่าถ้ากระทำตามตัวแบบแล้วก็จะก่อให้เกิดผลกรรมที่คล้ายคลึงกับที่ตัวแบบได้รับ ก็จะเพิ่มการยับยั้งในการกระทำนั้นมากขึ้น

3) ผลในการส่งเสริมการกระทำ (Response Facilitation Effects) การกระทำของตัวแบบนั้นถือได้ว่าเป็นการชี้แนะพฤติกรรมด้านหนึ่งสำหรับพฤติกรรมที่บุคคลได้เคยเรียนรู้มาแล้วแต่ไม่แสดงออกมา เนื่องจากขาดการจูงใจในการกระทำตัวอย่างเช่น พฤติกรรมการช่วยเหลือ การอาสาสมัคร การคิดสร้างสรรค์ การแสดงความรู้สึกทางอารมณ์ หรือแม้แต่การเลือกอาหารและเครื่องแต่งกาย จึงอาจกล่าวได้ว่าตัวแบบมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้บุคคลกระทำตามโดยการชี้แนวทางและสนับสนุนให้กระทำพฤติกรรมนั้น

4) ผลในการส่งเสริมการกระทำในสิ่งแวดล้อมอื่น (Environmental Enhancement Effects) พฤติกรรมของตัวแบบไม่เพียงจะทำหน้าที่เป็นสิ่งที่ชี้แนะในการกระทำที่คล้ายคลึงกับการกระทำที่ได้เรียนรู้มาเท่านั้น หากยังทำให้ผู้สังเกตมีความใส่ใจไปยังสิ่งต่าง ๆ หรือสภาพการณ์ที่แวดล้อมด้วย จากเหตุผลนี้ผู้สังเกตจึงอาจจะใช้วัตถุเดียวกันกับที่ได้เรียนรู้มาไปในทางอื่น ๆ ที่ไม่ใช่วิธีการเดิมหรือวัตถุประสงค์เดิมก็ได้

5) ผลในการกระตุ้นอารมณ์ (Arousal Effects) โดยปกติแล้วการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนอกจากพฤติกรรมแล้วก็จะรวมถึงการแสดงออกทางอารมณ์ด้วย ดังนั้น การได้เห็นตัวแบบแสดงปฏิกิริยาทางอารมณ์จะส่งผลในการกระตุ้นหรือเร้าอารมณ์ของผู้สังเกตด้วย นั่นคือ การให้ตัวแบบมีอิทธิพลต่อผู้สังเกตในฐานะที่เป็นผู้สอน ผู้ยับยั้งการกระทำ ผู้ลดความหวั่นเกรงในการกระทำและผู้กระตุ้นอารมณ์ ซึ่งโดยปกติแล้วตัวแบบจะทำหน้าที่เหล่านี้พร้อม ๆ กันไปดังเช่นในการเสนอรูปแบบการก้าวร้าวแบบใหม่ ตัวแบบจะทำหน้าที่เป็นทั้งผู้สอนและผู้ลดความหวั่นเกรงในการกระทำพฤติกรรมก้าวร้าว นั้น แต่เมื่อการกระทำนี้แสดงแล้วได้รับการลงโทษ ตัวแบบก็จะกลายเป็นผู้ยับยั้งการกระทำ เป็นต้น ดังนั้น เมื่อผู้สังเกตได้เห็นตัวแบบถูกกระตุ้นอารมณ์ในสภาพการณ์ใดสภาพการณ์หนึ่งแล้ว ก็จะเริ่มพัฒนาความคาดหวังว่าเขาจะเกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์เช่นเดียวกับตัวแบบในสภาพการณ์ที่คล้ายคลึงกัน

2.6.3 พฤติกรรมต่อตนเอง (Self-directed behaviors)

Bandura (อ้างถึงใน พงศธร เกรียงนครธมมาล. 2537) แบ่งพฤติกรรมต่อตนเองได้เป็น 3 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นการควบคุมตนเอง (Self-control) ลักษณะที่สอง คือ การประเมินตนเอง (Self-evaluation) และลักษณะสุดท้าย คือ การกระทำต่อตนเอง (Self-treatment)

1) การควบคุมตนเอง เป็นความสามารถกำหนดตนเองในด้านความคิด อารมณ์ ความรู้สึก และการกระทำให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการได้ เช่น การมีความขยันหมั่นเพียร การมีวินัยในตนเอง การควบคุมอารมณ์และการไม่ลุ่มหลงอบายมุข เป็นต้น การควบคุมตนเองนี้เกิดเช่นเดียวกับพฤติกรรมอื่น ๆ ของมนุษย์ คือ เป็นผลทั้งจากประสบการณ์ตรงและการเรียนรู้จากการสังเกต มนุษย์จะควบคุมตนเองให้กระทำพฤติกรรมที่ได้เรียนรู้ว่าเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสมในสถานการณ์นั้น และมีผลกรรมที่ได้จากการกระทำเป็นที่พึงพอใจแก่ตนเอง ในการควบคุมตนเองนี้ บุคคลจำเป็นต้องมีการตั้งมาตรฐานพฤติกรรมสำหรับตนเอง มีการประเมินการประพฤติปฏิบัติของตนตามมาตรฐานที่ตั้งไว้ และมีความรู้สึกซึ่งเป็นปฏิกิริยาต่อตนเองตามผลของการประเมิน ซึ่งมาตรฐานพฤติกรรมที่บุคคลตั้งไว้นี้เองจะเป็นสิ่งที่ช่วยในการตัดสินใจและชี้แนะแนวทางในการกระทำของบุคคล การตั้งมาตรฐานพฤติกรรมของบุคคลนั้นมีการพัฒนามาจากข้อมูลต่าง ๆ ที่บุคคลได้รับอิทธิพลจากสังคม เช่น อาจจะได้จากการสั่งสอนโดยตรง จากปฏิกิริยาทางสังคมในการประเมินพฤติกรรมของคนในสังคมและจากการแสดงการประเมินมาตรฐานพฤติกรรมที่ได้ตั้งไว้ของตัวแบบต่าง ๆ

การที่ผู้ใหญ่แสดงตัวอย่างในการตั้งมาตรฐานพฤติกรรมไว้สูงและแสดงความพึงพอใจตนเองต่อเมื่อเขาทำดีเท่ากับหรือมากกว่ามาตรฐานที่ตั้งไว้ ก็จะมีผลให้เด็กเห็นแบบอย่างและถ้าผู้ใหญ่มีเงื่อนไขที่จะให้แรงเสริมแก่เด็กก็ต่อเมื่อเด็กตั้งมาตรฐานค่อนข้างสูงและพยายามกระทำตามมาตรฐานนั้นให้ได้โดยมีเงื่อนไขที่จะแรงเสริมต่อเด็ก แสดงความพึงพอใจในผลงานที่มีมาตรฐาน และมีเงื่อนไขที่จะแสดงปฏิกิริยาต่อเด็กเมื่อเด็กตั้งมาตรฐานต่ำหรือเมื่อเด็กขาดความพยายาม สิ่งเหล่านี้เองจะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ที่จะควบคุมตนเอง

2) การประเมินตนเอง เป็นการสำรวจ ทบทวน ตัดสินใจและลงความเห็นว่าพฤติกรรมทางตนเองที่ได้กระทำลงไปนั้นมีความถูกต้องเหมาะสมเพียงใด การประเมินตนเองนี้เป็นผลมาจากการได้สังเกตตัวแบบประเมินพฤติกรรมของเขาสองและเป็นผลมาจากการที่บุคคลกระทำพฤติกรรมแล้วได้รับปฏิกิริยาจากผู้อื่น เช่น พ่อแม่ หรือผู้ใหญ่ มักจะมีการตั้งมาตรฐานพฤติกรรมว่า อะไรเป็นสิ่งที่ดีหรืออะไรเป็นสิ่งที่เลว จะรู้สึกพอใจเมื่อเห็นเด็กทำได้ถึงมาตรฐานและจะรู้สึกผิดหวังเมื่อเด็กทำไม่ได้ถึงมาตรฐาน ผลจากปฏิกิริยาของผู้อื่นในรูปแบบต่าง ๆ นี้ทำให้เด็กมีความรับผิดชอบในพฤติกรรมของตนเองโดยจะมีการประเมินตนเองออกมาในรูปแบบการรู้สึกพึงพอใจในตนเองหรือ

การวิพากษ์วิจารณ์ตนเอง ซึ่งจะมีมากน้อยในการประเมินแค่ไหนนั้นขึ้นกับการนำมาตรฐานการประเมินตนเองไปเปรียบเทียบกับมาตรฐานการแสดงผลการกระทำของบุคคลอื่น

ผลการประเมินตนเองนี้มีความสำคัญในด้านการจูงใจให้บุคคลมีกำลังใจและมีความกระตือรือร้นในการกระทำต่าง ๆ กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีความภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนเองทำ สิ่งนี้จะเป็นการจูงใจตนเองให้บุคคลใช้ความพยายามในการกระทำพฤติกรรมนั้นต่อไป แต่ถ้าหากบุคคลมีการตั้งมาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติสูงเกินไปกว่าความสามารถของตน ก็จะมีผลในด้านลบเกิดขึ้นคือ บุคคลนั้นจะไม่มีสมาธิหรือรู้สึกรู้สีก่อน และไม่มีสมาธิเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง และกลายเป็นคนที่หาความพึงพอใจได้จากการควบคุมจากภายนอกเท่านั้น นั่นคือ ทำให้สูญเสียความเป็นตัวของตัวเองนั่นเอง การประเมินตนเองจากการตั้งมาตรฐานพฤติกรรมอย่างเกินสมควรนี้จะนำไปสู่การมีความเบี่ยงเบนทางพฤติกรรมหรือจิตใจไปจากปกติได้

3) การกระทำต่อตนเองเป็นพฤติกรรมหรือการกระทำที่บุคคลกระทำต่อตนเอง อันเนื่องมาจากการประเมินตนเองและจากปฏิกิริยาต่อตนเองทั้งทางด้านบวกและลบ ได้แก่ การให้รางวัลตนเอง การลงโทษตนเอง การตำหนิตนเองและการปรับปรุงตนเอง เป็นต้น การกระทำดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและการมีแบบอย่าง

Bandura (อ้างถึงใน พงศธร เกรียงคชฤๅณ. 2537) ได้ให้ความสำคัญของการกระทำต่อตนเอง คือ พฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์จะอยู่ภายใต้การควบคุมตนเอง จากการใช้แรงเสริมแก่ตนเองในกระบวนการนี้ บุคคลจะมีการตั้งมาตรฐานในการกระทำของเขาและจะมีการตอบสนองการกระทำนั้นในรูปแบบของการให้รางวัลแก่ตนเองหรือการลงโทษตนเอง การให้รางวัลตนเองนี้เมื่อสามารถกระทำพฤติกรรมได้บรรลุผลเป้าหมายจะมีผลให้บุคคลสามารถมีทักษะในการควบคุมตนเอง สามารถปรับปรุงและคงพฤติกรรมนั้นไว้ต่อไปได้ในด้านการลงโทษตนเองนั้น ทำให้บุคคลสามารถลดความทุกข์ใจจากการทำผิดของตนและช่วยบรรเทาการลงโทษจากภายนอกได้ การลงโทษตนเองนี้จะแสดงออกมาในรูปของการวิพากษ์วิจารณ์ตนเอง การว่ากล่าวตนเอง การดูถูกตนเอง หรืออาจจะร้ายแรงจนถึงขั้นทำร้ายตนเองได้ การลงโทษตนเองนี้นอกจากจะทำให้ลดความทุกข์ใจและลดการได้ปฏิกิริยาทางลบจากบุคคลอื่นแล้ว ยังทำให้เกิดผลในด้านบวกด้วย นั่นคือ จะได้รับความนับถือยกย่องให้กำลังใจจากบุคคลอื่นแล้วและทำให้ผู้อื่นเกิดความเชื่อมั่นในตัวผู้นั้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง หรืออาจจะกล่าวได้ว่าได้รับรางวัลทางสังคม (Social Reward) ด้วย

สรุปได้ว่า การเห็นแบบอย่างทางสังคม หมายถึง กระบวนการเรียนรู้พฤติกรรมของบุคคลทางสังคมและการนำผลของการให้ตัวแบบทางสังคมมาเป็นพฤติกรรมของตนเอง การเรียนรู้จากการเห็นแบบอย่างพฤติกรรมในสังคมจะทำให้เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมนั้น ๆ ได้ ทั้งนี้ ต้องขึ้นอยู่กับสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมด้วย สังคมที่ส่งเสริมให้บุคคลเห็นแก่ตัว แข่งขันชิงดีชิงเด่นก็ย่อมจะ

หาแบบอย่างที่ดีได้ยาก หากบุคคลในสังคมมีความเห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือกันและกัน มีความรับผิดชอบชั่วดีต่อการกระทำของตนย่อมจะทำให้สังคมนั้นดำรงอยู่ได้ด้วยความสะดวก ปัญหาความยุ่งเหยิงต่าง ๆ ความวุ่นวายก็จะลดลงไปซึ่งจะมีแบบอย่างที่ดีมาก พฤติกรรมเหล่านี้สามารถส่งผลในหลายรูปแบบทั้งด้านทัศนคติ ความคิด อารมณ์ และรูปแบบการกระทำ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดการเห็นแบบอย่างทางสังคมดังกล่าวมาใช้ในงานวิจัย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพสังกัดกรุงเทพมหานคร

2.7 แนวคิดเกี่ยวกับแรงสนับสนุนทางสังคม

2.7.1 ความหมายของแรงสนับสนุนทางสังคม

มีผู้ให้ความหมายและแบ่งชนิดของแรงสนับสนุนทางสังคมไว้ต่าง ๆ กันดังนี้

ไวส์ (Weiss, 1988 : 108 อ้างถึงใน คะเน็งนิจ สมบูรณ์, 2539 : 30) กล่าวถึง แรงสนับสนุนทางสังคมในรูปแบบของสัมพันธภาพทางสังคมที่ประกอบด้วย

1. การเป็นส่วนหนึ่งในสังคม (Social Integration) เป็นสัมพันธภาพที่เกิดจากการที่บุคคลมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคม ทำให้มีการแข่งขันแลกเปลี่ยนความคิด ข้อมูล ข่าวสารและทรัพย์สินสิ่งของ
2. การตระหนักถึงความเป็นมิตร (A Sense of Reliable alliance) ความรู้สึกเช่นนี้จะเกิดขึ้นในสัมพันธภาพของครอบครัวสายตรง คือ สมาชิกมีความมั่นใจว่าจะได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูลอย่างต่อเนื่อง
3. การได้รับคำแนะนำ (Obtaining Guidance) ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลอยู่ในภาวะเครียด จะทำให้บุคคลมีความต้องการแรงสนับสนุนด้านอารมณ์และต้องการคำแนะนำจากบุคคลที่มีความสำคัญสำหรับตนเอง
4. โอกาสที่จะได้รับการโอบอุ้มเลี้ยงดู (Opportunity of Nurture) เป็นการที่บุคคลมีความรับผิดชอบต่อความสุขของผู้อื่น ผู้ใหญ่เลี้ยงดูผู้น้อย จะทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นที่ต้องการของบุคคลอื่น
5. การส่งเสริมให้รู้ถึงคุณค่าแห่งตน (Reassurance of Worth) เป็นการได้ยอมรับในพฤติกรรม การแสดงออกตามบทบาทของตนเองในสังคม
6. ความผูกพันใกล้ชิด (Attachment) เป็นสัมพันธภาพแห่งความใกล้ชิดสนิทสนม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความรู้สึกปลอดภัยและอบอุ่น

คอบบ์ (Cobb, 1976 : 300-301 อ้างใน คะนิงนิจ สมบูรณ์. 2539 : 29-30) ให้ความหมายของ แรงสนับสนุนว่าเป็นข้อมูลข่าวสารที่ช่วยให้บุคคลเชื่อว่ามิบุคคลคอยให้การดูแลเอาใจใส่ มีคนรัก คนสนใจ มีคนยกย่องและมองเห็นคุณค่าและรู้สึกตนเองเป็นส่วนหนึ่งหรือมีส่วนร่วมในสังคม คอบบ์ ได้แบ่งแรงสนับสนุนทางสังคมเป็น 3 ชนิด คือ

1. แรงสนับสนุนด้านอารมณ์ (Emotional Support) เป็นข้อมูลที่ทำให้บุคคลเชื่อว่าตนเอง ได้รับความรัก ความเอาใจใส่และมีความใกล้ชิดสนิทสนม มีความผูกพันและไว้วางใจซึ่งกันและกัน
2. แรงสนับสนุนด้านการยอมรับและเห็นคุณค่า (Esteem Support) เป็นข้อมูลที่ทำให้บุคคล รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและบุคคลอื่นให้การยอมรับนับถือและเห็นคุณค่าของตนเอง
3. แรงสนับสนุนด้านการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Socially Support) เป็นข้อมูลที่บอกให้ ทราบว่าบุคคลนั้นเป็นสมาชิกหรือส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางสังคม และมีส่วนร่วมรู้หรือคำแนะนำ ที่จะช่วยให้บุคคลเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองและช่วยให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง นั้นได้

บุญเยี่ยม ตระกูลวงษ์ (2528 : 567-598) ได้ให้ความหมายของแรงสนับสนุนทางสังคมว่า เป็นสิ่งที่ผู้รับแรงสนับสนุนได้รับการช่วยเหลือด้านข้อมูล ข่าวสาร วัสดุสิ่งของ หรือแรงสนับสนุน ด้านจิตใจจากผู้ให้แรงสนับสนุน ซึ่งอาจเป็นบุคคลหรือกลุ่มแล้วมีผลทำให้ผู้รับนำไปปฏิบัติใน ทิศทางที่ผู้รับต้องการ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงหลักสำคัญของแรงสนับสนุนทางสังคมว่าจะต้อง ประกอบด้วยองค์ประกอบดังนี้

1. จะต้องมี การสื่อสารระหว่างผู้ให้และผู้รับแรงสนับสนุน
2. ลักษณะของการติดต่อสื่อสารจะต้องประกอบด้วย
 - 2.1 ข้อมูลข่าวสารมีลักษณะที่ “ผู้รับ” เชื่อว่ามีคนสนใจ เอาใจใส่ มีความรักและ ความหวังดีในตนเองอย่างจริงจัง
 - 2.2 ข้อมูลข่าวสารมีลักษณะที่ “ผู้รับ” รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและเป็นที่ยอมรับในสังคม
 - 2.3 ข้อมูลข่าวสารมีลักษณะที่ “ผู้รับ” เชื่อว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและสามารถ ทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้

3. ปัจจัยนำเข้าของแรงสนับสนุนอาจอยู่ในรูปข้อมูล ข่าวสาร วัสดุสิ่งของหรือจิตใจ

4. จะต้องช่วยให้ “ผู้รับ” ได้บรรลุถึงจุดหมายที่เขาต้องการ

สรุปได้ว่า แรงสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่เป็น เครือข่ายทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้อง ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน รวมทั้งบุคคลที่มีส่วน เกี่ยวข้องในด้านสิ่งของ เงินทอง การให้ข้อมูลข่าวสาร แรงสนับสนุนทางด้านอารมณ์เพื่อให้รู้สึกว่า บุคคลนั้นได้รับการยอมรับและรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

2.7.2 แหล่งที่มาและระดับของแรงสนับสนุนทางสังคม

บุคคลอาจได้รับแรงสนับสนุนทางสังคม จากกลุ่มคนในสังคมของตนเองหลายกลุ่ม ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ (คะเนิงนิจ สมบูรณ์. 2539 : 31-32)

1. กลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันกันตามธรรมชาติ ประกอบด้วยบุคคล 2 ประเภท ประเภทแรกเป็นบุคคลที่อยู่ในครอบครัวสายตรง ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก หลาน และประเภทที่สองเป็นครอบครัวใกล้ชิด ได้แก่ เพื่อนฝูงในวัยเดียวกัน เพื่อนบ้าน คนรู้จักคุ้นเคย เพื่อนร่วมงานและคนใกล้ชิด

2. องค์กรและสมาคม หมายถึง กลุ่มบุคคลที่รวมตัวกันเป็นฝ่าย ชมรม สมาคมและองค์กร เพื่อให้การช่วยเหลือสนับสนุนผู้อื่น เช่น ชมรมผู้สูงอายุ สโมสร ไลออนส์ องค์กรทางศาสนา เป็นต้น

3. กลุ่มวิชาชีพ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่หรือให้การช่วยเหลือตามภาระหน้าที่ในวิชาชีพต่าง ๆ เช่น แพทย์ พยาบาล ตำรวจ เป็นต้น

ซึ่งแหล่งแรงสนับสนุนทางสังคมเหล่านั้น ก๊อตไทล์ (Gottlieb. 1958 : 5-22 อ้างถึงใน คะเนิงนิจ สมบูรณ์. 2539 : 33-34) ได้แบ่งระดับของแรงสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับกว้าง (Macro Level) เป็นการพิจารณาถึงการเข้าร่วมหรือการมีส่วนร่วมในสังคม อาจวัดได้จากความสัมพันธ์กับสถาบันในสังคม การเข้าร่วมกับกลุ่มต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ และการดำเนินชีวิตอย่างไม่เป็นทางการ

2. ระดับกลุ่มเครือข่าย (Meso Level) เป็นการมองที่โครงสร้างและหน้าที่ของเครือข่ายด้วยการวัดอย่างเฉพาะเจาะจงถึงกลุ่มบุคคลที่มีสัมพันธ์ภาพอย่างสม่ำเสมอ เช่น เพื่อน ๆ ชนิดของแรงสนับสนุนในระดับนี้ ได้แก่ การให้คำแนะนำช่วยเหลือด้านวัตถุ ความเป็นมิตร แรงสนับสนุนทางอารมณ์ และการยกย่อง เป็นต้น

3. ระดับแคบหรือระดับเล็ก (Micro Level) เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากที่สุด ทั้งมีความเชื่อว่าคุณภาพของความสัมพันธ์มีความสำคัญมากกว่าปริมาณ คือ ขนาด จำนวนและความถี่ของความสัมพันธ์ ซึ่งโครงสร้างของเครือข่ายแรงสนับสนุนระดับนี้ ได้แก่ สามี ภรรยา และสมาชิกในครอบครัว ซึ่งมีความใกล้ชิดทางอารมณ์ ทำให้มีแรงสนับสนุนทางจิตใจ การแสดงความรัก ความห่วงใย เป็นต้น

2.7.3 แนวคิดนิเวศจิตวิทยา ของบอร์นเฟนเบรนเนอร์

Bronfenbrenner ได้แบ่งระบบนิเวศจิตวิทยาเป็น 4 ระบบดังนี้

1. ระบบเล็ก (Microsystem) เป็นระบบสิ่งแวดล้อมที่บุคคลนั้นดำรงชีวิตอยู่และใกล้ชิดกับบุคคลมากที่สุด ประกอบด้วยสถานที่ บุคคลต่าง ๆ ความสัมพันธ์ บทบาทของบุคคล และอื่น ๆ

ตัวอย่างสิ่งแวดล้อมในระบบเล็ก ได้แก่ บ้าน บุคคลในครอบครัว โรงเรียน ครู เพื่อนนักเรียน และ บทบาทของสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น

2. ระบบกลาง (Mesosystem) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เพิ่มขยายจากสิ่งแวดล้อมในระบบเล็กของ บุคคล ในช่วงเวลาเฉพาะเวลาใดเวลาหนึ่ง เช่น ช่วงการไปเข้าค่ายภาคฤดูร้อน การไปร่วมโครงการ หรือกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

3. ระบบภายนอก (Exosystem) เป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกระบบเล็กของบุคคล ตามทฤษฎีนี้ หมายถึงโครงสร้างทางสังคม ตัวอย่างเช่น รัฐบาล การคมนาคม การสื่อสาร เครือข่ายทางสังคม เป็นต้น

4. ระบบใหญ่ (Macrosystem) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของสถาบันต่าง ๆ ในระบบทุกระบบที่กล่าวมา ซึ่งมีทั้งสิ่งที่แสดงให้เห็นเป็นรูปธรรม เช่น กฎหมาย หรือกฎระเบียบ และทั้งที่เป็นนามธรรม และสะท้อนออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ประเพณีปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

ในรูปแบบของ Bronfenbrenner ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลจะเรียกว่า Microsystem ซึ่งรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น ๆ กับสมาชิกในครอบครัวของเขา เพื่อน ๆ ทั้งในและ นอกโรงเรียน เพื่อนสมาชิกที่ทำงานร่วมกัน หรืออื่น ๆ โดยโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง Microsystem จะรวมกันเป็นระบบความสัมพันธ์ใหญ่ที่เรียกว่า Mesosystem โดยค่านิยมของแต่ละ Microsystem อาจมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ซ้ำซ้อนกันหรือปะทะกันก็ได้

เมื่อค่านิยมของแต่ละ Microsystem มีลักษณะเกือหนุนซึ่งกันและกันจะทำให้ Mesosystem มีลักษณะกลมกลืนเข้าด้วยกัน ยกตัวอย่าง เช่น ถ้าสมาชิกในครอบครัว เพื่อน ๆ ที่ไม่ได้เรียนที่ เดียวกัน และสมาชิกกลุ่มเดียวกัน ให้การสนับสนุนในการศึกษาในมหาวิทยาลัยเหมือน ๆ กัน Mesosystem ของนักศึกษาผู้นั้นก็จะมีลักษณะกลมกลืน ในทำนองกลับกัน ถ้ากลุ่มสมาชิกเหล่านั้น ไม่สนับสนุนหรือไม่เห็นด้วยต่อการศึกษาในมหาวิทยาลัย Mesosystem ของนักศึกษาผู้นั้นก็จะเกิด อาการขัดแย้งกันเอง นั่นคือ นักศึกษาผู้นั้นกำลังมีปัญหาในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละ Microsystem แต่ไม่สามารถรักษาไว้ซึ่งค่านิยมของ Mesosystem ได้

ปัญหาดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่ออาการคงอยู่ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยได้ โดยมีปัจจัย ด้านสภาพแวดล้อมสองตัวที่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบดังกล่าว ได้แก่ Exosystem และ Macrosystem โดย Exosystem รวมไปถึงสถานภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจและสังคมซึ่งส่งผลต่อ สภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดนักศึกษาผู้นั้นมากที่สุด เช่น ชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของที่อยู่ของนักศึกษาและ มหาวิทยาลัยที่นักศึกษาผู้นั้นเรียน เนื่องจากปัจจัยนี้เป็นปัจจัยภายนอกทำให้ส่งผลเหนือ Mesosystem และส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยัง Microsystem ด้วย นั่นคือ ปัจจัยเหล่านี้ทั้งหมด ส่งผล กระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อระบบอื่น ๆ ทั้งหมด จึงเรียกว่า เป็น Macrosystem โดยปัจจัยด้าน

สภาพแวดล้อมเหล่านี้จะรวมไปถึงค่านิยมด้านวัฒนธรรม สภาพสังคม สถานภาพทางการเมือง สถานภาพทางเศรษฐกิจ ศาสนา และการศึกษาอีกด้วย นั่นคือ Macrosystem จะเสนอแนวทางการจัดตั้งมาตรฐานของชาติในทุก ๆ ด้านไปตั้งแต่มาตรฐานการดำรงชีวิตของบุคคลไปจนถึงนโยบายทางการเมือง สิ่งเหล่านี้อาจอธิบายง่าย ๆ โดยดูจากสภาพทางสังคมและการเมืองของประเทศ ยกตัวอย่างเช่น ถ้าประเทศมีนักการเมืองแนวอนุรักษนิยมมากขึ้นประเทศชาติก็จะมีนโยบายทางการเมืองในเชิงอนุรักษนิยมมากขึ้น ซึ่งอาจส่งผลต่อการให้ทุนแก่นักศึกษายากจน เนื่องจากโครงการให้ทุนแก่นักศึกษายากจนมักได้รับการพิจารณาว่าเป็นโครงการลักษณะเสรีนิยมซึ่งขัดแย้งกับแนวนโยบายด้านอนุรักษนิยม จึงอาจทำให้มีการตัดทอนงบประมาณด้านให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนยากจนลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อนักศึกษาพิวดำที่มาจากครอบครัวที่มีรายได้น้อย เนื่องจากนักศึกษาเหล่านี้ส่วนมากสามารถเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยได้ เพราะได้รับทุนการศึกษาดังกล่าว การตัดงบประมาณด้านทุนการศึกษาจึงส่งผลให้นักศึกษาพิวดำที่เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยมีจำนวนลดลงด้วย

สรุปได้ว่า แรงสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่เป็นเครือข่ายทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้อง ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน รวมทั้งบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในด้านสิ่งของ เงินทอง การให้ข้อมูลข่าวสาร แรงสนับสนุนทางด้านอารมณ์ เพื่อให้รู้สึกว่าคุณคนนั้นได้รับการยอมรับ และรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม อีกทั้งแนวคิดนิเวศจิตวิทยาของ Bronfenbrenner ที่กล่าวถึงระดับแรงสนับสนุนทางสังคมทั้งระดับใกล้และไกลที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิด แรงสนับสนุนทางสังคมดังกล่าว มาใช้ในงานวิจัย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพสังกัดกรุงเทพมหานคร

2.8 พัฒนาการทางจิตสังคม 8 ขั้นตามทฤษฎีของเอริกสัน (The Eight Stages of Psychosocial Development in Erikson)

เอริกสัน Erikson, 1968 (อ้างถึงใน พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2520 : 16 - 28) สิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพ (Physical) ทางสังคม (Social) ทางวัฒนธรรม (Cultural) และทางความคิด (Ideational) เข้ามามีอิทธิพลกับพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดจนชรา ซึ่งส่งผลกระทบต่อความคิด ริเริ่ม ความสามารถในการปรับตัว บุคลิกภาพและพฤติกรรมต่าง ๆ เอริก ฮอมเบอร์เกอร์ เอริกสัน (Erik Homburger Erikson) เป็นนักจิตวิทยาคลินิก เกิดที่ประเทศเยอรมันพบว่าพัฒนาการทางจิตวิทยาของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงเหมือนกับโครงสร้างทางกายภาพร่างกาย มุมมองของเอริกสันจึงเน้นพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมร่วมกัน นั่นคือ การเจริญเติบโตทาง

ร่างกาย และสิ่งแวดล้อมจะมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางจิตใจ และบุคลิกภาพ ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ ทฤษฎีของแอร์ริคสันนี้มีพื้นฐานจากทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ จุดเด่นของแอร์ริคสันคือมุมมองพัฒนาการมนุษย์ตลอดช่วงอายุขัย ซึ่งแอร์ริคสันมองพัฒนาการของบุคคลคนหนึ่งในลักษณะองค์รวม (Wholeness/Holistic) ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งสิ้นอายุขัย ซึ่งโมเดลนี้แบ่งพัฒนาการของบุคคลไว้ 8 ขั้น

พัฒนาการทางจิตสังคม (Psychosocial Development Model) 8 ขั้น แบ่งช่วงชีวิตของมนุษย์จากแรกเกิดถึงประมาณอายุ 80 ปีเป็น 8 ช่วง ตามการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย และสมอง จากวัยเด็กจนถึงวัยรุ่นจะมีการเจริญเติบโตเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและช้าลงในช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น มีความคงที่ในวัยผู้ใหญ่ และหลังจากนั้นในวัยผู้ใหญ่ตอนกลางจนถึงวัยชราพัฒนาการในด้านต่าง ๆ เริ่มเสื่อมถอยลง แต่คงไว้ซึ่งประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงตามขั้นต่าง ๆ นี้ เป็นเสมือนบันไดที่แต่ละบุคคลจะก้าวขึ้นไป การประสบกับปัญหาอุปสรรคเป็นเรื่องปกติ และอาจเกิดขึ้นได้ในทุกช่วงพัฒนาการ ซึ่งจะเป็นเหมือนการเรียนรู้ การรู้จักแก้ไขปัญหา และเผชิญกับวิกฤต ในช่วงต่าง ๆ การประสบกับความล้มเหลวในขั้นหนึ่ง ๆ จะมีผลกระทบต่อการพัฒนาการของบุคคลคนนั้นในขั้นต่อไป ด้วย เช่น การไม่ประสบผลสำเร็จในพัฒนาการขั้นต้น ๆ จะส่งผลต่อพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนจากกลุ่มปกติ ตัวอย่างพฤติกรรม เช่น การเรียน และการเข้าสังคมของบุคคลในช่วงวัยเด็กตอนต้นประสบปัญหา ส่งผลให้เกิดปัญหาพฤติกรรมต่าง ๆ ในช่วงวัยรุ่น และเกิดปัญหาอุปสรรคการใช้ชีวิตในช่วงวัยผู้ใหญ่ตามมาเช่นกัน

รูปแบบพัฒนาการทางจิตสังคมของแอร์ริคสันมี 8 ขั้น โดยขั้น 1 ถึงขั้น 4 เป็นช่วงของการตั้งสมมติฐาน และการเรียนรู้ในการแก้ปัญหา ในขั้น 5 เป็นเรื่องการปรับตัวเพื่อแสวงหาอัตลักษณ์ และขั้น 6 ถึงขั้น 8 เป็นการนำเอาอัตลักษณ์ไปใช้ โดยมีรายละเอียดตามขั้นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.8.1 ขั้นที่ 1 ความรู้สึกไวต่อเชื่อใจ กับ ความไม่ไว้วางใจ (Trust vs. Mistrust)

พัฒนาการขั้นแรกจะเกิดขึ้นในช่วงตั้งแต่แรกเกิดจนถึงขวบปีแรก ในช่วงนี้ทารกจะมีความสุขความพึงพอใจบริเวณปาก และกิจกรรมเกี่ยวกับการกลืนกิน ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงปีแรกของชีวิต ทารกที่อยู่ในครรภ์มารดาจะได้รับการตอบสนองที่เพียงพอ อยู่ในอุณหภูมิที่เหมาะสม รับอาหารผ่านทางสายรก อยู่ในภาวะสงบเงียบ ทำให้ทารกมีความพึงพอใจรู้สึกมั่นคงปลอดภัย ต่อมาเมื่อทารกคลอดจากครรภ์มารดาจะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม เช่น การเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิ การกลืนกินทางปาก การขับถ่ายทางทวารหนัก การได้ยินเสียง และอื่น ๆ

ในขั้นนี้หากมารดาให้ความรักและการดูแลแก่ทารกอย่างสม่ำเสมอ ตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานทางกายและทางจิตใจอย่างต่อเนื่อง (เช่น เมื่อทารกหิวก็ได้อิน ได้รับการสัมผัส ลูบคลำด้วยความรัก ทนุถนอม ให้นอนหลับอย่างสงบพอเพียง เมื่อขับถ่ายก็ได้รับการดูแลความสะอาด) จะทำให้ทารกพัฒนาความรู้สึกไว้นั่นคือใจขั้นพื้นฐาน (Basic Trust) ต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม ความสำเร็จของการพัฒนาการในขั้นแรกสังเกตได้จากการที่ทารกไม่มีความวิตกกังวลมากจนเกินไป หรือไม่มีอารมณ์รุนแรง เช่น การแสดง พฤติกรรมร้องไห้โยเยโดยไม่สมเหตุสมผล หรือแสดงความโมโหหงุดหงิด เพื่อเรียกร้องความสนใจ เมื่อมารดาหรือผู้ดูแลลาตลาตหายไป การที่ทารกสามารถอยู่ตามลำพังในระยะเวลาสั้น ๆ เมื่อเวลา ที่มารดาหรือผู้ดูแลละจากทารกไป เพื่อทำธุระอื่น ๆ ลักษณะดังกล่าวแสดงว่า ทารกเริ่มมีความรู้สึกมั่นคงและไว้วางใจ มีความมั่นใจว่ามารดาหรือผู้ดูแลจะกลับมาดูแลเช่นเดิม ถือเป็นจุดพื้นฐานเริ่มต้นของการพัฒนาอัตลักษณ์ (Ego Identity) ของบุคคลซึ่งจะเกิดขึ้นชัดเจนในช่วงวัยรุ่น

ทารกน้อยที่ได้รับการส่งเสริมพัฒนาการที่ดี จะสร้างความไว้นั่นคือใจต่อบุคคลรอบข้าง และสภาพแวดล้อม มีความเชื่อมั่นและความหวังในการเริ่มต้นพัฒนาการแห่งชีวิตในอนาคต เมื่อชีวิตพวกเขาจะต้องเผชิญกับปัญหา หรือความกดดัน เขาก็จะมีความเข้มแข็งในการฝ่าฟันปัญหา ซึ่งเป็นผลจากการได้รับประสบการณ์ทางบวกในช่วงต้นของชีวิตนั่นเอง

สำหรับทารกที่มีความรู้สึกไม่ไว้วางใจเกิดขึ้นถือเป็นความล้มเหลวของพัฒนาการขั้นแรกนี้ ในตัวบุคคลคนนั้น ความไม่ไว้วางใจอาจมาจากการขาดมารดาหรือผู้ดูแลมีปฏิกิริยาตอบสนองไม่เหมาะสมต่อความต้องการของทารก การห่างเหิน หรือปฏิเสธบุตร รวมทั้งมารดาที่มีลักษณะพึ่งพาไม่ได้ หรือมารดาที่เลี้ยงดูทารกด้วยความหงุดหงิด โกรธ ทารกจะแสดงพฤติกรรมเรียกร้องมากเกินไปจนเกินไป อย่างไม่เหมาะสม หรืออาจแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมในลักษณะอื่นๆ และพัฒนาความรู้สึกไม่ไว้วางใจต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม ไม่เข้าใจสิ่งแวดล้อม ไม่ไว้วางใจผู้อื่นในพัฒนาการขั้นต่อไป

2.8.1.1 พัฒนาการทางด้านร่างกาย

- มีการเจริญเติบโตทางร่างกายอย่างรวดเร็ว
- มีการเคลื่อนไหวระยะแรก เป็นไปโดยปฏิกิริยาสะท้อน (Reflexive - ปฏิกิริยาตอบสนองสิ่งเร้าแบบอัตโนมัติ เช่น การกระพริบตา การกระตุก น้ำลายไหล เป็นต้น) แล้วค่อย ๆ หายไป ต่อมาจะพัฒนาเป็นการเคลื่อนไหวของร่างกาย รวมทั้งการเคลื่อนไหวที่มีจุดมุ่งหมายมากขึ้น ทารกจะสามารถควบคุมการเคลื่อนไหวส่วนต่างๆ ของร่างกายได้มากขึ้น จากการที่ทารกสามารถชันคอคว่ำตัว ลุกขึ้นนั่ง คลานเข้า ยึดเกาะคิงตัวเพื่อยืนขึ้นเอง การเกาะเดินจนในที่สุดสามารถลุกขึ้นยืนได้เอง

2.8.1.2 พัฒนาการทางด้านภาษา

- ทารกแรกเกิด แสดงความต้องการให้ผู้เลี้ยงดูเข้าใจ ด้วยการร้องไห้
- 2 เดือน ฟังเสียงคุย หันหาเสียง เปล่งเสียงอ้อแอ้
- 4 เดือน เปล่งเสียงได้ยาวขึ้น ส่งเสียงอ้อแอ้โต้ตอบ เมื่อรู้สึกพอใจจะส่งเสียงในลำคอ
- 6 เดือน หันหาเสียงเรียก ส่งเสียงหลายเสียง
- 9 เดือน ฟังรู้ภาษา เข้าใจสีหน้า ท่าทาง เลียนเสียงพยัญชนะแต่ไม่มีความหมาย
- 12 เดือน เรียกพ่อแม่/ พูดยคำโดดที่มีความหมาย 1 คำ ทำท่าตามคำบอกที่มีท่าทาง

ประกอบ

2.8.1.3 พัฒนาการทางด้านความคิด

สำหรับพัฒนาการทางด้านความคิดนั้นจะกล่าวถึงแนวคิดของเพียเจท์ (Piaget) ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ โดยพัฒนาการทางความคิดในระยะทารกนั้นเป็นระยะของ Sensori-motor Operation (แรกเกิด – 2 ปี) และแบ่งลำดับขั้นพัฒนาการเป็น 6 ระยะ เมื่อเปรียบเทียบพัฒนาการในช่วงแรกตามทฤษฎีของแอมอส ทวีตสัน ซึ่งอยู่ในช่วงอายุขวบปีแรก จะเทียบกับแนวคิดของเพียเจท์ได้ 4 ระยะคือ

1. ระยะ 0 – 2 เดือน (Reflexive) พฤติกรรมต่าง ๆ เป็นปฏิกิริยาสะท้อน (ปฏิกิริยาตอบสนองสิ่งเร้าแบบอัตโนมัติ เช่น การกระพริบตา การกระตุก น้ำลายไหล เป็นต้น)
2. ระยะ 1 – 4 เดือน (Primary Circular Reaction) ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจะเป็นสิ่งกระตุ้นการเคลื่อนไหวของเด็ก เด็กจะทำซ้ำ ๆ แต่ยังไม่มีความมุ่งหมาย สนใจการเคลื่อนไหว ไม่ใช่สนใจผลของการเคลื่อนไหว
3. ระยะ 4 – 9 เดือน (Secondary Circular Reaction) เริ่มมีความตั้งใจทำพฤติกรรมเคลื่อนไหว และสนใจผลของพฤติกรรมนั้น ๆ
4. ระยะ 9 – 12 เดือน (Coordination of Secondary Reaction) เริ่มแก้ปัญหาอย่างง่าย ๆ ได้ ใช้พฤติกรรมในอดีตที่ผ่านมาช่วยแก้ปัญหา สามารถแยกสิ่งที่ต้องการออกจากสิ่งที่ไม่ต้องการ สามารถเลียนแบบการเคลื่อนไหว

ในขั้นนี้ทารกจะมีการเจริญเติบโตทางร่างกายอย่างรวดเร็ว ในขณะที่พัฒนาการทางความคิดเป็นแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน และมักเป็นปฏิกิริยาสะท้อน

2.8.2 ขั้นที่ 2 ความเป็นตัวของตัวเอง กับ ความละอายและสงสัย (Autonomy vs. Shame and Doubt)

ในพัฒนาการขั้นที่ 2 เกิดขึ้นระหว่างขวบปีที่ 2 – 3 ของชีวิต พัฒนาการในขั้นนี้เด็กจะมีพัฒนาการทางร่างกาย โดยเฉพาะกล้ามเนื้อมากขึ้น และเริ่มที่จะเรียนรู้การควบคุมส่วนต่างๆ ของร่างกาย เคลื่อนไหวร่างกายอย่างเป็นอิสระมากขึ้น สามารถที่จะเรียนรู้อย่างรวดเร็ว และเริ่มสำรวจสิ่งแวดล้อมรอบข้าง เด็กในวัยนี้จะเริ่มฝึกหัดการขับถ่าย การควบคุมกล้ามเนื้อหูรูด

ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง (Sense of Autonomy) และการควบคุมตนเอง (Self Control) จะเกิดขึ้นได้ถ้าผู้ปกครองให้การอบรมเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม มีความมั่นคงอดทน ให้โอกาสเด็กได้ทำสิ่งต่างๆ ตามความปรารถนาของตนเอง โดยอยู่ในการดูแลของผู้ปกครอง (เช่น การเคลื่อนไหว การเดิน การปีนป่าย การหยิบจับสิ่งของอย่างเป็นอิสระ โดยที่ผู้ปกครองไม่แสดงท่าทีตื่นตระหนก หรือกังวลมากเกินไป) จะทำให้เด็กรู้สึกภาคภูมิใจในความสำเร็จของตนเอง มีความรู้สึกที่ดีต่อผู้อื่น ผลคืออีกประการคือ เด็กจะพัฒนาความรู้สึกมุ่งมั่น (Will) ซึ่งหมายถึง ความมุ่งมั่นตั้งใจแน่วแน่ในการเลือก และในการยับยั้งตนเอง เด็กจะกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นและกล้าที่จะตัดสินใจมากขึ้น รวมทั้งมีความมุ่งมั่นและตั้งใจในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในทางตรงข้ามหากผู้ปกครองปล่อยปละละเลย คว้า หรือเข้มงวดกับเด็กมากเกินไป เด็กจะรู้สึกละอาย สงสัยในความสามารถของตนเอง ไม่มั่นใจในการแสดงความคิดเห็น ไม่มั่นใจว่าจะควบคุมชีวิตตนเองได้ ผลกระทบหนึ่งที่น่าจะเกิดขึ้นคือ ทำให้เด็กมีบุคลิกภาพไม่เหมาะสม ขาดความเชื่อมั่น วิตกกังวล หวาดระแวงสงสัย หรือมีพฤติกรรมย้ำทำ นอกจากนี้ บุคคลที่ได้รับการพัฒนาความรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง และการควบคุมชีวิตตนเองอย่างเหมาะสม เมื่อโตขึ้นเขาจะเป็นผู้ใหญ่ที่จะสนับสนุน และเชื่อมั่นสถาบันทางกฎหมายของสังคม มีความเคารพและอยู่ภายใต้กฎหมายของสังคม

2.8.2.1 พัฒนาการทางด้านร่างกายและภาษา

- เด็กเป็นอิสระทางกาย (Physical Independence) มากขึ้น สามารถเดินวิ่งได้เอง สำรวจสิ่งแวดล้อมได้
- เด็กเริ่มพูดเป็นคำ ๆ ได้มากขึ้น เข้าใจคำสั่งและภาษาท่าทางมากขึ้น เมื่ออายุ 2 ปี พูด 2 – 3 คำต่อกันได้อย่างมีความหมาย

2.8.2.2 พัฒนาการทางด้านความคิด พัฒนาการทางความคิด ระยะ Sensori-motor ของ Piaget ระยะ 12 – 18 เดือน (Tertiary Circular Reaction) เริ่มมีพฤติกรรมลองผิดลองถูก (Trail & Error) สนใจผลที่เกิดขึ้น เป็นตัวของตัวเอง เริ่มมีความเข้าใจวัตถุภายนอก รับรู้การคงอยู่ของวัตถุแม้เมื่อวัตถุนั้นถูกปิดบัง หรือซ่อนลับตาไป หรือถูกเคลื่อนย้ายไปที่อื่น (Object Permanence) ระยะ

18 – 25 เดือน เริ่มมีความคิด จินตนาการ มีความสามารถแก้ปัญหาด้วยวิธีใหม่ ๆ แต่ยังเป็นลักษณะลองผิดลองถูกอยู่ (Invention of new means through mental combination)

2.8.3 ขั้นที่ 3 ความคิดริเริ่มกับความรู้สึกผิด (Initiative vs. Guilt)

พัฒนาการในขั้นนี้อยู่ในช่วงอายุ 4 – 5 ปี เด็กวัยนี้ร่างกายมีความสามารถและช่วยตัวเองได้มากขึ้นกว่าเดิม แต่ก็ยังอยู่ในวงจำกัด การพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สำหรับเด็กในช่วงวัยนี้ทำได้โดยให้เด็กได้ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ท้าทายความสามารถของเขา รวมทั้งสิ่งแวดล้อมก็มีส่วนผลักดัน และเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ให้กับเด็กได้

ระยะนี้เป็นระยะที่เด็กเริ่มเรียนรู้บทบาททางเพศ มาตรฐานทางศีลธรรมและการควบคุมอารมณ์ ครอบครัวจะเป็นแหล่งชี้แนะถึงสิ่งต่าง ๆ ในสังคมให้แก่เด็ก เด็กเริ่มสร้างบุคลิกภาพและความรู้สึกผิดชอบชั่วดีจากการได้มีกิจกรรมและประสบการณ์ร่วมกับสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว การอบรมสั่งสอนโดยพ่อแม่ หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวจะช่วยให้เด็กได้ซึมซาบเข้าไป เป็นการรู้สำนึกผิดชอบชั่วดีในความคิด และแสดงออกในพฤติกรรมของเด็ก การเรียนรู้นี้เด็กจะได้รับจากตัวแบบ (Role Model) ในครอบครัว โดยมีตัวแบบเป็นตัวอย่าง และให้ข้อมูลแก่เด็ก เพื่อเรียนรู้ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด ดังนั้น ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีจึงสามารถสร้างขึ้นโดยการเรียนรู้จากบุคคลในครอบครัว และรวมถึงแนวความคิดค่านิยมของสังคม ในระยะนี้ครอบครัวมีบทบาทอย่างยิ่งในการปลูกฝังความรู้สึกผิดชอบชั่วดีให้แก่เด็ก การสร้างความสัมพันธ์ในระยะนี้จะเริ่มด้วยความสัมพันธ์ระหว่างแม่-เด็ก ต่อมาพ่อเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องด้วย และเมื่อสังคมของเด็กกว้างขวางขึ้นเด็กจะเริ่มสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เด็กเริ่มเป็นตัวของตัวเอง เด็กที่มีประสบการณ์มากจะสามารถช่วยเหลือตัวเองได้มาก เด็กที่ไม่สามารถพัฒนาผ่านขั้นความคิดริเริ่มไปได้จะเกิดความรู้สึกผิด และไม่กล้าที่จะเป็นผู้ริเริ่ม เนื่องจากเกิดความกลัวว่าจะทำผิดพลาดอีก

พัฒนาการของเด็กเป็นความรับผิดชอบร่วมกันทั้งเด็ก พ่อแม่ และชุมชน การได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน หรือการมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ในสังคมจะเป็นการช่วยถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด เจตคติ ค่านิยมของสังคมให้แก่เด็กได้ทีละน้อย โดยมีผู้ใหญ่ช่วยกันปรับประคองให้เด็กพัฒนาไปสู่ความสมบูรณ์ได้ เด็กวัยนี้ควรได้รับโอกาสทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามความสามารถอย่างอิสระ เช่น การเล่น การคิด การประดิษฐ์ การจินตนาการต่าง ๆ และควรได้รับการสนับสนุนให้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ซึมซับความรู้สึกผิดชอบชั่วดี และหลักศีลธรรมจรรยา หากเด็กวัยนี้ได้รับการจำกัดในการทำกิจกรรมหรือถูกตำหนิ เมื่อคิดและทดลองทำสิ่งต่าง ๆ จะทำให้เด็กขาดความเชื่อมั่นในตนเอง มีความคิดคัดค้านหรือความรู้สึกผิดเกิดขึ้นเนื่องจากเขาไม่สามารถทำสิ่ง

ต่าง ๆ ได้สำเร็จตั้งใจและถูกกลืนหรือขัดขวางความสามารถของตนเอง ทำให้ความรู้สึกผิดเกิด
 สะสมในตัวเด็กและมีผลให้เด็กขาดความคิดสร้างสรรค์

2.8.3.1 พัฒนาการทางด้านร่างกายและภาษา

เด็กวัยนี้สามารถเดิน วิ่ง กระโดดโลดเต้นได้ เด็กจะมีทัศนคติไปในทางที่ดี ถ้าได้ทำ
 กิจกรรมต่าง ๆ อย่างมีอิสระ ได้ใช้ความคิดและพลังงานของเขา และการได้สัมผัสกับสิ่งแวดล้อม
 เด็กต้องการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ในระยะแรก ๆ ของขั้นนี้เด็กจะมีความกระตือรือร้นและเริ่มมี
 ความก้าวร้าวเกิดขึ้น เพื่อจะเอาชนะ ลักษณะพฤติกรรมของเด็กวัยนี้จะแตกต่างกันไปตามเพศ และ
 ในที่สุดจะพัฒนาเป็นบุคลิกภาพที่แสดงถึงความเป็นชายและหญิงอย่างเห็นได้ชัด รูปแบบ
 พฤติกรรมของเด็กชาย เด็กชายจะชอบกระโดดโลดเต้น ต้องการมีความรู้ใหม่ ๆ และชอบยุ่งเรื่อง
 ของคนอื่น ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องเพศ โดย
 แสดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การไม่สามารถอยู่นิ่ง ๆ อาการกระวนกระวาย การจู้จิมถึงตัว
 บุคคล ในขณะที่เด็กหญิง รูปแบบที่แสดงออกมาจะเริ่มคล้ายกับหญิงสาวทั่วไป เช่น มีเสน่ห์
 น่ารัก มีที่ทำช่วยเงิน เข้ายวน จนถึงขั้นที่แสดงออกถึงความสงบเสียมซึ่งเป็นลักษณะของสาว ๆ
 ทั้งหมดนี้เป็นการเริ่มต้นที่แสดงออกถึงเพศแม่ เด็กหญิงเริ่มมีบทบาทของความเป็นแม่ต่อไปในรูปแบบ
 ของท่วงทีการพูดคุย การแสดงออกต่าง ๆ ในสังคมจะสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมต่าง ๆ รวมถึง
 อุปนิสัยส่วนลึกที่จะยอมรับใครเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องด้วย พฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นธรรมชาติ
 ของเด็ก สภาพแวดล้อมของครอบครัวมีบทบาทสำคัญต่อการแสดงออกของเด็กเป็นอย่างมาก เมื่อ
 เด็กผ่านช่วงนี้ไป ความสนใจเรื่องเพศจะเปลี่ยนจากความสนใจในบุคคลอื่นเป็นการค้นหาสิ่งใหม่ ๆ
 ให้กับตัวเอง

เด็กมีความสามารถทางภาษาและสามารถใช้ได้ดีขึ้นกว่าเดิม ชอบพูดและตั้งคำถามถึงสิ่ง
 ต่าง ๆ รอบตัว และมีจินตนาการทางความคิดต่าง ๆ ในขณะที่กำลังทำกิจกรรมนั้น ๆ เด็กในช่วงนี้
 กำลังเรียนรู้ในสิ่งแปลกใหม่ ผู้ใหญ่ควรปล่อยให้เด็กได้พูดถาม และทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างอิสระ
 ภายในขอบเขตความสามารถ และจินตนาการของเขา การมีส่วนร่วมในกิจกรรมตลอดถึงการใช้
 ภาษาจะช่วยให้เด็กเกิดความคิดในการวางแผนและการริเริ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการส่งเสริม
 ให้เขาต้องการที่จะศึกษาค้นคว้าต่อไป เด็กก็จะมีความคิดริเริ่ม แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าผู้ใหญ่คอย
 เข้มงวด ไม่เปิดโอกาสให้เด็กได้ซักถาม หรือกำหนดว่าพฤติกรรมที่เขาแสดงออกอยู่ตลอดเวลา เขาก็
 จะรู้สึกผิด และไม่กล้าแสดงออกเมื่อคิดจะทำสิ่งใด

2.8.4 ขั้นที่ 4 ความขยันหมั่นเพียรกับความรู้สึกต่ำต้อย (Industry vs. Inferiority)

ขั้นนี้อยู่ในช่วงอายุ 6 – 12 ปี ช่วงวัยเด็กตอนปลายเป็นระยะที่เด็กมีความเจริญเติบโตและมีความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งแวดลอมต่าง ๆ มากขึ้นยิ่งกว่าในวัยเด็กตอนต้นและวัยเด็กตอนกลาง การแสวงหาสิ่งต่าง ๆ ทำให้เด็กมีประสบการณ์กับสิ่งใหม่ ๆ รอบตัวเขามากขึ้น เมื่อเขาคิดว่าสิ่งใดที่เขาต้องการเขาจะต้องแสวงหาให้ได้ตามความปรารถนา เนื่องจากในวัยที่ผ่านมาเขาไม่สามารถทำกิจกรรมหลายอย่างได้ เพราะมีผู้ใหญ่คอยบังคับและควบคุม เด็กในวัยนี้ต้องการแสดงความคิดเห็นและแก้ปัญหาต่าง ๆ เพื่อแสดงความเป็นผู้ใหญ่ จุดสำคัญของพัฒนาการระยะนี้คือการได้แสดงออกว่าเขามีความคิด และมีความสามารถเหมือนผู้ใหญ่คนอื่น ๆ เช่นกัน ในช่วงอายุนี้บุคคลรอบข้างควรช่วยชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตเพราะเป็นระยะที่พวกเขาเริ่มไตร่ตรองถึงอนาคต การที่ได้พิสูจน์ว่ามีความสามารถกระทำสิ่งต่าง ๆ ในขอบเขตของเขาได้อย่างเหมาะสมทำให้เด็กในวัยนี้มีความเชื่อมั่นว่าเขาจะประสบความสำเร็จในอนาคต

2.8.4.1 พัฒนาการทางร่างกาย การเจริญเติบโตด้านร่างกายของเด็กวัยนี้มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไปอย่างช้า ๆ สม่่าเสมอ มีการเปลี่ยนแปลงของกล้ามเนื้อและระบบประสาทซึ่งทำงานประสานกันได้ดีขึ้น การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของอวัยวะภายในเกือบทุกระบบ การเปลี่ยนแปลงด้านน้ำหนัก การเจริญเติบโตของกระดูกและฟัน และการขยายออกของร่างกายซึ่งเปลี่ยนไปในด้านส่วนสูงมากกว่าส่วนกว้าง โดยความสูงจะเพิ่มขึ้น 1 – 3 นิ้วต่อปี สัดส่วนร่างกายใกล้เคียงผู้ใหญ่มากขึ้น เด็กผู้หญิงจะมีการเจริญเติบโตทั้งด้านร่างกายและวุฒิภาวะเร็วกว่าเด็กผู้ชายประมาณ 1 – 2 ปี จากลักษณะการเจริญเติบโตทางด้านร่างกายดังกล่าว ทำให้เด็กวัยนี้เริ่มให้ความสนใจกับรูปร่างหน้าตา มีความอยากรู้อยากเห็นในเรื่องราวทางกายของเพศตรงข้าม อย่างไรก็ตามการเจริญเติบโตที่เกิดขึ้นทุกด้านของเด็กวัยนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ลักษณะทางพันธุกรรม การเลี้ยงดูเอาใจใส่จากครอบครัว และตัวเด็กเอง เช่น รูปแบบการรับประทานอาหาร การออกกำลังกายที่เหมาะสม การมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์แข็งแรง

2.8.4.2 พัฒนาการทางอารมณ์ พัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กวัยนี้ คือ การมีความคิดละเอียดอ่อนมากขึ้น สามารถเข้าใจอารมณ์ของตนเองและผู้อื่นได้ดีขึ้น ควบคุมอารมณ์ของตนได้ เรียนรู้ที่จะแสดงอารมณ์ได้เหมาะสมในรูปแบบที่สังคมยอมรับได้ เด็กวัยนี้สามารถควบคุมและระงับความโกรธได้ดีขึ้น ไม่มีลักษณะของการโกรธง่ายและหายเร็ว พัฒนาการการแสดงออกจะเปลี่ยนไป จากเดิมที่แสดงออกด้วยการร้องไห้ดิ้นกับพื้นเสียงดัง ทิ้งตัวลงนอนเมื่ออยากได้รับการตอบสนองในสิ่งที่ต้องการ จะเปลี่ยนเป็นการคิดแค้นในใจแต่ไม่ทำจริงดังที่คิด หรือการหลีกเลี่ยงจากสถานการณ์ที่ไม่พึงพอใจในทันที ไม่มีพฤติกรรมแบบต่อสู้โดยใช้กำลัง ด้านความรัก เด็กวัยนี้แสดงออกด้วยการมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น ร่าเริงแจ่มใส อารมณ์ดี จะระมัดระวังไม่ทำให้ผู้อื่น

เสียใจหรือกระทบกระเทือนใจ โดยเฉพาะขณะอยู่ในกลุ่มเพื่อน หรือในสังคม เขาต้องการความรัก ความอบอุ่นมั่นคงในครอบครัวและหมู่คณะ นอกจากนี้เด็กจะเลิกกลัวสิ่งที่ไม่มีความกลัวคน พิสูจน์ไม่ได้ อารมณ์กลัวของเด็กวัยนี้เกิดจากประสบการณ์ และการเรียนรู้ที่ได้รับมา สิ่งของเด็กวัยนี้กลัวมากที่สุด คือ กลัวการไม่เป็นที่ยอมรับของกลุ่ม กลัวไม่มีเพื่อน ไม่ชอบการแข่งขัน ไม่ต้องการเด่นหรือด้อย กว่ากลุ่ม ชอบการยกย่องแต่ไม่ชอบการเปรียบ-เทียบ นอกจากนี้เด็กยังกลัวอันตรายต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับตนและบุคคลที่รัก การตอบสนองความกลัวจะเป็นลักษณะการต่อสู้ การถอยหนี และการทำตัวให้เข้ากับสิ่งนั้น ๆ ความกลัวของเด็กจะเริ่มลดลงเรื่อย ๆ พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย เด็กจะเปลี่ยนจากความกลัวเป็นความกังวลเรื่องรูปร่างของตนเองแทน คือ กังวลจากความต้องการให้ตนมีรูปร่างที่แข็งแรงในเด็กชาย หรือมีรูปร่างหน้าตาสวยงามในเด็กหญิง

อย่างไรก็ตาม เด็กวัยนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกที่เกิดขึ้นเร็ว บางครั้งทำตัวเป็นผู้ใหญ่ บางครั้งทำตัวเป็นเด็ก ความขัดแย้งทางอารมณ์จึงเกิดขึ้น ได้เสมอ พัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กวัยนี้ จึงขึ้นอยู่กับลักษณะการเลี้ยงดูของพ่อแม่ ซึ่งมีผลสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาความรู้สึกมั่นคงของเด็กต่อไป

2.8.4.3 พัฒนาการทางด้านความคิดและสังคม เด็กจะสนใจในสิ่งต่าง ๆ แล้วพยายาม คิดแปลงให้มาสู่แบบฉบับของเขา ความสามารถในการเลียนแบบจะปรากฏออกมาในรูปของ การเรียนรู้ภายในขอบเขตความสามารถของตัวเอง ซึ่งมีพื้นฐานมาจากสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและสังคม เด็กจะมองเห็นว่าพ่อแม่เป็นตัวแทนของสังคม เป็นแบบอย่างแก่เขา แต่เขายังต้องการตัวแบบอื่น ๆ เพื่อการเปรียบเทียบด้วย เช่น เพื่อนของพ่อแม่ และพ่อแม่ของเพื่อน เป็นบุคคลสำคัญที่ใหม่ สำหรับเขา นอกจากนี้เพื่อนบ้าน เพื่อนในโรงเรียน เป็นสิ่งสำคัญทางสังคมที่เขาจะพิจารณา และคนแปลกหน้ากลายเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับเขา เด็กหญิงและเด็กชายจะแสวงหาผู้ใหญ่และบุคคลอื่น ๆ เพื่อการวิเคราะห์ เขาคิดว่าพ่อแม่ยังไม่สมบูรณ์พอที่เขาจะเลียนแบบได้ครบทุกด้าน ในโลกของเด็กมีการสมมติตำแหน่งต่าง ๆ ที่สำคัญเหมือนผู้ใหญ่ เด็กมีความนับถือตนเองเป็นเกณฑ์เพื่อวัดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของตน เด็กจะแสวงหาตัวแบบจากครอบครัวที่มีลักษณะพิเศษออกไป ทางด้านการปรับตัวของเด็กในสังคม เด็กจะมีการยอมรับตัวเองมากขึ้น นอกจากนี้โรงเรียน กลุ่มเพื่อนรุ่นเดียวกันและกลุ่มบุคคลทางศาสนา จะมีส่วนช่วยสนับสนุนการปรับตัวของเด็กได้เป็นอย่างดี ในช่วงวัยนี้เด็กเริ่มเปลี่ยนความผูกพันจากครอบครัวไปสู่สถาบันอื่นในสังคม

พัฒนาการระยะนี้จะมีผลต่อระยะวัยรุ่น โดยทั่วไปเด็กวัยรุ่นมักต้องการได้รับการยอมรับจากผู้อื่น ชอบทำกิจกรรมต่าง ๆ สูงกว่าความสามารถตามการรับรู้ของตนเอง เป็นการทดลอง และเรียนรู้ศักยภาพ ของตนเอง ในขณะที่เดียวกันความกลัวความผิดพลาดหรือความล้มเหลวที่เกิดขึ้น ก็เป็นแรงผลักดันให้เขาพยายามทำกิจกรรมนั้น ๆ ให้สำเร็จ เด็กวัยรุ่นจะพยายามเอาชนะ เพื่อ

ความสำเร็จซึ่งเป็นแนวทางไปสู่ความเชื่อมั่นในตัวเองเมื่อเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ กล่าวได้ว่าเด็กวัยรุ่นมีพลังอย่างเพียงพอที่จะปรับตัวเพื่อความสำเร็จในการทำงาน มีความขยันขันแข็ง พยายามคิดทำ คิดผลิตสิ่งต่าง ๆ ให้เหมือนผู้ใหญ่ด้วยการทุ่มเททั้งกำลังกายและกำลังใจ การได้รับคำชมเชย เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดกำลังใจ และมีความมานะพยายามมากขึ้น แต่ในทางตรงกันข้ามเด็กไม่ได้รับความสนใจ หรือผู้ใหญ่แสดงออกว่าสิ่งที่เขาทำเป็นเรื่องน่ารำคาญ เขาก็จะรู้สึกต่ำต้อย

2.8.5 ขั้นที่ 5 ความเป็นอัตลักษณ์กับความสับสนในบทบาท (Identity vs. Role Confusion)

ขั้นนี้อยู่ในช่วงอายุ 13 – 20 ปี การแสวงหาอัตลักษณ์ของบุคคล และการเสริมสร้างความรับผิดชอบถือว่าเป็นเอกลักษณ์สำคัญของวัยนี้ ซึ่งความรับผิดชอบดังกล่าวมีรากฐานมาจากการอบรมของพ่อแม่ และความรู้สึกไว้วางใจและความมั่นใจในตนเอง องค์ประกอบสำคัญของการสร้างความรู้สึกเป็น อัตลักษณ์ และผ่านพ้นความรู้สึกสับสนในตนเอง ได้แก่ ความเข้าใจในอัตลักษณ์และการแสวงหาสถานภาพทางสังคม ความเข้าใจในอัตลักษณ์ช่วยให้เด็กวัยรุ่นเกิดความเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ และช่วยในการตัดสินใจ วางแผนเรื่องเกี่ยวกับอนาคต เช่น การเลือกอาชีพ การเลือกคู่ครอง เป็นต้น ในวัยนี้เด็กวัยรุ่นจะเกิดความคิดสงสัยในตัวเอง เช่น การคิดถามตนเองว่า “ฉันคือใคร?” หรือ “ฉันจะทำอาชีพอะไรดี?” เนื่องจากระยะวัยรุ่นเป็นระยะ ที่มีความรู้สึกสับสน ขาดความมั่นใจ เพราะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจเพื่อเตรียมเข้าสู่ผู้ใหญ่ ปัญหาของเด็กวัยรุ่นนี้มักเป็นไปในทำนองที่ว่า ฉันไม่รู้ว่าจะทำอะไร ฉันไม่รู้ว่าฉันจะดำเนินชีวิตไปในทิศทางใด และฉันไม่รู้ว่าฉันเป็นใคร อิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนวัยเดียวกัน และความรู้สึกได้รับการยอมรับจากสังคมแวดล้อม ซึ่งรวมถึงกลุ่มย่อยทางวัฒนธรรม และศาสนามีผลต่อการปรับตัวของวัยรุ่นอย่างยิ่ง เด็กวัยรุ่นจะค่อย ๆ พัฒนาความเป็นตัวของตัวเองขึ้น เขาจะแสวงหาตนตามอุดมคติ (Ego – ideal) และค้นหาอัตลักษณ์เพื่อปรับตัวให้เข้ากับบทบาทใหม่ในสังคม เราพบว่าเด็กวัยรุ่นตอนปลายจำนวนมากยังไม่สามารถค้นพบอัตลักษณ์ของตน เด็กวัยรุ่นที่ประสบอุปสรรคในพัฒนาการขั้นนี้จะขาดทักษะที่เหมาะสมในการแก้ไขสถานการณ์ คือเมื่อเผชิญปัญหาหมักจะหลบเลี่ยงมากกว่าที่จะแก้ไข ในขณะที่สถานการณ์ หรือปัญหาหนึ่งยังไม่ได้รับการแก้ไข เมื่อปัญหาอื่น ๆ ประดังเข้ามา ก็เกิดการสับสน และซับซ้อนของปัญหา กล่าวคือ เด็กวัยรุ่นยังไม่มีทักษะที่ดีในการแก้ปัญหา อย่างไรก็ตามวัยรุ่นแต่ละคนย่อมต้องการเวลาในการเรียนรู้ และปรับตัวเพื่อการพัฒนาไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่และได้รับการยอมรับจากบุคคลรอบข้างในสังคม

2.8.5.1 พัฒนาการทางร่างกาย พัฒนาการทางด้านร่างกายประกอบด้วยฮอร์โมนเทสโทสเตอโรนและเอสโตรเจน และการเจริญเติบโต และเปลี่ยนแปลงของร่างกายอย่างมาก รวมถึงพัฒนาการอวัยวะทางเพศที่ชัดเจน ในวัยนี้ ร่างกายของเขามีการผลิตฮอร์โมนเพศ (Sex Hormone) และฮอร์โมนของการเจริญเติบโต (Growth Hormone) อย่างมากและรวดเร็ว ส่งผลให้ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แขนขาจะยาวขึ้น ก่อนจะเห็นการเปลี่ยนแปลงอื่นประมาณ 2 ปี ในเพศหญิงจะมีไขมันมากกว่าเพศชาย วัยรุ่นชายจะมีพัฒนาการของกล้ามเนื้อมากกว่า ทำให้เพศชายดูแข็งแรงกว่า ระหว่างวัยรุ่นเพศชายและวัยรุ่นเพศหญิงจะมีการเปลี่ยนแปลงทางเพศที่ต่างกันอย่างชัดเจน อาทิเช่น วัยรุ่นชายจะเป็นหนุ่มขึ้น เสียงแตก หนวดเคราขึ้น และเริ่มมีฟันเปื่อย ส่วนวัยรุ่นหญิงจะเป็นสาวขึ้น คือ เต้านมมีขนาดโตขึ้น ไขมันที่เพิ่มขึ้นจะทำให้รูปร่างมีทรวดทรง สะโพกผายออก และเริ่มมีประจำเดือน นอกจากนี้ระดับสติปัญญา ความคิดจะพัฒนาสูงขึ้น คือมีความคิดเป็นแบบรูปธรรมมากขึ้นกว่าวัยก่อนหน้านี้ มีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ และสังเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ได้มากขึ้นตามลำดับ จนเมื่อพ้นวัยรุ่นแล้วจะมีความสามารถทางสติปัญญาได้เหมือนผู้ใหญ่ แต่ในช่วงวัยรุ่นนี้ เด็กวัยรุ่นอาจขาดความยังกิด มีความหุนหันพลันแล่น ซึ่งการวิจัยพบว่าพฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงในวัยรุ่นส่วนใหญ่เป็นผลมาจาก การเปลี่ยนแปลงภายในร่างกาย คือ การผลิตฮอร์โมนของต่อมไร้ท่อต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในสมอง และร่างกายของวัยรุ่น

2.8.5.2 พัฒนาการทางอารมณ์ ในช่วงวัยนี้อารมณ์จะปั่นป่วน เปลี่ยนแปลงง่าย หงุดหงิดง่าย เกรี้ยวกราดง่าย โกรธง่าย อาจเกิดอารมณ์ซึมเศร้าโดยไม่มีสาเหตุได้ง่าย อารมณ์ที่ไม่ดีเหล่านี้อาจทำให้เกิดพฤติกรรมเกรี้ยวกราด มีผลต่อการเรียนและการดำเนินชีวิต ในวัยรุ่นตอนต้น การควบคุมอารมณ์ยังไม่ค่อยดีนัก บางครั้งยังทำอะไรตามอารมณ์ตัวเองอยู่บ้าง แต่จะค่อย ๆ ดีขึ้นเมื่ออายุมากขึ้น อารมณ์เพศวัยนี้จะมึนมาก ทำให้มีความสนใจเรื่องทางเพศ หรือมีพฤติกรรมทางเพศ เช่น การสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องปกติในวัยนี้ แต่พฤติกรรมบางอย่างอาจเป็นปัญหา เช่น เบี่ยงเบนทางเพศ กามวิปริต หรือการมีเพศสัมพันธ์ในวัยรุ่น

2.8.5.3 พัฒนาการทางจริยธรรม วัยนี้จะมีความคิดเชิงอุดมคติสูง (Idealism) เพราะเขาสามารถแยกแยะความผิดชอบชั่วดีได้ มีมโนธรรม ต้องการให้มีความถูกต้อง ความชอบธรรมในสังคม ชอบช่วยเหลือผู้อื่น ต้องการเป็นคนดี เป็นที่ชื่นชอบของคนอื่น และจะรู้สึกอึดอัดกับข้องใจกับความไม่ถูกต้องในสังคม หรือในบ้าน แม้แต่พ่อแม่ของตนเองเขาก็เริ่มรู้สึกว่าไม่ได้ดีสมบูรณ์แบบเหมือนเมื่อก่อนอีกต่อไปแล้ว บางครั้งเขาจะแสดงออก ด้วยการวิพากษ์วิจารณ์พ่อแม่ หรือครูอาจารย์ตรง ๆ การต่อต้าน ประท้วงจึงเกิดได้บ่อยในวัยนี้ เมื่อเขาเห็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง หรือมีการเอาเปรียบ เบียดเบียน ความไม่เสมอภาคกัน เมื่อพ้นวัยรุ่นตอนต้นไป การควบคุมตนเองจะดีขึ้น จนเป็นระบบจริยธรรมที่สมบูรณ์เหมือนผู้ใหญ่

2.8.5.4 พัฒนาการทางสังคม วัยนี้จะเริ่มห่างจากทางบ้าน ไม่ค่อยสนิทสนมคลุกคลีกับพ่อแม่พี่น้องเหมือนเดิม แต่จะสนใจเพื่อนมากกว่า จะใช้เวลากับเพื่อนนาน ๆ มีกิจกรรมนอกบ้านมาก ไม่อยากไปไหนกับทางบ้าน เริ่มมีความสนใจเพศตรงข้าม สนใจสังคมสิ่งแวดล้อม ปรับตัวเองให้เข้ากับกฎเกณฑ์กติกาของกลุ่ม ของสังคมได้ดีขึ้น มีทักษะทางสังคมมากขึ้น รู้จักการสื่อสารเจรจา การแก้ปัญหา การประนีประนอม การยืดหยุ่น โอนอ่อน และการทำงานร่วมกับผู้อื่น พัฒนาการทางสังคมที่ดีจะเป็นพื้นฐานมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ความภาคภูมิใจในตนเอง และบุคลิกภาพที่ดี

ถ้าบุคคลไม่สามารถปรับตัว หรือพบอุปสรรคในพัฒนาการขั้นนี้ เขาจะเกิดความรู้สึกรุนแรง ซึ่งมีผลต่อบุคลิกภาพ และการแสดงออกของเขา การได้พูดหรือได้แสดงความคิดเห็นต่อหน้าคนหมู่มากนับว่าเป็นประโยชน์เป็นการแสวงหาอัตลักษณ์ของตัวเองอย่างหนึ่ง นอกจากนั้นวัยรุ่นจะเลือกผู้ใหญ่ที่ไม่ใช่พ่อแม่ มาเป็นแบบอย่างที่มีความหมาย และเป็นที่ยอมรับของเขา วัยรุ่นจะมองคุณค่าของวัฒนธรรม ศาสนา และอุดมคติว่า เป็นสิ่งที่ดีงาม และเป็นสิ่งที่สนับสนุนส่งเสริมพัฒนาการและการแสวงหาอัตลักษณ์ของเขา ถ้าเขาประสบความสำเร็จในการแสวงหาตนเอง เขาจะสามารถแสดงบทบาทของตนเองได้อย่างเหมาะสม แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเขาไม่สามารถฟันฝ่าอุปสรรค ปัญหาต่าง ๆ และไม่มั่นใจในอัตลักษณ์ของตน เขาจะเกิดความสับสนและแสดงบทบาทที่ไม่เหมาะสม

ประเด็นปัญหาที่พบได้บ่อยในวัยรุ่น ได้แก่ ความสัมพันธ์กับพ่อแม่ หรือบุคคลในครอบครัว การใช้สารเสพติด ปัญหาเกี่ยวกับประเด็นทางเพศ ปัญหาบุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ขัดต่อกฎเกณฑ์ต่าง ๆ

2.8.5.5 ปัญหาความสัมพันธ์กับพ่อแม่

วัยนี้จะแสดงพฤติกรรมที่แสดงความเป็นตัวตนของเขาค่อนข้างมาก การพูดจาไม่ค่อยเรียบร้อยซึ่งอาจเลียนแบบมาจากกลุ่มเพื่อน อารมณ์แปรปรวน ไม่มีความสม่ำเสมอต่อความรับผิดชอบต่าง ๆ เอาแต่ใจตัวเอง ทำให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือครูอาจารย์หงุดหงิดไม่พอใจได้มาก ๆ ถ้าบุคคลรอบข้างไม่เข้าใจ การแสดงออกเหล่านี้ และใช้วิธีการจัดการที่ไม่ถูกต้อง เช่น ใช้การดุว่ากล่าว บ่นตำหนิ หรือลงโทษรุนแรง จะเกิดปฏิกิริยาต่อต้าน ซึ่งไม่ช่วยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเหล่านั้น วิธีการจัดการกับปัญหาพฤติกรรมเหล่านี้ ทำได้โดยเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจความต้องการของเขา มีการตอบสนองโดยประนีประนอมยืดหยุ่น แต่ยังคงขอบเขตที่เหมาะสม ควรใช้การจูงใจ ให้วัยรุ่นได้ออกความคิด และร่วมมือโดยสมัครใจมากกว่าการบังคับ หรือการใช้ความรุนแรง

2.8.5.6 ปัญหาการใช้สารเสพติด ตามธรรมชาติของวัยรุ่นจะมีความอยากรู้อยากเห็นอยากลองมาก การที่อยู่ใกล้ชิดกับกลุ่มเพื่อนที่ใช้สารเสพติด ย่อมมีความเสี่ยงสูงที่จะถูกชักจูงให้ใช้สาร

เสพติดต่าง ๆ วัยรุ่นส่วนใหญ่ไม่กล้าปฏิเสธเพื่อนเพราะกลัวเพื่อนไม่คบ หรือถูกเพื่อนทำร้าย หรือบางคนใช้เพราะอยากให้เหมือนเพื่อน ๆ เพื่อให้ได้รับการยอมรับ เมื่อลองแล้วเกิดความพอใจ และติดสารเสพติดเหล่านั้นไป

2.8.5.7 ปัญหาทางเพศ พฤติกรรมรักร่วมเพศ (Homosexuality) เป็นพฤติกรรมที่จะทำให้เกิดปัญหาตามมาได้มาก คนที่เป็นรักร่วมเพศมักจะเจอปัญหาในการดำเนินชีวิตได้มากกว่าคนทั่วไป ในบางสังคมมีการต่อต้านพฤติกรรมรักร่วมเพศ มีการรังเกียจ ล้อเลียน ไม่ยอมรับ บางประเทศมีกฎหมายลงโทษผู้ที่มีเพศสัมพันธ์กับเพศเดียวกัน

รักร่วมเพศ คือ พฤติกรรมที่พึงพอใจทางเพศกับเพศเดียวกัน อาจมีการแสดงออกภายนอกให้เห็นชัดเจนหรือไม่ก็ได้ พฤติกรรมรักร่วมเพศอาจมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย ขึ้นอยู่กับแต่ละกรณี เช่น เด็กผู้ชายถูกเลี้ยงดูมาท่ามกลางญาติพี่น้องที่มีแต่ผู้หญิงอาจทำให้อยากมีความเป็นผู้หญิงเหมือนกัน และก็เกิดชอบเพศชายด้วยกัน เพราะมีความคิดว่าตนเองเป็นผู้หญิง เป็นต้น

การรักษาผู้ที่เป็นรักร่วมเพศ มักไม่ได้ผล เนื่องจากผู้ที่เป็นรักร่วมเพศมักจะพอใจในลักษณะแบบนี้อยู่แล้ว การช่วยเหลือทำได้โดยการให้คำปรึกษาผู้ที่เป็นพ่อแม่ และผู้ป่วยเพื่อให้ปรับตัวได้ ไม่รังเกียจลูกที่เป็นแบบนี้ และการพูดคุยเพื่อให้ผู้ป่วยได้เข้าใจและแสดงออกอย่างเหมาะสม ไม่มากเกินไปจนเกิดการรังเกียจ และต่อต้านจากคนใกล้ชิด หรือเพื่อนบ้านในชุมชน การป้องกันภาวะรักร่วมเพศ ทำได้โดยการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่เพศเดียวกับเด็ก เพื่อให้มีการถ่ายทอดแบบอย่างทางเพศจากพ่อหรือแม่เพศเดียวกับเด็ก

การสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง (Masturbation) ในวัยรุ่นถือว่าเป็นพฤติกรรมปกติ ไม่มีอันตราย ไม่มีผลเสียต่อร่างกายหรือจิตใจ แต่ควรแนะนำให้เด็กได้เห็นถึงความเหมาะสมของเวลา และสถานที่ ไม่ควรหมกมุ่นมากจนเป็นปัญหาต่อการใช้เวลา ทำให้ขาดการทำกิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์มากกว่า

การมีเพศสัมพันธ์ในวัยรุ่น (Sexual Relationship) มักเกิดจากวัยรุ่นที่ขาดการยับยั้งชั่งใจ หรือมีปัญหาทางอารมณ์ และใช้เพศสัมพันธ์เป็นการทดแทน เพศสัมพันธ์ในวัยรุ่นมักไม่ได้ยิ่งคิดให้รอบคอบ ขาดการไตร่ตรอง ทำตามอารมณ์เพศ หรืออยู่ภายใต้ฤทธิ์ของสารเสพติด ทำให้เกิดปัญหาการติดโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ การตั้งครครภ์เมื่อยังไม่พร้อม การทำแท้ง การเลี้ยงลูกที่ไม่ถูกต้อง ปัญหาครอบครัว และกลายเป็นปัญหาสังคมในที่สุด

2.8.5.8 ปัญหาบุคลิกภาพ ช่วงวัยรุ่นจะมีพัฒนาการทางบุคลิกภาพอย่างชัดเจน ทั้งนี้สัขใจ คอ ความคิด การกระทำ มีรูปแบบที่สม่ำเสมอ จนสามารถคาดการณ์ได้ว่าในเหตุการณ์แบบนี้ เขาจะแสดงออกอย่างไร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ ประสบการณ์ และการเรียนรู้ที่ผ่านมา จะทำให้วัยรุ่นมีบุคลิกภาพดีด้วย แต่ในทางตรงข้าม การประสบ อุปสรรคต่าง ๆ เช่น การขาดผู้ปกครองคอยดูแล สั่งสอน หรือ

การเรียนรู้แบบผิดๆ จะทำให้วัยรุ่นมีปัญหาบุคลิกภาพได้ ทำให้เขาปรับตัวเข้ากับคนอื่นยาก และเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง ในกรณีที่เป็นปัญหามากๆ อาจนำไปสู่อาการผิดปกติทางบุคลิกภาพ (Personality Disorders)

2.8.5.9 อาการพฤติกรรมเกร (Conduct Disorder) เป็นโรคที่มีปัญหาพฤติกรรมกลุ่มที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน โดยตนเองพอใจ ได้แก่ การละเมิดสิทธิผู้อื่น การขโมย น้อ โกง ดึงขัง รวบรวม ทำร้ายผู้อื่น ทำลายข้าวของ เกร หรือละเมิดกฎเกณฑ์ของหมู่คณะหรือสังคม การหนีเรียน ไม่กลับบ้าน หนีเที่ยว โกหก หลอกหลวง ล่วงเกินทางเพศ การใช้สารเสพติด อาการดังกล่าวนี้มักจะเกิดขึ้นต่อเนื่องมานานพอสมควร สัมพันธ์กับปัญหาในครอบครัว การเลี้ยงดู ปัญหาอารมณ์ การรักษาควรรีบทำให้เร็วที่สุด เพราะการปล่อยไว้นาน จะยิ่งเรื้อรังรักษายาก และกลายเป็นบุคลิกภาพแบบอันธพาลและต่อต้านสังคม (Antisocial Personality Disorder) เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่

2.8.5.10 การป้องกันปัญหาวัยรุ่น

1. การเลี้ยงดูอย่างถูกต้อง ให้ความรักความอบอุ่น
2. การฝึกให้รู้จักระเบียบวินัย การควบคุมตัวเอง
3. การฝึกทักษะชีวิต ให้แก้ไขปัญหาได้ถูกต้อง มีทักษะในการปฏิเสธสิ่งที่ไม่ถูกต้อง
4. การสอนให้เด็กรู้จักคบเพื่อน ทักษะสังคม
5. การฝึกให้วัยรุ่นได้เรียนรู้ และเสริมสร้างอัตลักษณ์

2.8.6 ชั้นที่ 6 ความใกล้ชิดสนิทสนมกับความรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง (Intimacy vs. Isolation)

บุคคลในขั้นนี้อยู่ช่วงอายุประมาณ 21 – 35 ปี เป็นวัยรุ่นตอนต้น ที่สามารถหาอัตลักษณ์ของตนเองได้จากช่วงก่อนแล้ว บุคคลในช่วงอายุนี้จะรู้จักตนเอง รู้ว่าตนเองมีความเชื่ออย่างไร ต้องการอะไรในชีวิต เกิดความรู้สึกต้องการมีเพื่อนสนิทที่จะรับและแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ที่ตนมีอยู่ แบ่งปันความเชื่อถือ ความสุข และความต้องการของตนแก่ผู้อื่น นั่นคือ คู่สมรส หรือเพื่อนสนิท จึงมีการพัฒนาความรู้สึกผูกพันกับผู้อื่น แต่ถ้าบุคคลไม่สามารถสร้างความรู้สึกผูกพันใกล้ชิดกับผู้อื่นได้ มีความต้องการแข่งขันหรือทะเลาะเบาะแว้งกับผู้อื่น ก็จะนำไปสู่ความรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง

บุคคลในช่วงนี้มีความเป็นอิสระในสังคมมากกว่าวัยก่อน ๆ ในช่วงต้น มีความรับผิดชอบ ต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม ความสมบูรณ์ของจิตใจในช่วงนี้ คือ การได้รับการยอมรับ มีความก้าวหน้า มีอาชีพที่เหมาะสม มีการสมาคมกับเพศตรงข้ามเพื่อการเลือกคู่ครองต่อไป การปรับตัวของผู้ใหญ่ในวัยนี้ คือ การเลือกคู่ครอง และการมีหน้าที่การงานที่เหมาะสม รวมทั้งการเข้ากันได้ดีกับเพื่อนร่วมงาน การไม่สามารถปรับตัวได้จะทำให้บุคคลแยกตัวออกไปจากสังคมและครอบครัว ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความสามารถในการเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ แม้บางคนที่แต่งงานแล้ว แต่ไม่สามารถแบ่งปันชีวิต และกิจกรรมกับคู่สมรสได้ จะรู้สึกโดดเดี่ยว และส่งผลต่อการ

ปรับตัวของบุตร เมื่อบุตรเติบโตและ ออกไปเผชิญชีวิตในสังคมภายนอก ดังนั้น งานและความรัก จึงเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลในช่วงวัยนี้ประสบความสำเร็จในชีวิต

องค์ประกอบที่ช่วยให้ประสบความสำเร็จ ในช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้นนี้ประกอบด้วย

1. ประสิทธิภาพทางร่างกาย วัยนี้เป็นช่วงที่ร่างกายมีความกระฉับกระเฉงสูงสุด และมีพลังเต็มที่ และจากนั้นก็ค่อย ๆ ลดลง ผู้ที่ทำงานหนักจึงต้องคำนึงถึงสุขภาพด้วยเช่นกัน
 2. ประสิทธิภาพของสมอง คนที่มีสติปัญญาดีจะมีความสามารถในการเรียนรู้ การทำงาน และการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ มีความคิดสร้างสรรค์ มีเหตุผล มีความมั่นใจในตนเอง และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่ตนทำงานอยู่ได้
 3. สุขภาพจิต ผู้ที่อยู่ในวัยนี้ ควรฝึกฝนจิตใจให้เข้มแข็งเพื่อเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยอมรับความจริง ผู้ที่มีสุขภาพจิตดีจะเป็นผู้ที่มีความร่าเริง เบิกบาน มีผู้ชอบคบหาด้วย และมักจะมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานเสมอ
 4. การปรับตัวในงานอาชีพ อาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตนั้น ส่วนหนึ่งคือ การประสบความสำเร็จในอาชีพการงานของตน ดังนั้น ผู้ที่ประสบความสำเร็จในงานก็ย่อมนำความสุขมาสู่ตนเอง และครอบครัว
 5. การปรับตัวในชีวิตครอบครัว หากบุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับคู่สมรสได้ดี ย่อมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และร่วมกันฝ่าฟันอุปสรรคปัญหา และเป็นกำลังใจซึ่งกันและกัน หากไม่สามารถปรับตัวเข้ากันได้ก็จะนำไปสู่ปัญหาการทะเลาะเบาะแว้ง และการหย่าร้างในที่สุด
- บทบาทเหล่านี้ถือเป็นบทบาทใหม่ที่ต้องอาศัยความอดทน ความเข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกัน และการมีวุฒิภาวะทางจิตใจ ซึ่งผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัว ส่วนใหญ่ก็จะมีความสำเร็จในชีวิตการงานด้วยเช่นกัน

2.8.7 ชั้นที่ 8 การสืบทอดกับการคำนึงถึงแต่ตนเอง (Generativity vs. Self Absorption/ Stagnation)

ชั้นนี้อยู่ในช่วงอายุ 36 – 59 ปี เริ่มเข้าสู่วัยกลางคน เป็นระยะที่บุคคลมีครอบครัว มีบุตร และเลี้ยงดูบุตรด้วยความเอาใจใส่ ในระยะนี้บุคคลต้องการมีบุตรไว้สืบสกุล การจะมีบุตรซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกใหม่ในครอบครัวนั้นต้องมาจากรากฐานของความรักและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน บุคคลที่ไม่สามารถพัฒนามาถึงขั้นนี้ย่อมเกิดความรู้สึกท้อถอยและเหนื่อยหน่ายในชีวิต คิดถึงแต่ตนเอง เริ่มมีความเจ็บป่วยเรื้อรัง และปฏิเสธความรับผิดชอบต่อสังคม เช่น ไม่เตรียมสภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่ชนรุ่นหลัง ทำงานอย่างขาดความรับผิดชอบ ปล่อยปละละเลย เป็นต้น

นอกจากนี้ในช่วงวัยนี้ยังเป็นวัยที่สนใจและต้องการสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม โดยความรู้สึกต่อสังคมนั้นจะเข้ามารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชีวิตส่วนตัว รู้จักแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับ

ตนเอง ปัญหาครอบครัว และเลี้ยงดูบุตรด้วยความเอาใจใส่ ระยะเวลานี้เป็นระยะที่บุคคลตั้งใจทำงาน เพื่อให้สิ่งต่าง ๆ ดีขึ้น รวมทั้งพัฒนาการทางจริยธรรมก็มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน

ในวัยนี้将有ความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ได้แก่

1. ความเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย ได้แก่ รูปร่าง หน้าตา ท่าทาง และประสาทสัมผัสตลอดจนการทำงานของต่อมต่าง ๆ ในร่างกายเสื่อมลง จึงเป็นเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลง ทางด้านสภาพอารมณ์ด้วย เช่น หงุดหงิด กังวล เป็นต้น

2. ความเปลี่ยนแปลงในหน้าที่การงาน ในระยะนี้อาจมีการโยกย้ายงานไปยังตำแหน่งหรือหน้าที่ใหม่ ซึ่งอาจก่อให้เกิดความกังวลใจได้

3. ความเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ บุคคลในวัยนี้มักมีความกังวลในสุขภาพร่างกาย และมีความเป็นห่วงในหน้าที่การงาน จึงมีผลกระทบต่ออารมณ์ ทำให้มีการแปรเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น โกรธง่าย เป็นต้น

4. ความเปลี่ยนแปลงในด้านความสนใจ ในวัยนี้将有ความสนใจในเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งเป็นพิเศษ มีการทำงานอดิเรกต่าง ๆ เพื่อหาความสุขให้แก่ตนเอง

โดยส่วนใหญ่ความสุขของคนวัยกลางคนคือ การมีความสุขสงบในชีวิตครอบครัว มีคู่ครองและบุตรที่ดี ประสบความสำเร็จในอาชีพ โดยมีงานที่มีเกียรติ มีผู้ให้ความเคารพนับถือ และมีหน้าที่การงานไม่มัวหมอง นอกจากนี้ยังมีการใช้เวลาว่างและร่างกายให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและครอบครัวด้วย

2.8.8 ขั้นที่ 8 ความมั่นคงสมบูรณ์ในชีวิตกับความสิ้นหวัง (Integrity vs. Despair)

ขั้นนี้อยู่ในช่วงอายุ 60 – 80 ปี นั่นคือ เข้าสู่วัยชรา พัฒนาการขั้นสุดท้ายนี้มีพื้นฐานจากการปรับตัวในช่วงต้นของชีวิต บุคคลในช่วงวัยนี้มักแสวงหาความมั่นคงภายในจิตใจ ซึ่งเกิดเมื่อบุคคลสามารถผ่านพัฒนาการในขั้นต่าง ๆ มาได้อย่างดี เป็นวัยของการยอมรับความเป็นจริง ใช้คุณค่าจากประสบการณ์ที่สั่งสมมา ให้เป็นประโยชน์ต่อชนรุ่นหลัง และเป็นช่วงของการระลึกถึงความทรงจำในอดีต ถ้าในอดีตที่ผ่านมาบุคคลมีความสุข ประสบความสำเร็จในพัฒนาการ และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ก็จะมีทัศนคติที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น มีความมั่นคงทางจิตใจ แต่ในทางตรงข้ามถ้าบุคคลมีความทรงจำที่ผิดหวังอยู่ตลอด และพบปัญหาอุปสรรคในพัฒนาการของช่วงที่ผ่านมา จะมีความรู้สึกท้อแท้หมดหวัง เหนื่อยหน่ายกับชีวิต วิตกกังวลกับอดีตที่ไม่ดีงามของตนเอง ขาดกำลังใจในการต่อสู้ และไม่สามารถพัฒนาชีวิตในวัยชราได้อย่างมีความสุข

ผู้ที่สามารถปรับตัวได้ในช่วงเกษียณอายุการทำงานจะเห็นว่า ตนได้ทำประโยชน์แก่สังคมอย่างเต็มที่แล้ว เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง มีความพอใจในชีวิต รู้จักหาความสุข ความสงบใน

จิตใจ ยอมรับกับสภาพความเป็นจริง และความเป็นอยู่ของตนเองในปัจจุบัน และไม่รู้สึกเสียใจ หรือ เสียเวลาที่ผ่านมา กับ ประสบการณ์ในอดีตของตนเอง

วัยชราเป็นวัยที่มีพัฒนาการทางด้านต่าง ๆ ถดถอยลง สมรรถภาพของผู้ชราในวัยเดียวกันก็ อาจมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การดูแลรักษาสุขภาพ แต่โดยหลัก ๆ จะพบความเสื่อมถอย ของพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. พัฒนาการทางด้านร่างกาย สภาพร่างกายมีการเสื่อมถอย มีความเจ็บไข้ได้ป่วยบ่อย ๆ และ ใช้เวลานานกว่าคนหนุ่มสาวในการฟื้นจากความเจ็บป่วย กล้ามเนื้อหย่อนสมรรถภาพ การทรงตัวไม่ดี

2. พัฒนาการทางด้านสติปัญญา หลงลืมง่าย ความจำเลอะเลือน แต่เหตุผลยังดี ทักษะในการ คิดริเริ่มอาจจะไม่คล่องแคล่วเหมือนก่อน และความรอบคอบลดลง แต่พบว่า พัฒนาการทางด้าน สมรรถภาพยังดีกว่าทางด้านร่างกาย

3. พัฒนาการทางด้านอารมณ์ มีอารมณ์ไม่คงที่ ชอบบ่น แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมสังคม และประสบการณ์ที่ผ่านมาด้วย ความพอใจของวัยชราส่วนใหญ่เกิดจากมิตรภาพและประสบการณ์ ที่ตนเองได้ช่วยเหลือผู้อื่น

4. พัฒนาการทางด้านสังคม วัยชราส่วนมากจะให้ความสนใจทางศาสนา หรือเป็นผู้ให้ความ สนับสนุนดูแลลูกหลานในครอบครัว

ในวัยชราเนี่ยมักจะพบปัญหาทางด้านสุขภาพ ปัญหาเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังพบว่าวัยชรา มัก มีความว้าเหว อาจขาดความรักความเอาใจใส่จากบุตรหลาน เนื่องจากลูกหลานอยู่ในวัยเรียน วัย ทำงาน ทำให้ผู้สูงอายุต้องอยู่เพียงลำพัง วัยยังอยากให้คนมาเอาใจใส่ ให้กำลังใจ และพูดคุยแก้เหงา หากได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุตรหลานเป็นอย่างดี จะทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่น และปรับตัวเข้ากับ ชีวิตในวัยชราได้ดีขึ้น

สรุปได้ว่า พัฒนาการทางจิตสังคม 8 ขั้นตามทฤษฎีของเอริกสัน หมายถึง พัฒนาการทาง จิตสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมจริยธรรมของนักสังคม ในช่วงระดับที่แตกต่างกันออกไป ผู้วิจัย ได้นำแนวคิด พัฒนาการทางจิตสังคม 8 ขั้นตามทฤษฎีของเอริกสัน ดังกล่าว มาใช้ในงานวิจัย ปัจจุบันที่มีอิทธิพลต่อจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพสังกัดกรุงเทพมหานคร

2.9 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พงศธร เกรียงครุฑมณฑล (2537) ศึกษาเรื่อง “การเห็นแบบอย่างกับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นประทวน ในสถานีตำรวจภูธร อำเภอเมือง ขอนแก่น” ซึ่งเป็นการวัดระดับการเห็นแบบอย่างการปฏิบัติตามอุดมคติของตำรวจ พบว่า ตำรวจเห็นแบบอย่าง และปฏิบัติตามอุดมคติตำรวจในเกณฑ์ดี และพบว่า ระดับการศึกษาและอายุของตำรวจมีความสัมพันธ์กับการเห็นและปฏิบัติตามแบบอย่าง

ปานทิพย์ บุญยะสุด (2540) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ทักษะของนักสังคมสงเคราะห์ต่อความก้าวหน้าทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ : กรณีศึกษานักสังคมสงเคราะห์ สังกัดกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษา พบว่า ทักษะคตินักสังคมสงเคราะห์ต่อความก้าวหน้าทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ มี 2 ด้าน ได้แก่

1. ทักษะของนักสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อองค์กรและผู้บริหารเกี่ยวกับความก้าวหน้าทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ พบว่า มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 3.02 แสดงว่า นักสังคมสงเคราะห์มีทักษะในระดับปานกลางเกี่ยวกับการเลื่อนเงินเดือน การเลื่อนตำแหน่ง การส่งเสริมทางวิชาการ การสับเปลี่ยนโยกย้ายหน้าที่ ปัญหาและอุปสรรคด้านองค์กร และปัญหาอุปสรรคด้านผู้บริหาร โดยที่นักสังคมสงเคราะห์มีทักษะต่อองค์กรและผู้บริหารในระดับค่อนข้างดี ในเรื่องการส่งเสริมทางวิชาการว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญต่อความก้าวหน้าทางวิชาชีพมากที่สุด

2. ทักษะของนักสังคมสงเคราะห์ต่อผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับความก้าวหน้าทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ พบว่า มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 3.88 แสดงว่า นักสังคมสงเคราะห์มีทักษะต่อผู้ปฏิบัติงานในระดับค่อนข้างดีเกี่ยวกับการเฝ้าหาความรู้ทางวิชาการ การทำงานอย่างมีคุณภาพ การมีความรับผิดชอบ การทำงานโดยอุทิศตน การมีความอ่อนน้อมถ่อมตน การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี การประยุกต์ใช้ความรู้ในการปฏิบัติงาน โดยที่นักสังคมสงเคราะห์ส่วนมากให้ความสำคัญต่อเรื่องการมีสุขภาพว่ามีส่วนสำคัญต่อความก้าวหน้าทางวิชาชีพ ส่วนปัญหาและอุปสรรคด้านผู้ปฏิบัติงาน นักสังคมสงเคราะห์มีทักษะคตินักสังคมสงเคราะห์ต่อผู้ปฏิบัติงานในระดับปานกลาง โดยเฉพาะเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน สังคมสงเคราะห์ต้องใช้เวลาอันยาวนานกว่าจะเห็นผลสำเร็จ และงานสังคมสงเคราะห์ไม่ก้าวหน้าเป็นผลมาจากการปฏิบัติงานของนักสังคมสงเคราะห์เอง

สมพร กฤษณพิพัฒน์ (2541) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการรักษาวินัยของข้าราชการตำรวจในสังกัดกองบังคับการสายตรวจและปฏิบัติการพิเศษ กองบัญชาการตำรวจนครบาล ผลการศึกษา พบว่า ทักษะคตินักสังคมสงเคราะห์ต่อผู้ปฏิบัติงาน การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม สุขภาพจิตและแรงสนับสนุนทางสังคม มีอิทธิพลโดยตรงต่อพฤติกรรมการรักษาวินัยของข้าราชการตำรวจ ส่วนปัจจัยทางชีว-สังคม คือ

อายุ ระดับการศึกษา อายุราชการ ตำแหน่ง รายได้ และลักษณะการปฏิบัติงาน (สัมผัสประชาชน - ไม่สัมผัสประชาชน) มีอิทธิพลทางอ้อมต่อพฤติกรรมดังกล่าว

พจน์ จีระบลกิจ (2541) ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติตามอุดมคติตำรวจ ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการตำรวจในจังหวัดสมุทรปราการ” ผลการศึกษา พบว่า การมุ่งอนาคต การเชื่ออำนาจในตน การควบคุมตนเองและการแบบอย่างทางสังคม มีอิทธิพลโดยตรงต่อพฤติกรรม การปฏิบัติตามอุดมคติตำรวจ ส่วนปัจจัยทางชีว - สังคม พบว่า อายุ มีอิทธิพลทางอ้อมต่อพฤติกรรม การปฏิบัติตามอุดมคติตำรวจ และข้าราชการตำรวจที่มีแหล่งการศึกษาต่างกันมีลักษณะการมุ่งอนาคตต่างกัน

ธรรมบุญ เขาวะวนิชย์ (2543) ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจ ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการตำรวจในเขตนครบาล” ผลการศึกษา พบว่า ข้าราชการตำรวจในสถานีตำรวจที่มีปริมาณงานน้อย มีพฤติกรรมการให้บริการประชาชน ด้านการอำนวยความสะดวกในสถานีตำรวจ โดยใช้จิตสำนึก ขณะที่ข้าราชการตำรวจในสถานี ตำรวจที่มีปริมาณงานมาก สัมผัสประชาชนมาก มีลักษณะการให้บริการประชาชนตามหน้าที่รายได้ ต่อเดือนของข้าราชการตำรวจมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการให้บริการป้องกันปราบปรามด้วยจิตสำนึก และผู้ที่มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงมีการให้บริการภายนอกสถานีโดยไม่เกี่ยวกับการกระทำผิด โดยใช้จิตสำนึก ส่วนผู้ที่มิใช่เหตุผลเชิงจริยธรรมต่ำ มีการให้บริการโดยทำตามหน้าที่

โชคดี จันทวงศ์ (2544) ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมในการทำงาน เหตุผลเชิง จริยธรรม และจริยธรรมในการทำงาน ศึกษากรณีธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สำนักงานใหญ่ ผลการศึกษาพบว่าพนักงานมีค่านิยมและจริยธรรมในการทำงานอยู่ในระดับสูงและ ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น อายุการทำงานมีผลต่อค่านิยมในการทำงาน เพศมีผลต่อเหตุผลเชิงจริยธรรม และ อายุ อายุการทำงาน มีผลต่อจริยธรรมในการทำงาน

สุคนธ์ ศรีอรุณ (2545) ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมความซื่อสัตย์ของข้าราชการตำรวจชั้น ประทวน กองกำกับการสืบสวนสอบสวนกองบัญชาการตำรวจนครบาล ผลการศึกษาพบว่า กลุ่ม ตัวอย่างตำรวจใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมระดับ 4 คือ ค่านึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมกำหนด มีทัศนคติที่ ดีต่อการทำงานระดับสูง มีการมุ่งอนาคตและควบคุมตนเองในระดับปานกลาง ได้รับการสนับสนุน ทางสังคมจากผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงานระดับสูง และได้รับการสนับสนุนจากประชาชนใน ระดับกลาง จากการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความซื่อสัตย์ พบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความซื่อสัตย์ของข้าราชการตำรวจ โดยพบว่า ข้าราชการตำรวจมีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูง มีทัศนคติ ต่อการทำงานสูง มีระดับการศึกษาสูง มีอายุราชการการนาน และมีการเห็นแบบอย่างทางสังคมมาก

มีพฤติกรรมความซื่อสัตย์สูง ปัจจัยทางอ้อมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมความซื่อสัตย์ คือ อายุ จำนวนผู้ต้องอุปการะเลี้ยงดู และความพอเพียงของรายได้

พงศ์อินทร์ ทิชนิพนธ์ (2546) ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ของจิตลักษณะกับจริยธรรมในการทำงานตามกรอบจรรยาบรรณของนักสังคมสงเคราะห์ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พบว่า การปฏิบัติตามกรอบจรรยาบรรณของนักสังคมสงเคราะห์กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติตามกรอบจรรยาบรรณในระดับปานกลาง ถึงปานกลางค่อนข้างสูง โดยจรรยาบรรณในด้านคุณธรรมมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมา คือ เคารพสิทธิของผู้รับบริการ ความรับผิดชอบการเพิ่มพูนความรู้และทักษะ และการประพฤติตามกรอบวิชาชีพตามลำดับ จากการศึกษาดังกล่าวผู้วิจัยมีข้อเสนอให้ทั้งระดับนโยบายและระดับหน่วยงานให้ความสำคัญกับการส่งเสริมหรือเสริมสร้างจิตลักษณะการควบคุมตนเอง เพื่อเป็นพื้นฐานทางจิตใจให้แก่ผู้ปฏิบัติงาน อันจะนำไปสู่การมีจรรยาบรรณในการปฏิบัติงานการให้บริการแก่ประชาชนต่อไป

เสาวนิจ นิจอนันต์ชัย (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนที่เข้มข้นในการปลูกฝังคุณธรรมความซื่อสัตย์ : กรณีศึกษา ชุมชนพุทธ คริสต์และอิสลาม ผลการศึกษา พบว่า คนซื่อสัตย์เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์และมีคุณธรรมและพฤติกรรมความซื่อสัตย์เด่นชัดควบคู่กับคุณธรรมอื่น ๆ หลายประการจนคนในชุมชนมักเรียกว่าเป็นคนดีของชุมชน ในด้านครอบครัว คนซื่อสัตย์ส่วนใหญ่เติบโตในครอบครัวชาย และครอบครัวขนาดใหญ่ พ่อแม่ผู้ปกครองส่วนใหญ่ใช้วาจาไพเราะแสดงแบบอย่างที่ดีให้เห็น ให้ดูแบบอย่างความยากลำบากของผู้อื่นเป็นบทเรียนแนวทางในการพัฒนาคุณธรรมความซื่อสัตย์ให้เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นในสังคมไทย ควรส่งเสริมกิจกรรมครอบครัว ปฏิรูปการบริหารงานศาสนาเป็นศาสนาเชิงรุก ส่งเสริมสุขภาพจิตของประชาชนให้เข้มแข็ง รณรงค์ให้มีการปฏิบัติธรรม กิจศาสนาและการบวชให้มากขึ้นทุกศาสนา จัดให้มีการสร้างสักการะสถานในชุมชนใหม่ เช่น บ้านจัดสรร และส่งเสริมการจัดพิธีกรรมในชุมชนใหม่ โรงเรียนควรใกล้ชิดกับผู้ปกครองเด็ก และช่วยให้ความรู้ผู้ปกครองในเรื่องการกลั่นกรองสื่อให้กับเด็ก ปรับปรุงการเรียนการสอนให้เน้นคุณธรรมความซื่อสัตย์ ศีลธรรม หน้าที่พลเมืองจริยธรรมและคุณธรรมอื่น ๆ ส่งเสริมจรรยาบรรณครู ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูและผู้ปกครองในชุมชนควรรณรงค์การจัดกิจกรรมชุมชน รักษาความเป็นชุมชนให้ยั่งยืน สร้างงานในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ในด้านสื่อสารมวลชน รัฐบาลควรมีการควบคุมกำกับดูแลสื่อโทรทัศน์และให้ประชาชนมีส่วนร่วมให้มากขึ้น ในด้านการเมืองควรสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่ดี ส่งเสริมให้นักการเมืองให้เป็นตัวอย่างในด้านคุณธรรมความซื่อสัตย์ให้มากขึ้น

สุรชัย เพ็ชรกุล (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบคุณลักษณะทางความคิดต่อหลักการสังคมสงเคราะห์และจรรยาบรรณของนักสังคมสงเคราะห์ : กรณีศึกษา นักสังคม

สงเคราะห์ทั่วไป กับนักสังคมสงเคราะห์ดีเด่น ผลการศึกษา พบว่า หลักการของงานสังคมสงเคราะห์ 7 ด้าน ได้แก่ หลักการยอมรับ หลักปัจเจกบุคคล หรือความเป็นตัวตน หรือความแตกต่างของบุคคล หลักการติดต่อสื่อสาร หลักการตระหนักในตนเอง หลักการมีส่วนร่วม หลักการตัดสินใจด้วยตนเอง และหลักการใช้ระบอบประชาธิปไตย และจรรยาบรรณของนักสังคมสงเคราะห์ 5 ด้าน ได้แก่ ความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ทุกส่วน ด้านความซื่อสัตย์ เสียสละ มีคุณธรรม และปราศจากอคติ ด้านการรักษาความลับของผู้รับบริการ ด้านการปฏิบัติตนอยู่ในวัฒนธรรมอันดีงาม และด้านการยึดในหลักวิชา และแสวงหาความรู้อยู่เสมอ พบว่า นักสังคมสงเคราะห์ทั่วไป กับนักสังคมสงเคราะห์ดีเด่นมีความคิดเห็นต่างกัน 3 ด้าน คือ ด้านหลักการยอมรับ ด้านหลักการตระหนักในตนเอง และด้านการปฏิบัติตนอยู่ในวัฒนธรรมอันดีงาม

จากผลงานวิจัยที่กล่าวมาทั้งหมด พบลักษณะที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีพฤติกรรมจริยธรรม ได้แก่ เพศ อายุ อายุการปฏิบัติงาน การศึกษา รายได้ และปัจจัยจากภายนอก การเห็นแบบอย่างจากสังคม และแรงสนับสนุนทางสังคม เป็นปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมจริยธรรม ซึ่งผู้วิจัยจะนำลักษณะดังกล่าวนี้มากำหนดตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพสังกัดกรุงเทพมหานคร

2.10 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

จากแนวคิดทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่ผู้วิจัยได้ทบทวนมาทั้งหมด ผู้วิจัยได้นำมากำหนดตัวแปรเพื่อใช้ในการวิจัย ดังนี้

1. ตัวแปรตาม คือ พฤติกรรมจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ
 - 1.1 การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม
 - 1.2 ทักษะติดต่อการทำงาน
 - 1.3 การมุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง
2. ตัวแปรต้น ประกอบด้วยกลุ่มตัวแปร กลุ่มดังนี้
 - 2.1 ได้แก่ อายุ อายุการปฏิบัติงาน การศึกษา สถานภาพสมรส จำนวนผู้ต้องอุปการะเลี้ยงดู และความพอเพียงของรายได้
 - 2.2 ด้านการเห็นแบบอย่างทางสังคม
 - 2.3 ด้านการสนับสนุนทางสังคม

แผนภูมิที่ 2.1
กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

